

Med. No. 336

**ECONOMISCHE EN STRUCTURELE GEVOLGEN
VAN DE SUPERHEFFING**

Oktober 1985

**Landbouw-Economisch Instituut
Afdeling Landbouw**

REFERAAT

ECONOMISCHE EN STRUCTURELE GEVOLGEN VAN DE SUPERHEFFING

Giessen, L.B. van der (red.)

Den Haag, Landbouw-Economisch Instituut, 1985

156 p., tab., graf., bijl.

Bundel opstellen betreffende de economische, structurele en sociale gevolgen van de Beschikking Superheffing in Nederland.

Aan de orde komen onder meer de agrarische structuur, de ontwikkelingsbehoefte van melkveebedrijven, bedrijfsbeëindiging, stallenbouw, prijsbeleid, rund- en kalfsvleesproductie, overschakeling op andere produktietakken in de landbouw, maximale biedprijzen voor grond en leveringsrechten, verhandelbaarheid van leveringsrechten en ervaringen met zuivelcontingentering in Canada, Oostenrijk en Zwitserland.

Landbouw/Produktiebeperking/Superheffing/Landbouwbeleid/Bedrijfsontwikkeling/Structuurbeleid/Melkveebedrijven

Overname van de inhoud toegestaan, mits met duidelijke bronvermelding.

Inhoud

Blz.

WOORD VOORAF	7
SAMENVATTING	9
1. MOGELIJKE KWANTITATIEVE GEVOLGEN VAN DE INVOERING VAN DE SUPERHEFFING VOOR EEN AANTAL ASPECTEN VAN DE AGRARISCHE STRUCTUUR Ir. K.M. Dekker	21
1.1 Inleiding	21
1.2 Ontwikkeling van de agrarische structuur in het recente verleden	21
1.3 Ontwikkeling van het aantal melkkoeien zonder produktiebeperkende maatregelen	24
1.4 De te verwachten invloed van de superheffing op de omvang van de Nederlandse melkveestapel, op korte termijn bezien	26
1.5 De ontwikkeling van het aantal melkkoeien en bedrijven met melkkoeien tot 1990	29
1.6 De te verwachten omvang van de melkveestapels	35
1.7 Superheffing en bedrijfstype	36
1.8 Superheffing en werkgelegenheid in de melk- veehouderij	38
2. EEN SCHATTING VAN DE ONTWIKKELINGSBEHOEFTE EN VAN DE MOGELIJKE BEDRIJFSBEEINDIGING IN DE MELK- VEEHOUDERIJ Ir. C.J.M. Wijnen	42
2.1 Inleiding	42
2.2 Categorieën met uiteenlopende behoefte aan continuïteit	43
2.3 De bedrijven met ontwikkelingsbehoefte	46
2.4 Bedrijfsbeëindiging	48
2.5 Ontmenging door afstoten van het melkvee	49
2.6 Vergelijking van de vrijkomende hoeveelheden met de behoefte	50
2.7 Vrijkomende oppervlakte	52
2.8 Vermindering van de intensiteit	53

INHOUD (1e vervolg)

	Blz.
3. GEVOLGEN VAN DE SUPERHEFFING VOOR DE STALLENBOUW Ir. C.J.M. Wijnen	56
3.1 Inleiding	56
3.2 Recente ontwikkeling van de stallenbouw	56
3.3 Schatting van de behoefte van het aantal te bouwen loopstallen	60
3.4 De beperktere mogelijkheden als gevolg van de superheffing	63
3.5 Samenvatting	64
4. DE EFFECTEN VAN EEN ALTERNATIEF PRIJSBELEID OP DE BEDRIJFSUITKOMSTEN VAN WEIDEBEDRIJVEN TOT 1989/90 Drs. L.B. van der Giessen	66
4.1 Uitgangspunten	66
4.2 Uitkomsten van de berekeningen	67
4.3 Regionale verschillen	69
5. DE GEVOLGEN VAN DE BESCHIKKING SUPERHEFFING VOOR DE RUND- EN KALFSVLEESPRODUKTIE Drs. L.B. van der Giessen	71
5.1 Rundvleesproduktie	71
5.2 Kalfsvleesproduktie	73
5.3 Bedrijfseconomische aspecten van rund- en kalfsvleesproduktie	74
6. DE INVLOED VAN DE BESCHIKKING SUPERHEFFING OP DE ONTWIKKELING VAN NEVENTAKKEN EN/OF AKKERBOUWMATIGE TEELTEN Drs. L.B. van der Giessen	76
6.1 Inleiding	76
6.2 Niet-grondgebonden produktie	76
6.3 Grondgebonden produktie	77
7. DE MAXIMALE BIEDPRIJS VAN LANDBOUWGROND IN COMBINA- TIE MET HET LEVERINGSRECHT VAN HEFFINGSVRIJE MELK Drs. J. Luyt	85
7.1 Inleiding	85
7.2 Methode van berekenen van de (maximale) bied- prijs van grond en leveringsrecht	85
7.3 Lineaire programmeringen van melkveebedrijven	91

INHOUD (2e vervolg)

	Blz.
7.4 Schaduw prijzen en maximale biedprijzen van grond en leveringsrecht	96
7.5 Conclusies	106
8. VERHANDELBAAR QUOTA? Dr. Ir. G. Meester	111
9. ZUIVELCONTINGENTERING IN CANADA Ing. J.L.G. Belonje	122
9.1 Algemeen	122
9.2 Produktie en prijs	122
9.3 Marktordening	123
9.4 Structuur van de melkveehouderij	130
9.5 Nabeschouwing	131
10. ZUIVELCONTINGENTERING IN OOSTENRIJK Ing. J.L.G. Belonje	136
10.1 Algemeen	136
10.2 Melkproduktie	136
10.3 Zuivelmarktordening	137
10.4 Landbouwstructuur	141
10.5 Nabeschouwing	141
11. ZUIVELCONTINGENTERING IN ZWITSERLAND Ing. J.L.G. Belonje	144
11.1 Algemeen	144
11.2 Melkproduktie en prijzen	144
11.3 Marktordening	146
11.4 Agrarische structuur	150
11.5 Nabeschouwing	150
BIJLAGE	155

Woord vooraf

Op verzoek van de Minister van Landbouw en Visserij heeft het Landbouw-Economisch Instituut onderzoek verricht naar de economische, structurele en sociale gevolgen van de Beschikking Superheffing voor de melkveehouderij en de toeleverende en de verwerkende industrie.

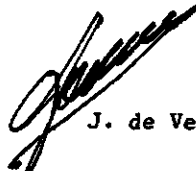
In februari jl. is reeds Mededeling 323 "Gevolgen van een lagere melkproductie voor de economie" gepubliceerd, waarin de gevolgen van een verminderde melkproductie zijn nagegaan voor het (nationale) inkomen en de werkgelegenheid voor Nederland in het algemeen en voor de agri-business in het bijzonder.

In de hier gepresenteerde publikatie is vooral aandacht besteed aan de economische en structurele gevolgen van de beschikking Superheffing voor het individuele melkveebedrijf, de gehele melkveehouderijsector en de overige produktietakken in de landbouw.

De hoofdstukken worden gevormd door op zichzelf staande nota's over verschillende aspecten van de superheffing. In de samenvatting is een overzicht gegeven van de belangrijkste resultaten van deze nota's en zijn hieruit de nodige conclusies getrokken, waarbij ook de samenhang tussen de nota's in het oog is gehouden.

Aan deze publikatie is medegewerkt door Ir. K.M. Dekker (hoofdstuk 1), Drs. L.B. van der Giessen (samenvatting en hoofdstukken 4, 5 en 6), Dr.Ir. G. Meester (hoofdstuk 8), Drs. J. Luyt (hoofdstuk 7) en Ir. C.J.M. Wijnen (hoofdstukken 2 en 3) van het Landbouw-Economische Instituut en door Ing. J.L.G. Belonje van het Ministerie van Landbouw en Visserij, Afdeling Documentaire Informatie, Onderafdeling Literatuuronderzoek (hoofdstukken 9, 10 en 11).

De Directeur,

J. de Veer

Den Haag, oktober 1985

Samenvatting

Ontwikkeling van aantal en omvang van de bedrijven

1. De invoering van de Beschikking Superheffing per 1 april 1984 heeft een einde gemaakt aan de lange groeiperiode van de Nederlandse melkveestapel. Verwacht wordt dat het aantal melk- en kalfkoeien in 1990 ongeveer 2.161.400 stuks zal bedragen, indien het Nederlandse quotum op het huidige niveau gehandhaafd blijft en de melkgift per koe in deze periode tot 5700 kg stijgt.
Genoemde omvang van de melkveestapel is 20% kleiner dan de 2.700.000 melk- en kalfkoeien die in 1990 verwacht mochten worden wanneer geen produktiebeperking zou zijn ingevoerd 1).
 2. In de periode 1975-1982 is het aantal bedrijven met melk- koeien jaarlijks gedaald met 5 à 6%. Daarna is deze afnemng gereduceerd tot 1 à 1,5% per jaar.
Omtrent de toekomstige ontwikkeling van het aantal bedrijven met melkkoeien is zeer moeilijk een schatting te maken. Tal van onzekerheden spelen hierbij een rol, zoals met betrekking tot de belangstelling voor de opkoopregeling, het te voeren structuurbeleid in de komende periode, de inkomensontwikkeling in de melkveehouderij ten opzichte van andere produktietakken, de invloed van het toenemende aantal bedrijfsopvolgers, de ontwikkeling van de werkgelegenheid buiten de landbouw etc. Rekening houdend met deze onzekerheden is er een minimum en een maximum schatting gemaakt betreffende de daling van het aantal bedrijven met melkkoeien.
Bij een voortzetting van het dalingstempo van de afgelopen paar jaar zouden van de ruim 60.000 bedrijven met melkvee in 1984 er nog 54.000 overblijven in 1990, hetgeen een dalings- tempo betekent van 1,8% per jaar.
Een hervatting van het dalingstempo van de periode 1975-1982 met gemiddeld 5,5% per jaar zou daarentegen leiden tot slechts 43.200 bedrijven met melkvee in 1990. Voor het realiseren van dit snelle dalingstempo zouden alsnog veel potentiële opvolgers moeten besluiten het bedrijf niet over te nemen.
- 1) Het is overigens niet realistisch te veronderstellen dat het zuivelbeleid dat vóór 1 april 1984 werd gevoerd, had kunnen worden voortgezet. Zonder superheffing zou wellicht door andere maatregelen zoals bijvoorbeeld een forse verhoging van de medeverantwoordelijkheidsheffing, op den duur ook de groei van de melkveestapel zijn aangetast.

3. De Beschikking Superheffing heeft een duidelijke invloed op de bedrijfsgroottestructuur. Ten opzichte van een ontwikkeling zonder superheffing worden er in 1990 aanmerkelijk meer bedrijven met kleinere melkveestapels (minder dan 40 koeien) en aanmerkelijk minder bedrijven met grotere melkveestapels (meer dan 50 koeien) verwacht.
- Deze ontwikkeling doet zich zowel voor bij de maximum als bij de minimum schatting van het aantal bedrijven in 1990. De oorzaken hiervan zijn de noodzakelijke inkrimping van de melkveestapel en de beperkte mogelijkheden tot bedrijfsuitbreiding ten gevolge van de superheffing.

De ruimte voor verdere bedrijfsontwikkeling

4. Bij het overwegen van beleidsmaatregelen ter verbetering van de bedrijfsgroottestructuur is het noodzakelijk inzicht te hebben in de ontwikkelingsbehoefte van kleinere melkveebedrijven en in het mogelijke aanbod in de komende jaren van quota als gevolg van opheffing van bedrijven en het afstoten van melkvee op gemengde bedrijven.
- Wat de ontwikkelingsbehoefte van kleinere melkveebedrijven betreft, zijn vooral de hoofdberoepsbedrijven kleiner dan 180 sbe met minstens 60% van de produktieomvang (gemeten in sbe) in de melkveehouderij van belang. In deze grootteklasse waren in 1984 volgens de landbouwtelling 9320 bedrijfshoofden jonger dan 50 jaar en 5160 bedrijfshoofden van 50 jaar en ouder met een opvolger van minstens 16 jaar. Van deze 14.480 bedrijven behoorden er 11.460 tot de middenbedrijven (tussen 90 en 180 sbe) en 3020 tot de bedrijven kleiner dan 90 sbe.
- Tegen de achtergrond van de gerealiseerde groei in de afgelopen jaren en de bestaande plannen kan voor de komende vijf jaar de groei-behoefte van de middenbedrijven worden geraamd op 11.460×10 koeien = 114.600 koeien. De gemiddelde melkveestapel van deze groep bedrijven zou dan toenemen tot 45 koeien.
- De groei-behoefte van de kleinere bedrijven kan gesteld worden op 3020×5 koeien = 15.100 koeien. De totale groei-behoefte kan derhalve in de komende vijf jaar worden gesteld op ongeveer 130.000 koeien.
5. Tegenover deze groei-behoefte kan een aanbod van maximaal 72.000 koeien worden verwacht als gevolg van bedrijfsbeëindiging door 5000 melkveehouders van 60 jaar en ouder zonder opvolger met een totale oppervlakte grasland en snijmaais van 52.000 ha.
- Bovendien zouden nog maximaal 21.000 koeien beschikbaar kunnen komen indien alle koeien worden afgestoten die voorkomen op grotere gemengde bedrijven met een betrekkelijk onbelangrijke produktietak melkveehouderij. Het hangt echter van de

alternatieven af, of deze ontmenging reeds binnen vijf jaar gerealiseerd zal kunnen worden.

6. Uit de vermelde minimale groei-behoefte en het maximaal te verwachten aanbod mag niet de conclusie getrokken worden dat de kloof tussen vraag en aanbod nog wel meevalt. In de eerste plaats is de melkveestapel op de meeste bedrijven ingekrompen als gevolg van de invoering van de Beschikking Superheffing. De groei-behoefte op de middenbedrijven en de kleinere bedrijven zal daardoor nog toegenomen zijn, waartegenover het te verwachten aanbod kleiner is geworden. Voorts is geen rekening gehouden met de uitbreidingsbehoefte van de bedrijven die in 1984 meer dan 180 sbe hadden. De weergegeven berekening van vraag en aanbod heeft uitsluitend tot doel een indicatie te geven omtrent vraag en aanbod van bepaalde categorieën melkveebedrijven, die mogelijk voor het beleid van belang zijn.

Bedrijfstype en werkgelegenheid

7. Het bedrijfstype zal door de invoering van de superheffing slechts in beperkte mate veranderen. Verwacht wordt dat er relatief iets meer gemengde bedrijven zullen ontstaan, maar deze ontwikkeling zal van gebied tot gebied sterk kunnen verschillen en is afhankelijk van de mogelijkheden een andere produktietak te beginnen of uit te breiden.
8. Een vermindering van het aantal koeien met 10% betekent gemiddeld een beperking van de arbeidsbehoefte met ongeveer 5%. Gezien het overheersen van gezinsbedrijven zal deze geringere arbeidsbehoefte in het algemeen niet leiden tot het afstoten van arbeidskrachten, maar eerder tot arbeidstijdverkortung, tenzij uitbreiding plaatsheeft in alternatieve produktierichtingen.

De modernisering van de bedrijfsgebouwen

9. Tussen 1970 en 1981 werden er jaarlijks bijna 2000 ligboxen- en voerligboxenstallen gebouwd. In de periode 1981-1984 daalde dit aantal tot 700 per jaar en in 1984 zijn er slechts 447 gebouwd. In 1984 beschikte 35% van de bedrijven met melkvee over een loopstal, waarin 61% van de Nederlandse melkveestapel was gehuisvest. Er zijn aanzienlijke regionale verschillen in het percentage loopstallen. In de IJsselmeerpolders (60%) en Noord-Brabant (55%) komen relatief de meeste loopstallen voor, terwijl Zeeland (12%) en Zuid-Holland (24%) sterk achterblijven. Van de bedrijven met 50-70 koeien heeft 72% een loopstal en van de bedrijven met 70 en meer koeien 92%. Binnen de groep

- bedrijven met 50-70 koeien hebben Noord-Brabant (89%), Limburg (85%), Gelderland (84%) en Overijssel (81%) de meeste loopstallen, terwijl Friesland (42%), Groningen (48%) en Zuid-Holland (50%) achterblijven.
10. De bouw van loopstallen zal waarschijnlijk nog verder teruglopen als gevolg van de noodzakelijke inkrimping van de melkveestapel. Om de bouw van een nieuwe stal voldoende rendabel te maken ging deze immers tot voor kort vrijwel altijd gepaard met een aanmerkelijke uitbreiding van de melkveestapel.
- In de middengroep (90-180 sbe) zijn nog 11.500 bedrijven met een grupstal, die gericht zijn op continuïteit (bedrijfs- hoofd jonger dan 50 jaar of bedrijfs- hoofd ouder dan 50 jaar met een opvolger). Vanuit deze groep is een vraag naar nieuwbouw te verwachten van ongeveer 250 loopstallen per jaar, indien de plannen verwezenlijkt kunnen worden om de gemiddelde melkveestapel te vergroten van 38 tot 52 koeien. Voorts zijn er nog 4600 melkveebedrijven met een grupstal die groter zijn dan 180 sbe. Deze groep komt in principe ook in aanmerking voor de bouw van een nieuwe loopstal, hoewel de verkavelingssituatie op een deel van deze bedrijven verre van optimaal is, zodat veelal gewacht wordt op uitvoering van landinrichtingsprojecten.
- Tenslotte kan nog gedacht worden aan nieuwbouw in ruilverkavelingsgebieden en aan noodzakelijke vervanging van grupstallen.
11. Op basis van het te verwachten aanbod van grond met leveringsrechten in de komende jaren en rekening houdend met de concurrentie tussen grupstal- en loopstalbedrijven om deze grond te bemachtigen, zouden per jaar slechts honderd bedrijven in staat zijn hun areaal zodanig uit te breiden dat de bouw van een ligboxenstal verantwoord is. Dit betekent in de eerste plaats een zeer laag bouwniveau in de komende jaren en in de tweede plaats een aanzienlijk verschil tussen de potentiële vraag van middenbedrijven (250 stallen per jaar) en de realiseerbare vraag (100 stallen per jaar). In het voorgaande is nog niet de vraag naar nieuwe stallen begrepen, die afkomstig is van grotere melkveebedrijven die nog een grupstal hebben, bedrijven in ruilverkavelingsgebieden en nieuwe polders en de noodzakelijke vervanging van stallen. Deze vraag is moeilijk te kwantificeren, maar zal niet omvangrijk zijn.

Productiviteit, rentabiliteit en inkomen

12. De ontwikkeling van de bedrijfsuitkomsten is in de periode 1970-1984 relatief ongunstig geweest. De ruilvoet is in deze periode gemiddeld met 1,7% per jaar gedaald, d.w.z. dat de prijzen van de produktiemiddelen gemiddeld met 1,7% meer

zijn gestegen dan de opbrengstprijzen van de produkten. In dezelfde periode is de bruto-productiviteit (ontwikkeling van de bruto-productie in hoeveelheden t.o.v. de hoeveelheden produktiemiddelen) met 1,4% per jaar gestegen. Per saldo is de opbrengsten-/kostenverhouding hierdoor iets in ongunstige zin gewijzigd.

13. Als gevolg van de invoering van de superheffing zal de stijging van de bruto-productiviteit waarschijnlijk dalen van 1,4% tot ongeveer 0,75%. De opbrengsten-/kostenverhouding kan hierdoor slechts gelijkblijven, indien de ruilvoet per jaar met 0,75% daalt. Dit betekent dat om dezelfde inkomensontwikkeling te bereiken als in de voorgaande jaren, de prijzen van de produkten in de komende periode minder kunnen achterblijven bij de prijzen van de produktiemiddelen. Zelfs als het in de komende jaren lukt de opbrengsten-/kostenverhouding gelijk te houden, zullen de bedrijfsuitkomsten nog iets verder achteruitgaan; de bedrijfsreserveringen op grotere weidebedrijven zullen dan nog net positief blijven, maar op de kleinere weidebedrijven nog verder negatief worden. Deze inkomensontwikkeling kan worden verklaard uit het feit dat de kosten nu reeds hoger zijn dan de opbrengsten.
14. Verbetering van de inkomenspositie van weidebedrijven is slechts mogelijk als de prijzen van de produkten ongeveer gelijke tred houden met de prijzen van de produktiemiddelen. De opbrengsten-/kostenverhouding wordt dan gunstiger als gevolg van de stijging van de bruto-productiviteit. Op grotere weidebedrijven stijgen dan het netto-overschot, de arbeidsopbrengst van de ondernemer en de bedrijfsreserveringen. Op de kleinere bedrijven verbetert in dat geval alleen de arbeidsopbrengst van de ondernemer, maar het negatieve netto-overschot blijft gelijk en de reeds negatieve bedrijfsreserveringen gaan zelfs nog iets verder achteruit. Uit deze ontwikkeling kan de conclusie worden getrokken dat zelfs met behulp van een relatief gunstig prijsbeleid het onmogelijk is de continuïteit van kleinere weidebedrijven op den duur te handhaven.
15. Wat betreft de regionale ontwikkeling van bedrijfsuitkomsten op weidebedrijven blijkt dat de bedrijven in het Noordelijk klei- en veenweidegebied en in de Zandgebieden iets betere resultaten behalen dan het landelijk gemiddelde en dat het Westelijk weidegebied daarbij sterk achterblijft, hetgeen overigens thans ook reeds het geval is.

Rund- en kalfsvleesproductie

16. In 1990 zal de melkveestapel naar schatting ongeveer 15% kleiner zijn dan in 1983. Hierdoor zullen er per jaar 125.000 koeien en vaarzen minder geslacht worden. Hier staat tegenover dat er jaarlijks een extra uitstoot is te verwach-

ten van ongeveer 1,5% als gevolg van de vermindering van de melkveestapel in verband met de toenemende melkgift per koe, hetgeen 30.000 à 35.000 koeien betreft. Per saldo komen derhalve jaarlijks ruim 90.000 koeien en vaarzen minder beschikbaar voor de vleesproduktie.

De extra uitstoot van melkvee zou evenwel in de praktijk wel eens kleiner kunnen zijn dan hier is verondersteld. De melkveehouders zouden immers vooruit kunnen lopen op de verwachte produktiestijging van het melkvee door minder jongvee op te fokken. Dit is financieel voordeliger omdat opfokkosten hoog zijn en nuchtere kalveren veel opbrengen. Indien dit inderdaad gebeurt, zal het aantal slachtingen van uitgestoten dieren meer dalen dan met de aangegeven 90.000 dieren per jaar. Anderzijds zouden er in dat geval meer kalveren beschikbaar komen voor de vleesproduktie omdat er minder nodig zijn voor regeneratie dan thans is verondersteld.

17. Het ziet er naar uit dat in de komende jaren de produktie van vleesstieren zal toenemen met ongeveer 50.000 stuks. Tegenover een daling van het aantal te slachten melkkoeien en vaarzen met ruim 90.000 stuks zou dan een extra aanbod staan van 50.000 stuks (met een iets hoger slachtgewicht dan koeien en vaarzen). Als gevolg hiervan zou de rundvleesproduktie met ongeveer 5% kunnen dalen, hetgeen betekent dat de huidige zelfvoorzieningsgraad voor rundvlees van 100 à 110% zou dalen tot ongeveer 100%. De conclusie kan dan ook getrokken worden dat er in de eerstkomende jaren geen tekort aan rundvlees is te verwachten als gevolg van de invoering van de superheffing en de daarmee gepaard gaande inkrimping van de melkveestapel.
18. Ook in de overige EG-landen lijkt het verlies aan slachtkoeien voor een groot deel gecompenseerd te worden door een uitbreiding van het aantal vleesrunderen (vleesstieren en zoogkoeien). Een voorlopige prognose van de EG betreffende 1990 geeft dan ook nog steeds een gering overschot aan rundvlees te zien.
19. De kalfsvleesproduktie zal in de komende jaren wellicht sterk moeten worden ingekrompen door gebrek aan uitgangsmateriaal. Uit de kleinere melkveestapel worden namelijk veel minder kalveren geboren en bovendien zijn er meer kalveren nodig voor de produktie van vleesstieren. De inkrimping van de kalfsvleesproduktie kan alleen beperkt blijven indien het gelukt de huidige grote export van nuchtere kalveren en startkalveren drastisch te verminderen.
20. De schaarste aan nuchtere kalveren voor de vleesproduktie zal leiden tot hoge prijzen voor deze dieren, hetgeen thans reeds waar te nemen valt. De melkveehouders zullen profiteren van deze hoge prijzen, maar de producenten van rund- en kalfsvlees worden geconfronteerd met aanzienlijk hogere kosten voor het uitgangsmateriaal. In hoeverre hierdoor de rentabiliteit onder druk komt te staan, hangt af van de ontwikkeling van de voerkosten en de vleesprijzen.

21. De prijs van kalfsvlees zal zich waarschijnlijk gunstiger ontwikkelen dan die van stierevlees. De markt voor kalfsvlees is een zeer speciale markt die tamelijk inelastisch is. Een kleiner aanbod zal dan ook spoedig tot prijsstijging leiden. De prijs van stierevlees daarentegen zal zich overeenkomstig de prijzen van rundvlees gedragen. Het geringere aanbod van rundvlees kan weliswaar op den duur tot een lichte prijsstijging leiden, maar gezien de overschot-situatie zal deze prijsstijging veel minder sterk zijn dan voor kalfsvlees.
22. De voerkosten zullen zich daarentegen gunstiger ontwikkelen voor de stierevleesproduktie. Voor kalfsvleesproduktie wordt voornamelijk magere melkpoeder gebruikt, op de prijs waarvan de afnemende overschotten aan magere melkpoeder vooralsnog weinig invloed zullen hebben. Voor stierevleesproduktie worden vooral snijmais en krachtvoer gebruikt. De prijs van snijmais zal relatief sterk kunnen dalen als gevolg van de afnemende vraag vanuit de melkveehouderij. De prijsdaling van granen zal indirect ook tot een prijsdaling van krachtvoer kunnen leiden, hoewel minder sterk dan voor snijmais. De hogere aankooprijzen voor nuchtere kalveren in combinatie met lagere voerprijzen zullen bij de stierevleesproduktie leiden tot hogere eindgewichten bij een langere aanhouddingsduur. Bij kalfsvleesproduktie zal eveneens een hoger eindgewicht nagestreefd worden, hoewel in iets mindere mate dan wanneer ook de voerkosten zouden dalen.
23. Per saldo lijkt de rentabiliteit van zowel kalfsvlees- als stierevleesproduktie onder druk te komen staan, voornamelijk door de hoge prijzen van het uitgangsmateriaal. Doordat de aankooprijzen van het nuchtere kalf bij stierevleesproduktie over een hoger eindgewicht kan worden uitgesmeerd dan bij kalfsvleesproduktie, zijn de gevolgen voor de kostprijs per kg vlees bij stierevleesproduktie geringer. Het lijkt er daarom op dat de stierevleesproduktie een iets sterkere positie inneemt dan de kalfsvleesproduktie. De inelastische kalfsvleesmarkt en het hoge percentage contracten bij kalfsvleesproduktie zijn evenwel moeilijk te beoordelen factoren in de concurrentiestrijd om het schaarser geworden uitgangsmateriaal.
24. Voor zover de verwachte uitbreiding van de stierevleesproduktie gerealiseerd wordt, zal dit waarschijnlijk overwegend gebeuren op bedrijven waar reeds vleesstieren aanwezig zijn. Gezien de grote vermogensbehoefte voor gespecialiseerde bedrijven en de onzekere rentabiliteitsverwachtingen lijkt stichting van nieuwe gespecialiseerde bedrijven met stierevleesproduktie slechts in zeer beperkte mate te verwachten. Ook thans is de roodvleesproduktie nog weinig gespecialiseerd. In 1984 had slechts 5% van de bedrijven meer dan 75 stuks jongvee voor de mesterij met in totaal 42% van het totaalaantal dieren.

De andere produktierichtingen

25. Zonder Interimwet zou waarschijnlijk een forse uitbreiding van de varkens- en pluimveehouderij hebben plaatsgehad als alternatief bij het ontbreken van voldoende uitbreidingsmogelijkheden in de melkveehouderij. De remmende invloed van de Interimwet zou wel eens een relatief gunstig effect kunnen hebben op de rentabiliteit van de gehele varkens- en pluimveehouderijsector. Volgens een LEI-prognose zijn namelijk de groeiomgankelijkheden voor varkensvlees en pluimveevlees in de komende jaren slechts gering. Op basis van de ontwikkeling van de bevolking, het verbruik per hoofd en de eigen produktie in de relevante EG-landen, zouden de Nederlandse varkensstapel en de slachtkuikstapel tussen 1983 en 1990 nog maar met ruim 7% kunnen groeien indien geen nieuwe afzetmarkten kunnen worden gevonden. De leghennenstapel zou zelfs in deze periode met 17% moeten worden ingekrompen.

Een zeer forse uitbreiding van de varkens- en pluimveehouderij op dit moment zou de aanpassingsproblemen in de komende jaren dan ook sterk hebben vergroot en het ontbreken van voldoende afzetmogelijkheden voor de extra produktie zou de rentabiliteit extra onder druk hebben gezet.

26. Gezien de beperkte afzetmarkt voor produkten van de kleinere takken, zoals geiten, konijnen, pelsdieren, kalkoenen en rendieren, zijn hierin slechts beperkte uitbreidingsmogelijkheden te vinden. Marktonderzoek zou wellicht wat meer zicht kunnen geven op de perspectieven van deze kleine takken.
27. Inkrimping van de melkveestapel leidt op bedrijven met een lichte veebezetting tot een relatief overschot aan grond. Nagegaan is hoe hoog het saldo per ha minimaal moet zijn om met voordeel deze grond aan de melkveehouderij te kunnen onttrekken en welke alternatieven minimaal dit vereiste saldo opleveren. Gebleken is dat alternatief grondgebruik eerder aantrekkelijk is naarmate de veebezetting per ha en de melkproduktie per koe lager zijn. Het aantal alternatieven dat het vereiste saldo oplevert, is slechts beperkt. Vooral vleesstieren (mits de reeds aanwezige stalruimte voldoende is), schapen, groene erwten en fabrieksaardappelen lijken gunstige perspectieven te hebben voor het individuele bedrijf. De budgettaire ruimte voor uitbreiding is evenwel sterk beperkt.
28. Veel akkerbouwgewassen bieden slechts een saldo dat ligt rond het minimaal vereiste niveau, zodat overschakeling op akkerbouwgewassen weinig voordeel oplevert. Wel dient hierbij vermeldt te worden, dat bij de berekening van de saldi van akkerbouwgewassen steeds uitgegaan is van inschakeling van een loonwerker, omdat melkveebedrijven niet over de vereiste machines beschikken.

Bovendien biedt de akkerbouw slechts beperkte mogelijkheden tot areaalvergroting wegens onvoldoende afzetperspectieven voor een grotere oogst.

29. Aangezien er in principe voor een veel grotere oppervlakte wordt gezocht naar alternatieve gewassen dan er in de praktijk mogelijkheden daartoe bestaan, moet worden verwacht dat er op veel melkveebedrijven tot een extensiever graslandgebruik zal worden overgegaan.

Prijsvorming van grond en leveringsrechten

30. De theoretisch berekende prijs die een melkveehouder maximaal zou kunnen bieden voor een extra ha cultuurgrond (zonder leveringsrecht) blijkt hoger te zijn naarmate deze melkveehouder op de reeds in gebruik zijnde grond meer koelen per ha heeft.
31. Als gevolg van de invoering van de superheffing is grond minder schaars geworden. De theoretisch berekende maximale biedprijs voor grond zonder leveringsrecht is hierdoor gedaald.
32. De theoretisch berekende maximale biedprijs voor het leveringsrecht van melk is hoger naarmate het biedende melkveebedrijf over minder koelen per ha beschikt. Voorts is de biedprijs hoger naarmate men verwacht dat de quotumregeling langer zal blijven gelden.
33. Melkveehouders met een intensief grondgebruik zouden veel kunnen bieden voor extra grond, maar weinig voor de aankoop van extra leveringsrecht. Het omgekeerde geldt uiteraard voor melkveehouders met een extensief grondgebruik.
34. Wanneer het leveringsrecht aan de grond gebonden is, zal de theoretisch maximale biedprijs per ha hoger zijn naarmate het leveringsrecht meer liters melk bevat. In bepaalde gevallen kan de maximale biedprijs per ha met leveringsrecht zelfs het dubbele bedragen van de grondprijs zonder quotum. Deze hoge maximale biedprijzen kunnen daadwerkelijk uitmonden in koopprijzen ten gevolge van de volgende vraag/aanbod-overwegingen:

Vraagzijde:

- a. melkveehouders met reeds intensief gevoerde bedrijven (overwegend met ligboxenstal) handhaven hun vraag, omdat ook na invoering van de superheffing de grond schaars blijft;
- b. melkveehouders met extensief gevoerde bedrijven (overwegend met grupstal) zijn vooral geïnteresseerd in leveringsrechten. Deze melkveehouders verschijnen als nieuwe vragers op de grondmarkt. Voorheen konden zij zonder grond aan te kopen de melkveestapel uitbreiden door middel van intensivering van het grondgebruik.

Aanbodzijde:

Aan de aanbodzijde kan het verwachte geringe aanbod van grond met een hoog leveringsrecht leiden tot hoge koopprijzen. Het geringe aanbod van deze grond is het gevolg van het feit dat deze grond meestal in bezit is van melkveehouders op moderne bedrijven met hoge continuïteitsverwachtingen.

35. Voor zover melkveehouders met een grupstal en een extensieve bedrijfsvoering geen grond met een hoog leveringsrecht kunnen of willen kopen, zullen zij wellicht als gevolg van de superheffing eerder tot bedrijfsbeëindiging overgaan omdat de weg naar intensivering is afgesneden. Mogelijk zou een ont-koppeling van grond en leveringsrecht voor een aantal van deze melkveehouders een oplossing kunnen bieden.
36. Aan de koppeling van de leveringsrechten aan de grond zijn zowel voordelen als nadelen verbonden. Als voordelen kunnen worden genoemd:

- a. door de mogelijkheid om grond met daaraan verbonden leveringsrechten te verkopen wordt de structurele ontwikkeling niet geheel bevroren, zoals het geval zou zijn indien in het geheel geen overdracht van leveringsrechten zou zijn toegestaan;
- b. er treedt geen waardedaling van de grond op, wat wel zou gebeuren als leveringsrechten afzonderlijk konden worden verhandeld;
- c. de melkveehouderij blijft gehandhaafd in streken met minder gunstige produktieomstandigheden, hetgeen gunstig is met het oog op natuur- en landschapsbehoud.

Als nadelen kunnen worden genoemd:

- a. regionale specialisatie en concentratie wordt tegengegaan;
 - b. geringere mobiliteit van leveringsrechten dan bij losse verhandelbaarheid;
 - c. uitvoeringsproblemen, omdat steeds moet worden berekend hoeveel leveringsrecht er bij een ha grond behoort;
 - d. ondoorzichtigheid van de prijsvorming van grond met leveringsrecht, omdat één prijs geldt voor twee rechten: eigendomsrecht van grond en leveringsrecht van bepaalde hoeveelheid melk.
37. Aan de loskoppeling van grond en leveringsrecht en het vrij verhandelbaar stellen van het losse leveringsrecht zijn eveneens een aantal voor- en nadelen verbonden.
- De voordelen zijn:
- a. de structurele ontwikkeling wordt voortgezet, omdat vooral melkveehouders met een efficiënte bedrijfsvoering (overwegend grotere bedrijven met een ligboxenstal) en jonge melkveehouders met ontwikkelingsplannen veel voor een leveringsrecht over zullen hebben;
 - b. de regionale specialisatie kan doorgaan;
 - c. bedrijfsbeëindiging kan worden versneld, omdat beëindigers de beschikking krijgen over meer financiële middelen (hetgeen overigens ook het geval is bij een opkoopregeling).

De nadelen zijn:

- a. de overheid kan minder doen voor middenbedrijven, jonge boeren etc.;
 - b. de overheid kan minder doen voor achtergebleven regio's. Het is zelfs mogelijk dat dergelijke regio's nog verder achterop raken door verkoop van leveringsrechten naar gespecialiseerde regio's;
 - c. het ontstaan van problemen tussen pachters en eigenaars, indien de pachter zijn leveringsrecht wil verkopen;
 - d. de hoge en sterk fluctuerende prijs van quota.
38. De invoering van de superheffing heeft soms tot aanmerkelijke wijzigingen in de vermogenspositie van melkveehouders geleid. Grond met een hoog leveringsrecht kan immers veel meer waard worden, terwijl grond met een laag leveringsrecht of zonder leveringsrecht in waarde kan dalen.
39. De Beschikking Superheffing zou de opvolgingssituatie wel eens negatief kunnen beïnvloeden. Opvolgers op bedrijven met hoge leveringsrechten zullen namelijk hogere overnameprijzen moeten betalen, waardoor de opvolging moeilijker te financieren is. Voorts zijn de perspectieven op extensief gevoerde bedrijven minder gunstig geworden, waardoor bedrijfsopvolging eveneens minder aantrekkelijk wordt.

Ervaringen in andere landen

40. De ervaringen in enige andere landen met zuivelcontingentering (Canada, Oostenrijk, Zwitserland) wijzen uit, dat ook daar de melkproduktie tot het vastgestelde niveau is teruggebracht. De melkprijzen zijn daardoor in gunstige zin beïnvloed.

De kritiek op het contingenteringssysteem (vooral in Oostenrijk en Zwitserland) richt zich vooral op het ontbreken van voldoende ontwikkelingsmogelijkheden, waardoor voortdurend hardheidsgevallen blijven bestaan. De verhandelbaarheid van leveringsrechten is nergens volledig vrij. In Oostenrijk en Zwitserland zijn leveringsrechten niet vrij verhandelbaar. In Oostenrijk worden de vrijkomende contingenten steeds meer toegewezen aan kleinere bedrijven. In Zwitserland kunnen de melkveehouders jaarlijks een verzoek indienen om een hoger contingent te verkrijgen. In Canada is de verhandelbaarheid van quota nog het meest liberaal, maar ook daar zijn de Milk Marketing Boards er nog steeds niet in geslaagd om een goed systeem voor de verkoop van quota op te zetten. Per provincie verschillen de regelingen, waarbij er bovendien binnen de provincies nog verschillende regelingen zijn voor consumptiemelk en industriemelk. In het algemeen stellen de Milk Marketing Boards de regels vast volgens welke de quota verhandeld mogen worden.

41. Uit de ervaringen in andere landen kan de conclusie worden getrokken dat het volledig vrij verhandelbaar stellen van leveringsrechten nergens aanvaardbaar wordt geacht, met uitzondering van volledige overdracht van bedrijven. Met het oog op de eventueel te voeren structuurpolitiek zou dit kunnen betekenen dat ook de Nederlandse overheid sturend zal optreden bij het verhandelbaar stellen van quota, die al of niet aan de grond zijn gebonden. Overigens is het thans ook al zo dat quota die het Ministerie van Landbouw en Visserij verkrijgt door middel van de opkoopregeling, door haar worden toegewezen aan bepaalde categorieën melkveehouders, zodat de marktwerking buiten spel blijft.

1. MOGELIJKE KWANTITATIEVE GEVOLGEN VAN DE INVOERING VAN DE SUPERHEFFING VOOR EEN AANTAL ASPECTEN VAN DE AGRARISCHE STRUCTUUR

Ir. K.M. Dekker

1.1 Inleiding

In deze bijdrage wordt een benadering gegeven van enkele kwantitatieve effecten van de invoering van de superheffing op onderdelen van de agrarische structuur. Over die structuur, de ontwikkelingen daarin in het recente verleden en de krachten achter die ontwikkelingen, gaat de volgende paragraaf. Daarna wordt stilgestaan bij de recente ontwikkeling van het aantal melkkoeien in Nederland en het mogelijke verdere verloop wanneer er van productiebeperkende maatregelen geen sprake zou zijn geweest. Vervolgens wordt getracht de te verwachten invloed van de superheffing op de Nederlandse melkveestapel op korte termijn in te schatten. Daarna volgt een berekening van de mogelijke effecten op het aantal melkkoeien en bedrijven met melkkoeien tot 1990. Hoe de bedrijven met melkkoeien kunnen worden ingedeeld naar de omvang van de melkveestapels, met en zonder superheffing, vormt de inhoud van het volgende deel. Er wordt nog in het kort aandacht besteed aan de typen bedrijven met melkvee. In het laatste deel wordt aandacht besteed aan de werkgelegenheid in de melkveehouderij en de invloed die daarop door de superheffing kan worden uitgeoefend.

Geen onderscheid wordt gemaakt tussen hoofdberoepsbedrijven en andere bedrijven met melkvee.

Er wordt aangenomen dat de effecten van een opkoopregeling geen invloed hebben op de ontwikkelingen op wat langere termijn. Er is geen rekening gehouden met het eventueel loskoppelen van de heffingvrije hoeveelheid melk van de cultuurgrond.

Wanneer gesproken wordt over de te verwachten ontwikkeling zonder superheffing, wordt er aan voorbijgegaan dat er in dat geval waarschijnlijk andere maatregelen hadden moeten worden genomen om de wassende melkstroom in te dammen. Omdat niet bekend is om welke maatregelen het dan zou gaan, is daar geen rekening mee gehouden. Er is derhalve aangenomen dat er zonder superheffing voor de individuele melkveehouders geen bijzondere beperkingen aan de afzetkant zouden bestaan.

1.2 Ontwikkeling van de agrarische structuur in het recente verleden

In de verhouding waarin de verschillende produktiemiddelen in de Nederlandse land- en tuinbouw bedrijfsgevijs worden aangewend, treden voortdurend veranderingen op. Niettemin bestaat er

Tabel 1.1 Bedrijven met melk- en kalfkoeien naar (hoofd-)bedrijfstype

Vattype 1)	Aantal bedrijven				Aantal melkkoeien 2)				Melkkoeien per bedrijf			
	1977	1979	1981	1983	1977	1979	1981	1983	1977	1979	1981	1983
1	43130	41387	39894	41806	1471	1656	1796	2038	34,1	40,0	45,0	48,7
2	18669	15426	12040	10402	472	440	386	346	25,3	28,5	32,1	33,3
3-5	1958	1525	1207	922	25	21	17	13	12,8	13,8	14,1	14,1
6-15	4406	2101	1840	1118	47	19	17	8	10,7	9,0	9,2	7,2
16	6702	5396	4198	2801	115	110	101	66	17,2	20,4	24,1	23,6
17	3)	1764	1451	1279	3)	27	22	15	3)	15,3	15,2	11,7
18-21 (SA)	1618	1121	1003	820	12	8	7	6	7,4	7,1	7,0	7,3
22-33 (ST)	459	377	266	259	3	3	2	2	6,5	8,0	7,5	7,7
34-37 (SK)	3522	2453	1996	1741	57	42	34	32	16,2	17,1	17,0	18,4
Totaal	80464	71550	63895	61148	2202	2326	2381	2526	27,4	32,5	37,3	41,3

Bron: CBS-LEI-bewerking.

- 1) 1 : 80% e.m. van de produktieomvang in sbe voor de melkveehouderij
 2 : 60-80% idem
 3-5 : 60% e.m. voor kalvermestertij, voor overig mestvee of voor verschillende vormen van rundveehouderij
 6-15 : 60% e.m. voor varkens, pluimvee, schapen of grasland
 16 : 60% e.m. voor rundvee en varkens samen
 17 : 60% e.m. voor overige combinaties van veehouderij (en grasland)
 18-21 (SA): 60% e.m. voor akkerbouw
 22-33 (ST): 60% e.m. voor tuinbouw
 34-37 (SK): bedrijven met combinaties van veehouderij en akkerbouw en/of tuinbouw.
 2) x 1000.
 3) In 1977 gecombineerd met de typen 6-15.

een zeer duidelijke stabiliteit in de combinatie van de aangewende produktiemiddelen, tot uiting komende in de benaming van verschillende typen van agrarische voortbrenging: veehouderij, akkerbouw, tuinbouw. Typen, waarbinnen weer allerlei subtypen worden onderscheiden. Ook in de verhouding tussen de omvang van de verschillende agrarische bedrijven zit een zekere stabiliteit. Type en omvang van de agrarische bedrijven vormen een zeker raamwerk voor een systematische indeling en beoordeling van de agrarische produktie. Er is sprake van een zekere structuur, de agrarische structuur.

Belangrijke processen in deze agrarische structuur zijn met name schaalvergroting en specialisatie, verschijnselen die dikwijls met elkaar samenhangen. De omvang van de bedrijven, gemeten in oppervlakte of aantal dieren, neemt in het algemeen toe - ook door het verdwijnen van kleinere produktie-eenheden - en de bedrijven beperken zich meer en meer tot één vorm van produktie, bijvoorbeeld de melkveehouderij, de varkensmesterij of fokkerij, de teelt van potplanten.

Schaalvergroting en specialisatie hangen zeer nauw samen met de ontwikkeling van de arbeidskosten, de mede hierdoor noodzakelijke vergroting van de produktie per arbeidskracht en de mogelijkheden daartoe op technisch gebied die mede onder invloed van de hogere arbeidskosten zijn ontwikkeld. Een hogere produktie per arbeidskracht betekent in de land- en tuinbouw al gauw dat de produktie per bedrijf omhoog moet, omdat het bij de geringe arbeidsbezetting niet (meer) mogelijk is om het aantal arbeidskrachten per bedrijf te verminderen.

De bedrijven dienen dus te worden vergroot. Waar het grondgebonden produkties betreft zijn in het algemeen de mogelijkheden daartoe beperkt, te meer daar de totale oppervlakte cultuurgrond jaarlijks afneemt. Dan blijft er weinig anders over dan de grond van andere bedrijven over te nemen, wanneer daar geen opvolger voor is.

Verbetering van de arbeidsproduktiviteit kan worden bereikt door gebruik te maken van nieuw ontwikkelde machines en installaties en door vergroting van - specialistische - vakkennis. In het algemeen hadden de in de laatste jaren ontwikkelde technieken tot gevolg dat ze alleen rendabel waren bij grote produktie-eenheden. Met name was dit het geval bij de bouw van nieuwe stallen. Daardoor werd de agrarische ondernemer met een niet gespecialiseerd bedrijf bij vergroting van de produktiecapaciteit gedwongen te kiezen voor een bepaalde produktierichting. De zich verder ontwikkelende kennis op alle gebieden van de voortbrenging maakt het bovendien steeds moeilijker om van alle markten thuis te zijn, met andere woorden: om bij de tijd te blijven is de ondernemer min of meer gedwongen om zich in één bepaalde richting te specialiseren.

Deze ontwikkeling in de richting van specialisatie en de laatste jaren met name ook schaalvergroting, deed zich ook duidelijk voor in de melkveehouderij. De in tabel 1.1 neergelegde ge-

gevens schetsen daarvan een beeld. De bouw van loopstallen maakte het arbeidstechnisch mogelijk en gezien de kosten ook in het algemeen noodzakelijk, het aantal dieren per bedrijf sterk uit te breiden. Terwijl tussen 1977 en 1983 het aantal bedrijven met melkkoeien met meer dan 19.000 terugliep, verminderde het aantal sterk gespecialiseerde melkveebedrijven (type 1) slechts met 1300. Het aantal bedrijven van andere typen, met ook melkvee, verminderde zeer sterk.

De omvang van de melkveestapels op de sterk gespecialiseerde melkveebedrijven nam in het algemeen sterk toe; gemiddeld van ruim 34 melkkoeien in 1977 naar bijna 49 in 1983. Ook op de wat minder gespecialiseerde bedrijven van type 2 nam aanvankelijk het aantal dieren gemiddeld per bedrijf nog flink toe, de laatste jaren was die toename veel geringer. Op bedrijven van andere typen - die in aantal sterk terugliepen - bleef het gemiddeld aantal melkkoeien stagneren. In 1977 had ruim 14% van de bedrijven met melkkoeien een melkveestapel van ten minste 50 dieren; die bedrijven hadden zo'n 35% van alle melkkoeien. In 1983 bedroeg het percentage bedrijven met ten minste 50 melkkoeien ruim 34%, het aantal melkkoeien op deze bedrijven ruim 63% van het totaal.

Het aantal melkkoeien groeide gestaag, tussen 1977 en 1983 met 324.000. Een factor die mede een rol gespeeld heeft bij de produktievergroting in de melkveehouderij, is de melkgift per koe. Gemiddeld nam deze de laatste 12 jaren met jaarlijks 75 kg toe. Mede onder invloed van schaalvergroting en verbetering van specialistische kennis (niet alleen op de melkveebedrijven maar ook in de organisaties die de veehouderij ten dienste staan: Melkcontrole, K.I., stamboeken en de achterliggende onderzoeksinstituten).

Deze ontwikkelingen werden plotseling verstoord door de invloed van de superheffing, waardoor het niet meer aantrekkelijk is om meer melk te produceren dan een in EG-verband vastgestelde hoeveelheid. Deze betekent voor het melkjaar 1984/1985 een verlaging van de melklevering aan fabrieken met gemiddeld 6,6% ten opzichte van de levering in 1983.

1.3 Ontwikkeling van het aantal melkkoeien zonder produktiebeperkende maatregelen

Tussen 1973 en 1983 nam in Nederland het aantal melk- en kalfkoeien toe van 2.113.000 tot 2.526.000, een gemiddelde jaarlijkse groei van 1,80%. Bij een voortgaande groei in hetzelfde tempo zou in 1985 het aantal melkkoeien 2.618.000 hebben bedragen, in 1990 2.862.000.

Afgezien van het antwoord op de vraag of er afzetmogelijkheden voor de melk tegen een redelijke prijs zouden zijn geweest, is het de vraag of een dergelijke groei van de melkveestapel haalbaar zou zijn. Die groei zou namelijk mede afhankelijk zijn van de beschikbare oppervlakte grasland en voedergewassen en van de intensiteit van het grondgebruik.

De oppervlakte grasland en voedergewassen vertoont, bij beschouwing van tabel 1.2, een geleidelijke afname tot ongeveer 1978, om daarna vrijwel constant te blijven. Daarbij blijkt de teruggang van het graslandareaal te worden gecompenseerd door een voortdurende toename van de oppervlakte snijmais.

Tabel 1.2 De oppervlakte grasland en voedergewassen in ha

Jaar	Oppervl. grasland	Oppervl. snijmais	Opp. overige voederg.	Grasland+ voedergew.	Bouwland 1)
1974	1.298.476	73.629	7.493	1.379.598	611.183
1975	1.286.198	77.355	6.965	1.370.493	606.974
1976	1.270.101	88.662	5.978	1.364.743	605.404
1977	1.238.984	109.531	5.225	1.353.740	603.211
1978	1.221.459	118.064	4.582	1.344.106	594.118
1979	1.212.635	127.839	4.222	1.344.693	584.767
1980	1.197.589	139.135	3.968	1.340.694	578.744
1981	1.187.717	144.422	3.890	1.336.030	573.413
1982	1.177.502	146.919	4.380	1.328.798	572.325
1983	1.180.546	156.683	4.430	1.341.659	564.714
1984	1.178.534	166.215	4.847	1.349.596	564.901

1) Excl. voedergewassen, incl. erwten groen te oogsten, zaaiuien, zilveruitjes.

Bron: CBS-LEI-bewerking.

De oppervlakte bouwland zonder voedergewassen, neemt geleidelijk af. Ook voor de toekomst was er geen reden om aan te nemen dat er in de oppervlakte grasland plus voedergewassen grote veranderingen zouden optreden. Onder invloed van de problemen in de fabrieksaardappelteelt en de graanprijzen zou er meer bouwland in gebruik kunnen worden genomen voor de rundveehouderij en zou het verlies aan grasland aan stedelijke, infrastructurele en recreatieve of landschappelijke bestemmingen daardoor kunnen worden gecompenseerd.

De ruwvoerbehoefte van het vee limiteert landelijk gezien de opvoering van de veedichtheid. Bij een groei van de melkveestapel tot 2.862.000 in 1990 zou het aantal melkkoeien per 100 ha grasland en voedergewassen in dat jaar, bij een oppervlakte van 1.350.000 ha, gemiddeld 212 hebben bedragen.

"Landbouwverkenningen", een publikatie van het Ministerie van Landbouw en Visserij (1977) neemt voor 1990 een gemiddelde aan van 200 per 100 ha. De schatting voor 1980 in deze publikatie was 179 (werkelijkheid 179), de prognose voor 1985: 190 (in 1984

in werkelijkheid 189). Ook de in "Landbouwverkenningen" gemaakte schatting voor 1990 lijkt reëel. Dat zou voor dat jaar een omvang van de melkveestapel betekenen van 2.700.000 dieren (en 2.565.000 in 1985). De gemiddelde jaarlijkse groei wordt daarbij ten opzichte van de periode 1973-1983 iets afgeremd.

Door de te verwachten toename van de melkgift per koe zou de melkplas evenwel nog flink kunnen toenemen. De produktiestijging ten opzichte van 1983 door vergroting van de melkgift per koe met 1,5% per jaar zou tot 1990 bij een gelijkblijvend aantal melk-koeien ruwweg $7 \times 1,5\% = 10,5\%$ kunnen bedragen. Zou de melkveestapel tot 2.700.000 dieren of met 7% ten opzichte van 1983 zijn gestegen, dan was er sprake van een toename van de melkproduktie tot 1990 met 17 à 18% ten opzichte van 1983.

1.4 De te verwachten invloed van de superheffing op de omvang van de Nederlandse melkveestapel, op korte termijn bezien

De totale heffingvrije hoeveelheid melk voor het boekjaar 1984/1985 bedraagt 12.052.000 ton bij levering aan zuivelfabrieken plus 145.000 ton rechtstreeks voor consumptie. De eerste hoeveelheid betekent een vermindering met 6,6% ten opzichte van de overeenkomstige levering in 1983. De vraag is, hoe groot de melklevering in werkelijkheid kan zijn.

Aangenomen is, dat de melklevering met 6,6% zal dalen. In het algemeen wordt verwacht dat de melkveehouders in ieder geval de hen toegewezen hoeveelheid op de markt willen brengen. Dat zou tot gevolg kunnen hebben dat er misschien méér melk wordt geproduceerd dan is toegewezen. Aan de andere kant is te verwachten dat er bedrijven zijn die door omstandigheden, b.v. ziekte van het vee, brand, slechte kwaliteit van het voer, de toegestane produktie niet halen.

Hoe kan een daling van de melklevering met 6,6% ten opzichte van 1983 worden bereikt? De publikaties die er op dit gebied tot nu toe zijn verschenen wijzen er unaniem op, dat de beste oplossing ligt in een verkleining van de melkveestapels en wel door uitstoot van de minst produktieve koeien. Andere oplossingen zouden bijvoorbeeld kunnen worden gevonden in vermindering van de krachtvoergift of door de boven het toegestane quotum geproduceerde melk in eigen bedrijf te gebruiken door b.v. het houden van zoogkoeien.

Afhankelijk van de vele factoren zal er voor elk individueel bedrijf een oplossing moeten worden gevonden om de schade zoveel mogelijk te beperken. Bij het zoeken naar die oplossing komen vooral de volgende twee vragen aan de orde:

- hoe moet ik te werk gaan om het mij toegewezen quotum (voor het merendeel van de melkveehouders 8,65% minder dan in 1983) te kunnen leveren;
- wat moet ik doen met de vrijgekomen produktiecapaciteit om de schade zoveel mogelijk te beperken?

Zoals gezegd, de eerste vraag zal in het algemeen worden beantwoord door het advies op te volgen de minst produktieve melkkoeien op te ruimen en tevens door de melkproduktie van de aan te houden koeien zo veel mogelijk te verhogen door een betere verzorging, beter graslandgebruik en betere voeding en fokkerij. Niet door uitsluitend de hoeveelheid krachtvoer te verhogen.

Een deel van het antwoord op de tweede vraag ligt al in het bovenstaande besloten. Op andere mogelijkheden wordt later nog ingegaan. Met het oog op de specialistische kennis van de agrarische ondernemer, de kwaliteit van de beschikbare grond en de in de melkveehouderij gedane investeringen, wordt een volledige omschakeling van gespecialiseerde melkveebedrijven op een andere agrarische produktietak buiten beschouwing gelaten.

Wanneer ervan wordt uitgegaan dat in het algemeen de minst produktieve melkkoeien zullen worden afgestoten om tot de heffingvrije levering te komen, dan moet er rekening mee worden gehouden dat dit niet toepasbaar is op de totale Nederlandse melkveestapel. De gemiddelde produktie per koe kan van bedrijf tot bedrijf sterk uiteenlopen (zie figuur 1.1, ontleend aan het jaarverslag 1983 van KI, CMD en MBO). Aangezien de aanpassing aan de superheffing per individueel bedrijf plaats moet vinden, zullen er bedrijven met gemiddeld hoge produkties dieren moeten afstoten die op andere bedrijven tot de beste zouden hebben behoord. Van onderlinge substitutie zal, gezien de korte tijd waarin een en ander zich dient te voltrekken, weinig terecht komen.

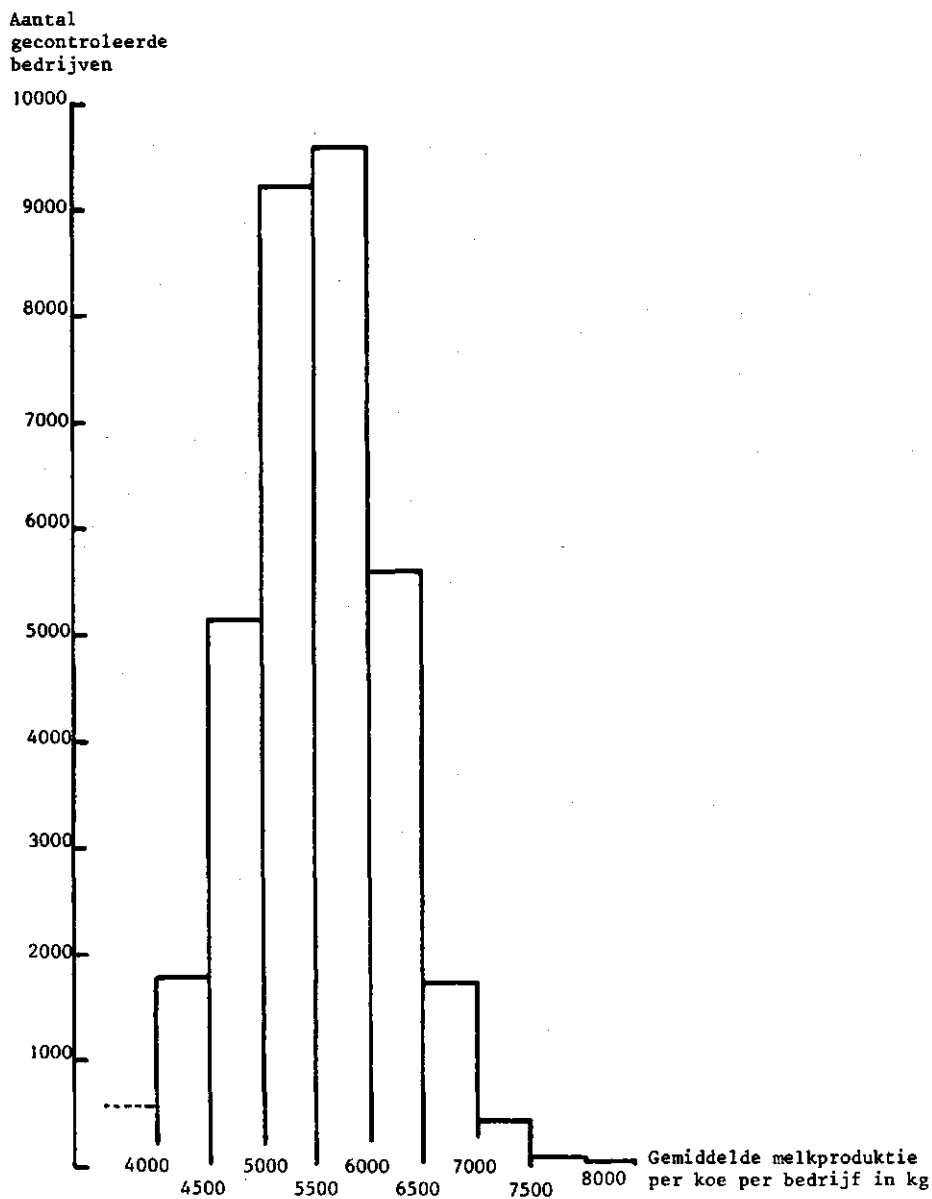
In 1983 bedroeg de melklevering aan Nederlandse fabrieken 12.909.000 ton, de levering rechtstreeks aan consumenten 145.000 ton. Te zamen 98,8% van de, volgens Landbouwcijfers 1984 van LEI en CBS, "berekende" totale melkproduktie van 13.207.000 ton. Bij een zelfde verhouding in 1985 bedraagt de produktie bij een vermindering van de levering aan fabrieken met 6,6% tot 12.052.000 ton en een levering aan consumenten van 145.000 ton, samen 12.197.000 ton: $(100:98,8) \times 12.197.000 \text{ ton} = 12.345.000 \text{ ton}$. Ten opzichte van de produktie in 1983 betekent dat een vermindering van 862.000 ton.

De hier gekozen benadering van de vermindering van het aantal melkkoeien gaat uit van door LEI-medewerkers op het Proefstation voor de Rundveehouderij gemaakte berekeningen voor een tweetal melkveebedrijven in de IJsselmeerpolders. Op die vrij grote melkveebedrijven is rekening gehouden met een normale jaarlijkse uitstoot van 25% van de melkkoeien. Daarnaast is gerekend met een extra uitstoot van 5% of 10% van het aantal dieren in verband met de noodzakelijke vermindering van de melklevering. Bij die berekening is rekening gehouden met de lactatiewaarde (de potentiële produktie) van de dieren, met het oog op de verhoudingsgewijs lagere melkgift van jonge koeien. Dan blijkt dat de extra uit te stoten koeien een produktie haalden van:

- op het ene bedrijf 555 kg lager dan het gemiddelde van 6480 kg vóór de inkrimping; op dit bedrijf is alleen rekening gehouden met een extra uitstoot van 5%;

**Figuur 1.1 Aantal gecontroleerde bedrijven naar gemiddelde melk-
productie per koe.**

Bron: Jaarverslag 1983 KI, CMD, MBO.

- op het andere bedrijf, bij een uitstoot van 5%, resp. 10%, 730 kg en 560 kg lager dan het gemiddelde vóór de uitstoot, dat 6710 kg bedroeg.

Het verschil in produktie van de uit te stoten koeien met de gemiddelde produktie van de hele veestapel vóór de uitstoot bedroeg resp. 8,6%, 10,9% en 8,4%.

Wanneer, rekening houdend met deze uitkomsten, wordt aangenomen dat de gemiddelde produktie van de af te stoten dieren vóór de uitstoot 8,5% minder bedraagt dan het gemiddelde van de totale veestapel in 1983 (volgens gegevens in Landbouwcijfers 1985) van 5.305 kg, dan bedraagt die 4.855 kg. Dan zou een vermindering van de melkproduktie met 862.000 ton, een vermindering van het aantal melkkoeien betekenen met 177.550 of met 7%. In het licht van de uitkomsten op de beide bedrijven in de IJsselmeerpolders lijkt een vermindering van het aantal melkkoeien in de orde van grootte van 7% reëel.

De in het kader van de superheffing te bereiken vermindering van de melklevering met 6,6% tot 1 april 1985 kan dus worden gerealiseerd door 7% van de melkkoeien af te stoten. Daarbij is eigenlijk de trendmatige stijging van de gemiddelde melkgift per koe van de gehele melkveestapel, buiten beschouwing gebleven. Dat is niet zonder reden gebeurd. Uit gegevens van het Produktschap voor Zuivel blijkt dat er sprake is van een zekere stagnatie. Dat is mogelijk een gevolg van de aanpassing aan de gewijzigde omstandigheden, waarbij de veehouders waarschijnlijk het voederregime ook wat veranderd hebben.

1.5 De ontwikkeling van het aantal melkkoeien en bedrijven met melkkoeien tot 1990

De ontwikkeling vanaf 1975 van het aantal bedrijven met melkkoeien, het totaal aantal melkkoeien en het aantal koeien gemiddeld per bedrijf tot 1984, is opgenomen in tabel 1.3. De vraag is nu: hoe verder?

Ten aanzien van de melkkoeien is hier voor 1985, wanneer de veestapel zich aanpast aan een vermindering van de te leveren hoeveelheid melk met 6,6% t.o.v. 1983, al een antwoord op gegeven. De potentie voor een hervatting van de stijging van de melkgift per koe is zeker in de veestapel aanwezig; daarom wordt voor de ontwikkeling tussen 1985 en 1990 aangenomen dat de melkproduktie gemiddeld per koe weer met 1,5% per jaar zal toenemen tot ongeveer 5700 kg in 1990.

Voor 1990 wordt aangenomen dat de produktie zich zal aanpassen aan de heffingvrij aan fabrieken te leveren hoeveelheid melk. Wanneer die is vastgesteld op 11.929.000 ton (1983 minus 7,6%, een procent extra vermindering t.o.v. het produktiejaar 1984/-1985), de heffingvrije rechtstreeks aan de consumenten te leveren hoeveelheid nog 145.000 ton bedraagt en 2% van de produktie op de bedrijven wordt achtergehouden, is de totale melkproduktie te be-

cijferen op 12.320.000 ton. Bij de aangenomen gemiddelde productie per koe van 5700 kg resulteert een aantal melkkoeien van 2.161.400.

Hoe zal het nu met het aantal bedrijven met melkkoeien gaan? De reeks getallen in de tweede kolom van tabel 1.3 laat zien, dat de vermindering van het aantal bedrijven met melkkoeien sedert 1981 in tempo afnam. Mogelijk onder invloed van het einde van de tankmelkoperatie, die waarschijnlijk versnellend heeft gewerkt op de vermindering van het aantal bedrijven met melkvee. Voorts kunnen van vertragende invloed zijn geweest de stagnerende economie en de onder invloed van de toenemende werkloosheid groter worden de belangstelling voor opvolging. De vermindering van het aantal bedrijven met melkkoeien was het geringst in de periode 1982-1983. Tussen 1983 en 1984 nam de vermindering van het aantal bedrijven met melkkoeien blijkens tabel 1.3 weer iets toe. Het is mogelijk dat de problemen met de afzet van de melk en de overwogen maatregelen om de melkplas te verkleinen daar hun invloed al op hebben doen gelden. Allerlei beslissingen kunnen daardoor zijn beïnvloed, b.v. over het al of niet overnemen van een melkveebedrijf, over het aanhouden van melkvee en het doen van investeringen voor het uitbreiden van de veestapel of het volledig overgaan op een andere produktie. Het gaat voor de betrokkenen om beslissingen van verstrekkende aard, in een periode van toenemende onzekerheid.

Tabel 1.3 Bedrijven met melkkoeien, melkkoeien en melkkoeien per bedrijf

Jaar	Aantal bedr. met melk- koeien	Verande- ring tov vorig jaar	Aantal melk- en kalkoeien	Verande- ring tov vorig jaar	Gem. aant. melk- koeien per bedr.	Verande- ring tov vorig jaar
1975	91.560		2.217.847		24,2	
1976	86.419	-5,61%	2.238.375	+0,93%	25,9	+1,7
1977	80.464	-6,89%	2.202.237	-0,61%	27,4	+1,5
1978	75.113	-6,65%	2.247.327	+2,05%	29,9	+2,5
1979	71.550	-4,74%	2.326.204	+3,51%	32,5	+2,6
1980	67.167	-6,13%	2.355.986	+1,28%	35,1	+2,6
1981	63.895	-4,87%	2.381.406	+1,08%	37,3	+2,2
1982	61.907	-3,11%	2.438.629	+2,40%	39,4	+2,1
1983	61.148	-1,23%	2.526.323	+3,60%	41,3	+1,9
1984	60.233	-1,51%	2.549.031	+0,90%	42,3	+1,0
1985	58.425	-3,00%	2.301.500	-9,71%	39,4	-2,9
1990	54.000		2.161.400		40	
	43.200		idem		50	

Bron: CBS-LEI.

Nu de superheffing is ingevoerd en die onzekerheid voor een deel is weggenomen, is een afwachtende houding minder voor de hand liggend. Daarom wordt aangenomen dat de animo om een melkveebedrijf over te nemen of in een aantal gevallen om de melkveehouderij voort te zetten, geringer is geworden. Voorts moet na 1 april 1985 de melklevering verder worden beperkt. Om die redenen wordt aangenomen dat tussen 1984 en 1985 het aantal bedrijven met melkkoeien nog weer wat sneller zal afnemen dan in het voorgaande jaar, bijvoorbeeld met 3%. Het aantal bedrijven met melkkoeien bedraagt dan in 1985: 58.425, het aantal koeien gemiddeld per bedrijf 39,4.

Het is goed om in het kader van de te verwachten ontwikkelingen even stil te staan bij de opvolgingssituatie op bedrijven met een bedrijfshoofd van 50 jaar of ouder, met het hoofdberoep in de landbouw. Elke vier jaar worden daar bij de metelling vragen over gesteld, voor het laatst in 1984. In 1984 bleek het percentage bedrijfshoofden in de bedoelde leeftijdsklasse met een opvolger duidelijk hoger te liggen dan in 1980. Mogelijk is de slechte werkgelegenheidssituatie daarop van invloed geweest, al was ook reeds in 1980 sprake van grote werkloosheid.

Dit verschijnsel van een hoger opvolgingspercentage deed zich voor bij alle belangrijke bedrijfstypen, maar toch wel het sterkst bij de melkvee- en varkensbedrijven. In het geval van de melkveehouderij kan de onzekere situatie in 1984 er aanleiding toe zijn geweest om misschien wat gemakkelijker dan in 1980 een opvolger op te geven. Overigens wijken de opvolgers van 1984 in een aantal opzichten nauwelijks af van de opvolgers van 1980. In 1984 is een iets kleiner percentage (14,7) dan in 1980 (17,3) van de opvolgers 16 tot en met 19 jaar oud. Dat wijst niet direct in de richting van een toename van het aantal schoolgaanden dat onder invloed van de werkgelegenheidssituatie meer belangstelling voor het ouderlijk bedrijf heeft, of op een toevloed van werkloze schoolverlaters. Het percentage op het ouderlijk bedrijf werkende opvolgers was in 1984 (69,4) lager dan in 1980 (71,5). Het percentage dat (nog) niet werkt is in 1984 iets hoger, met name doordat er meer nog met de studie bezig zijn. Daarmee hangt samen een hoger percentage in 1984 dat een middelbare of hogere landbouwschool volgt.

In 1980 blijkt het totale opvolgingspercentage (tabel 1.4) op melkveebedrijven iets hoger te zijn dan in 1976, terwijl in 1980 in alle afzonderlijke produktieomvangklassen het opvolgingspercentage lager is. De oorzaak daarvan is de afname tussen 1976 en 1980 van het aantal kleinere bedrijven (met een gering percentage opvolgers) en de toename van het aantal grotere bedrijven (met een veel hoger percentage opvolgers). Die laatste ontwikkeling is ook na 1980 doorgestaan, maar in 1984 blijkt het opvolgingspercentage in alle produktieomvangklassen, al is het dikwijls maar met één procent, ten opzichte van 1980 te zijn gestegen. Daarom is het totale opvolgingspercentage in 1984 ten opzichte van 1980 opvallend sterk toegenomen. Bij deze vergelijking

in de tijd moet niet worden vergeten dat de omvang die een bedrijf ten minste moet hebben om aan één arbeidskracht produktieve werkgelegenheid te verschaffen, is toegenomen.

Tabel 1.4 Percentage bedrijfshoofden van 50 jaar en ouder op melkveebedrijven, met opvolger

Produktieomvang	1976	1980	1984
10 - 70 sbe	16	12	13
70 - 110 "	30	24	25
110 - 150 "	49	39	43
150 - 190 "	65	56	57
190 - 250 "	76	71	72
250 e.m. "	84	82	84
Totaal	38	39	49

Bron: CBS-LEI

Voor wat betreft de ontwikkeling van het aantal bedrijven met melkkoeien tot 1990 wordt in het volgende uitgegaan van twee uitersten, die verband houden met veronderstelde ontwikkelingen van het gemiddelde aantal melkkoeien per bedrijf met melkkoeien (waarbij geen rekening wordt gehouden met het hoofdberoep van het bedrijfshoofd). In het ene geval blijft het gemiddelde aantal melkkoeien in 1990 ongeveer gelijk aan het aantal dat voor 1985 wordt aangenomen, in het andere geval neemt het met 2 per jaar toe, net als in de periode tot 1983.

In het eerste geval zal het aantal bedrijven met melk- en kalfkoeien tot 1990 afnemen tot 54.000 of met gemiddeld 1,8% per jaar vanaf 1984. In het tweede geval is de afneming veel sterker, tot ruim 43.000, gemiddeld met 5,5% per jaar. De vermindering met 1,8% per jaar stemt overeen met de ontwikkeling zoals die vanaf 1982 plaatsvond, de vermindering met 5,5% per jaar vertoont veel overeenstemming met de ontwikkeling tussen 1975 en 1982.

De ontwikkeling naar 54.000 bedrijven met melkkoeien in 1990 kan als een maximum-prognose worden beschouwd, de ontwikkeling naar 43.000 bedrijven met melkkoeien als een minimum-prognose. Bij een ontwikkeling zonder superheffing met voor de producent lonende afzetmogelijkheden van de melk, zoals in paragraaf 1.3 naar voren is gebracht, zou bij een verdere jaarlijkse groei met 2 melkkoeien gemiddeld per bedrijf vanaf 1983, de gemiddelde melkveestapel in 1990 55 dieren hebben geteld. Het aantal bedrijven met melkkoeien zou dan 49100 hebben bedragen (zie tabel 1.5).

Uitgaande van een tussen 1985 en 1990 gelijkblijvende heffingvrij te leveren hoeveelheid melk zal bij een jaarlijks toenevende melkgift per koe met 1,5%, de melkveestapel noodgedwongen

jaarlijks met een zelfde percentage moeten worden ingekrompen. Wanneer daarbij het gemiddelde aantal melkkoeien per bedrijf gelijk wordt gehouden betekent dit een afname van het aantal bedrijven met melkvee na 1985 met eveneens 1,5% per jaar. Met andere woorden: bij de maximum-prognose wordt de ontwikkeling van het aantal bedrijven met melkkoeien bepaald door de ontwikkeling van de gemiddelde melkgift per koe.

Bij het zoeken naar een antwoord op de vraag in welke richting het aantal bedrijven met melkkoeien zich in de komende jaren zal ontwikkelen, rekening houdend met de verwachte ontwikkeling van het aantal melkkoeien, kunnen de volgende overwegingen een rol spelen.

In het algemeen zijn de inkomens in de melkveehouderij laag. Wanneer de prijzen van de produkten niet in voldoende mate stijgen zal er, rekening houdend met de niet gemakkelijk verder in te krimpen arbeidsbezetting op het agrarisch bedrijf, in het algemeen animo (blijven) bestaan om de produktie per man te vergroten. In de melkveehouderij betekent dat in het algemeen een toename van het aantal melkkoeien per bedrijf. De technische ontwikkelingen zullen stellig een verdere mechanisering en automatisering van de produktieprocessen mogelijk maken, ook voor kleinere bedrijven, waardoor die vergroting van de produktie per man in beginsel op veel bedrijven is te realiseren.

Daar staan een aantal zaken tegenover die een ontwikkeling in deze richting belemmeren. De aan fabrieken af te leveren hoeveelheid melk wordt door de invoering van de superheffing zo goed als gefixeerd. Daarbij komt nog, dat de omvang van de melkveestapel verder zal moeten afnemen als gevolg van de verdere stijging van de melkgift per koe. Het gevolg is dat een vergroting van de produktie per man in de melkveehouderij alléén is te bereiken door een vermindering van het aantal arbeidskrachten. Op bedrijven met een (potentiële) opvolger kan dit betekenen dat er minder werk - en dus minder inkomen - voor een opvolger beschikbaar is. Vermindering van het aantal arbeidskrachten op de agrarische gezinsbedrijven met een in het algemeen minimale arbeidsbezetting, is slechts te bereiken door vermindering van het aantal bedrijven. Door overname van de ter beschikking komende leveringsrechten van bedrijven die (de melkveehouderij) beëindigen kunnen op die manier andere bedrijven hun produktiecapaciteit weer op het oude niveau terugbrengen c.q. vergroten. In het volgende deel van deze bijdrage wordt de kans niet groot geacht dat de ter beschikking komende arbeid in veel gevallen in een andere richting binnen of buiten het agrarische bedrijf zal worden aangewend.

Er moet wel rekening mee worden gehouden dat er melkveehouderijbedrijven zullen blijven voortbestaan die naar objectieve maatstaven gemeten niet levensvatbaar zijn. Bedrijfschouffden vinden misschien werk buiten het bedrijf, anderen proberen door sober te leven het hoofd boven water te houden. Wat dat betreft

heeft de geschiedenis wel geleerd dat agrarische bedrijven sterk crisisbestendig zijn. Daar komt bij, dat er mogelijkheden zijn om met hulp van buitenaf minder gunstige tijden door te komen, b.v. de Rijksgroepsregeling (Oudere) Zelfstandigen.

Het gedrag van de bedrijfshoofden en hun eventuele opvolgers zal ook afhangen van de ontwikkelingen op de zuivelmarkt en van de verdere overheidsmaatregelen ten aanzien van de melkproduktie en -levering alsmede van de consequenties hiervan voor het inkomen van de melkveehouders. De superheffing is van kracht voor het produktiejaar 1984/1985 en de vier daaropvolgende jaren. Al naar gelang in deze periode de verwachtingen voor de toekomst ten aanzien van voortgaande produktiebeperking en van de bedrijfsresultaten meer of minder somber zijn, zullen er waarschijnlijk meer of minder bedrijfshoofden de melkveehouderij beëindigen en zullen er meer of minder bedrijfshoofden zijn die om leeftijdsredenen hun activiteiten beëindigen, zonder dat er een opvolger is.

In het recente verleden werd de groei van het gemiddeld aantal melkkoeien per bedrijf - met ongeveer 2 dieren per jaar - in hoofdzaak bepaald door twee factoren:

- de vermindering van het aantal bedrijven met melkkoeien, en
- de toename van het totale aantal melkkoeien.

In de komende jaren is er van toename van het totale aantal melkkoeien geen sprake, er wordt zelfs op basis van de toenemende produktie per koe een afname verwacht. Is dan die groei van de gemiddelde melkveestapel met 2 dieren per jaar wel denkbaar nu de tweede factor wegvalt? Waarschijnlijk wel. Gezien de noodzaak om de arbeidsproduktiviteit te verhogen zou in het verleden, wanneer er een rem had bestaan op de uitbreiding van die melkveestapel, het aantal bedrijven met melkkoeien waarschijnlijk veel sterker zijn afgenomen dan nu het geval is geweest. Een toename met twee dieren per jaar betekent overigens ten opzichte van de achterliggende jaren een steeds verder afnemende relatieve toename (van 30 naar 32 is 6,7%, van 40 naar 42 is 5%).

Er is reeds de vraag gesteld of het hogere opvolgingspercentage (in 1984) niet van invloed zal zijn op de afname van het aantal bedrijven. Voor wat betreft de vooruitzichten in de melkveehouderij: dalend aantal melkkoeien, verdere noodzaak tot vergroting van de arbeidsproduktiviteit, is het niet aannemelijk dat er een grote animo zal bestaan om met name de kleinere bedrijven over te nemen. Daarbij komt nog dat in de komende jaren relatief meer bedrijven voor overname of beëindiging beschikbaar komen. In 1979 was 52,5% van de melkveeouders in Nederland (hoofdberoep + niet-hoofdberoep) 50 jaar of ouder; in 1984 is dat percentage opgelopen tot 55,5%. Een toegenomen vergrijzing.

Van veel belang voor een inzicht in de toekomstige ontwikkelingen is het antwoord op de vraag waar in het algemeen de quota terecht zullen komen van bedrijven die (de melkveehouderij) be-

eindigen. Waarschijnlijk zullen de grotere bedrijven, met een grotere inkomenscapaciteit, met een efficiënte inrichting, maar dikwijls ook met een zeer intensief grondgebruik, proberen via de aankoop van grond met quatum de melkveestapel weer op het oude peil te brengen of zelfs te vergroten. Deze bedrijven kunnen de noodzakelijkerwijs aangekochte grond nog wel gebruiken. Ook wanneer quota en grond losgekoppeld worden zullen de grotere bedrijven waarschijnlijk meer leveringsrechten verwerven dan de kleinere. Naarmate deze grotere bedrijven hierin meer slagen, ontwikkelt het aantal bedrijven met melkkoeien zich in de richting van de minimum-prognose.

Door ingrepen in het vrije marktgebeuren kan de vermindering van het aantal bedrijven met melkvee worden afgeremd. Te denken valt aan opkoop van quota door de overheid en een toedeling daarvan aan bepaalde categorieën bedrijven.

Resumerend hangt het dus van vele factoren af, in welk tempo de vermindering van het aantal bedrijven zich zal volrekken. Voor het bereiken van de minimumprognose, waarvoor een daling van 5,5% per jaar nodig is, moeten vrij veel bedrijfshoofden zonder opvolger eerder hun bedrijf beëindigen en/of veel van de reeds aanwezige opvolgers alsnog afzien van bedrijfsoverneming. Dit zou kunnen gebeuren wanneer de bedrijfsresultaten ongunstiger zijn, de melkveehouders en hun opvolgers minder bereid zijn genoegen te nemen met een laag inkomen, de verwachtingen ten aanzien van de duur van de superheffing somberder zijn, de kleinere bedrijven minder aan bod kunnen komen op de markt voor grond en leveringsrechten en de mogelijkheid voor het verwerven van een niet-agrarische arbeidsplaats groter worden.

De maximumprognose zal eerder worden bereikt, naarmate aan deze voorwaarden minder zal zijn voldaan. Dan zullen met name meer opvolgers trachten het bedrijf over te nemen.

1.6 De te verwachten omvang van de melkveestapels

Op basis van de verdeling van de bedrijven met melkkoeien naar het aantal melkkoeien per bedrijf in een reeks van achterliggende jaren, zijn berekeningen gemaakt voor 1985 en 1990. Daarbij zijn voor het laatste jaar drie berekeningen gemaakt. In de eerste plaats de te verwachten verdeling van de bedrijven met melkkoeien naar het aantal melkkoeien per bedrijf bij de maximumprognose bij een gemiddelde van 40 melkkoeien per bedrijf en 54.000 bedrijven met melkkoeien. In de tweede plaats de te verwachten verdeling in het geval van de minimumprognose: 50 melkkoeien gemiddeld per bedrijf en 43.200 bedrijven. In de derde plaats de te verwachten verdeling als er geen sprake zou zijn geweest van een superheffing, uitgaande van het onder die omstandigheden verwachte aantal melkkoeien en een toename vanaf 1983 van het gemiddeld aantal melkkoeien per bedrijf met 2 per jaar tot 55 in het jaar 1990.

De resultaten zijn neergelegd in tabel 1.5.

Tabel 1.5 Aantal bedrijven naar aantal melkkoeien per bedrijf

Jaar	Aantal bedr. met melkk.	Aantal bedrijven met melkkoeien							
		1-10	10-20	20-30	30-40	40-50	50-70	70-100	100 e.m.
1983	61148	9041	7333	9404	7310	7081	11002	7049	2928
1985	58425	9055	7535	8820	7710	6840	10050	6020	2395
1990 max	54000	8210	6700	8370	6530	6370	9560	5890	2370
1990 min	43200	4750	3720	5230	4660	4970	9200	6910	3760
1990 zs	49100	4270	3390	5200	4660	5160	11200	9820	5400

Bron: CBS-LEI max/min = max/min.prognose
 zs = zonder superheffing

De invoering van de superheffing betekent naar verwachting meer kleinere en minder grotere melkveestapels dan in een situatie zonder beperkende maatregelen (en voldoende afzetmogelijkheden voor de melk). Overigens is de situatie met superheffing sterk afhankelijk van de dynamiek die er in de melkveehouderij zal zitten. Dat blijkt duidelijk uit een vergelijking tussen de voor de maximum- en minimumprognose berekende verdelingen. De maximumprognose betekent een duidelijke teruggang van het aantal grotere melkveestapels ten opzichte van de situatie in 1983.

Ook de niet-hoofdberoepsbedrijven met melkvee zijn in de tabel opgenomen. Deze bevinden zich in hoofdzaak onder de bedrijven met 1 tot 10 en 10 tot 20 melkkoeien.

1.7 Superheffing en bedrijfstype

De melkveehouderij is in zijn algemeenheid een sterk gespecialiseerde bedrijfstak geworden. Dat blijkt onder andere uit de gegevens van tabel 1.2. Van de melkkoeien in Nederland kwam in 1983 94,4% voor op de bedrijven van de typen 1 en 2, bedrijven met resp. ten minste 80% en 60-80% van de productieomvang in sbe in de melkveehouderij. Voorts behoort in datzelfde jaar 85,4% van de bedrijven met melkkoeien tot die twee typen. De indeling van de agrarische bedrijven in verschillende typen berust op de mate waarin verschillende agrarische produktierichtingen voor wat betreft hun productieomvang in sbe, in de totale productieomvang van elk afzonderlijk bedrijf zijn vertegenwoordigd. Heeft een terugdringen van de melkproduktie en de daarmee samenhangende vermindering van het aantal melkkoeien, daar invloed op?

Twee vragen komen daarbij aan de orde:

- zullen er bedrijven ten gevolge van de aanpassing aan de superheffing van type veranderen?
- komt er een verandering in de onderlinge verhouding van de aantallen agrarische bedrijven naar bedrijfstype?

Bij de beantwoording van de eerste vraag dient voorts de termijn in de beschouwing te worden opgenomen. Op korte termijn zullen er hoofdzakelijk verschuivingen tussen typen voorkomen in die gevallen waar naast rundveehouderij ook andere produktietakken op de bedrijven voorkomen: een geringe afname van het procentuele aantal van de rundveehouderij kan tot gevolg hebben dat bij overigens gelijkblijven van de omvang van de andere produktietakken, het indelingscriterium (b.v. 60% van de produktieomvang in sbe) wordt gepasseerd. Dat wordt niet verwacht van type 1, slechts in zeer geringe mate van type 2. De tendens naar specialisatie blijft per saldo aanwezig. Met name zal er een vermindering optreden van bedrijven met melkvee in de typen 16, 17 en 34-37 (zie tabel 1.1). Het aantal bedrijven in de overige typen kan daardoor iets toenemen.

Op wat langere termijn zullen de agrarische ondernemers proberen waar mogelijk alternatieve toepassingen te zoeken voor de vrijgekomen produktiecapaciteit. Ook hier blijft de veronderstelling van kracht dat de schoenmaker bij zijn leest zal blijven. Voor zover het mogelijk is om andere grondgebonden produkties te ontwikkelen (bollenteelt, pootaardappelen, etc.) is het denkbaar dat die niet door de bedrijven zelf ter hand worden genomen, maar door op die produkties gespecialiseerde bedrijven door korte termijn verpachtingen. De melkveebedrijven die dat doen blijven melkveebedrijven. Wordt gepacht door reeds bestaande gespecialiseerde bedrijven, dan verandert daardoor de bedrijfstypen-verdeling niet. Niet-grondgebonden produkties, met name in de intensieve veehouderij, zullen waarschijnlijk beperkt blijven tot die bedrijven waar ze reeds aanwezig zijn. Bij de beoordeling van de vraag of er alternatieve toepassingsmogelijkheden zijn voor de vrijgekomen arbeid, dient er ook rekening mee te worden gehouden dat er van streek tot streek verschillen kunnen bestaan in de aanwezigheid van met andere produktierichtingen samenhangende bedrijvigheid (toeleverings- en verwerkingsbedrijven, dienstverlening), in de mate van werkloosheid en in mentaliteit van de agrarische bevolking.

In zijn totaliteit zullen er naar verwachting weinig bedrijven ten gevolge van de superheffing van type veranderen.

Toch komt er naar verwachting een verandering in de onderlinge verhouding van de aantallen agrarische bedrijven naar bedrijfstype als gevolg van de produktiebeperkende maatregelen in de melkveehouderij. In het vorige deel is immers de verwachting uitgesproken dat ten gevolge van de superheffing het aantal bedrijven met melkkoeien veel sterker zal kunnen afnemen dan wanneer er geen produktiebeperkende maatregelen zouden zijn. Dat geldt met name ten aanzien van de sterk gespecialiseerde melkveebedrijven. Immers het aantal bedrijven met ten minste 50 melkkoeien zal naar verwachting door de produktiebeperking achterblijven.

Het procentuele aandeel van de melkveebedrijven (VAT-typen 1 en 2) in het totaal aantal agrarische bedrijven nam tussen 1977

en 1981 langzaam af, van 41,4% naar 38,2%. Daarna was er sprake van een lichte toeneming tot 40,5% in 1983. Door de invoering van de superheffing zal het na 1983 wel weer gaan afnemen.

1.8 Superheffing en werkgelegenheid in de melkveehouderij

Vermindering van de melkproduktie leidt tot vermindering van het aantal melkkoeien en daarmee tot vermindering van de arbeidsbehoefte in de melkveehouderij. De vraag is nu welke structurele aanpassingen dit eventueel tot gevolg zal hebben:

- heeft de verminderde arbeidsbehoefte in de melkveehouderij invloed op de ontwikkeling van het aantal arbeidskrachten op de agrarische bedrijven?
- welke invloed kan er van het tamelijk inelastisch arbeidsaanbod op de agrarische bedrijven uitgaan op de agrarische structuur?

In de nederlandse melkveehouderij gaat het in hoofdzaak om kleine gezinsbedrijven met een minimale arbeidsbezetting: in het algemeen het (mannelijke) bedrijfshoofd, zijn vrouw en eventueel zijn opvolgende zoon.

In de eerste plaats zal een poging worden gedaan om inzicht te krijgen in het effect van een vermindering van het aantal melkkoeien op de arbeidsbehoefte op agrarische bedrijven. Aanmerkelijk is, dat een procentuele vermindering van het aantal melkkoeien op een agrarisch bedrijf niet eenzelfde procentuele vermindering van de arbeidsbehoefte tot gevolg heeft, omdat slechts een deel van de arbeidsbehoefte variabel zal zijn.

Op basis van de gegevens van "Bedrijfsuitkomsten in de landbouw" (BUL) 1982/1983 zijn enkele berekeningen gemaakt. Het betreft bedrijven van het LEI-boekhoudnet van het type weidebedrijf.

De bedrijven zijn in een aantal groepjes ingedeeld naar oppervlakte en aantal melkkoeien. Van elk groepje is modelmatig het aantal bestede arbeidsuren gemiddeld per bedrijf berekend.

Daarna is een berekening van het aantal te besteden arbeidsuren gemaakt bij een vermindering van het aantal melkkoeien met 10%. Vervolgens is de afwijking ten opzichte van het aantal bestede arbeidsuren in het boekjaar 1982/1983 in procenten berekend. De uitkomsten zijn opgenomen in tabel 1.6.

Daaruit blijkt dat een vermindering van het aantal melkkoeien met eenzelfde percentage de grootste invloed heeft op het aantal arbeidsuren op de bedrijven met kleine melkveestapels. Bij 20 melkkoeien - na de vermindering - bijna 8%.

Vanaf 60 melkkoeien per bedrijf lijkt het effect zich te stabiliseren op een vermindering van het aantal arbeidsuren met ongeveer 4%.

Zeer globaal gesteld zou het er op neer kunnen komen dat een vermindering van het aantal melkkoeien met 10% - en voor de mees-

Tabel 1.6 De gevolgen van een vermindering van het aantal melk-
koeien met 10% voor het aantal arbeidsuren op weide-
bedrijven

Oppervlak- te in ha	Aantal melk- koeien	Aantal ar- beidsuren per bedr.	Bij 10% minder koeien		
			aantal melk- koeien	arbeids- uren/be- drijf	vermindering arbeidsuren in %
12,2	23,2	2805	20,9	2584	7,9
16,0	31,3	3426	28,2	3178	7,2
18,6	36,9	3776	33,2	3519	6,8
19,4	45,0	3927	40,5	3698	5,8
23,5	50,7	4357	45,6	4115	5,6
25,6	59,8	4471	53,8	4262	4,7
28,1	67,2	4601	60,5	4408	4,2
31,7	77,4	4727	69,7	4546	3,8
36,7	88,7	4858	79,8	4659	4,1

Bron: LEI.

te bedrijven met melkvee ligt het op korte termijn gezien in die orde van grootte - een vermindering van de arbeidsbehoefte betekent die half zo sterk is, in de buurt van 5%.

Op de kleine gezinsbedrijven is het arbeidsaanbod vrij star. het is ten opzichte van de grotere bedrijven minder sterk gerelateerd aan het produktievolume en meer afhankelijk van de gezins-situatie. Bij een relatief ruime arbeidsbezetting wordt er bovendien een minder effectief gebruik gemaakt van de arbeid, waardoor er meer arbeidsuren worden gemaakt dan strikt genomen noodzakelijk is. Dit verklaart niet alleen de relatief zwakke stijging van de gewerkte uren bij de vergelijking van de opeenvolgende grootteklassen in tabel 1.6, maar vormt ook mede een verklaring voor de relatief grote vermindering van de arbeidsuren bij verkleining van de melkveestapel in dezelfde tabel. Bij het bepalen van het effect van een vermindering van het aantal melkkoeien op de reële arbeidsbehoefte lijkt het om deze reden beter om de gemiddelde arbeidsbesparing bij 10% inkrimping van de melkveestapel te schatten in de buurt van 4%.

Het ligt voor de hand te veronderstellen, gelet op de arbeidsbezetting op de individuele bedrijven, dat er in het algemeen op korte termijn ten gevolge van de invoering van de superheffing weinig arbeidskrachten het veehouderijbedrijf zullen verlaten. Wel is het mogelijk dat het eventuele gebruik van tijdelijke arbeidskrachten wordt beperkt. Daarnaast zullen, van bedrijf tot bedrijf verschillend, op korte termijn waarschijnlijk aanpassingen plaatsvinden van de volgende aard:

- er wordt meer aandacht besteed aan de verzorging en de voeding van het vee en het melken, zaken die er toe bijdragen dat de opbrengst per melkkoe stijgt;
- er kan binnen het bedrijf een andere werkverdeling optreden, met b.v. minder arbeid van de boerin of met minder werk voor een meewerkende zoon, in feite houdt dit een vermindering van het aantal arbeidskrachten en van het gezinsinkomen in terwijl de kans op opvolging afneemt;
- per volwaardige arbeidskracht (v.a.k.) werd in 1982/1983 op het weidebedrijf gemiddeld 2645 uren handenarbeid verricht (het aantal arbeidsuren voor een vakarbeider volgens CAO bedroeg in dat jaar 2088), er kan dus een verlichting van de arbeidstaak optreden die misschien het ondernemerschap ten goede kan komen;
- er kunnen werkzaamheden zelf worden verricht die voordien door bedrijfsverzorgingsdienst of loonwerker werden uitgevoerd, een afwenteling van het werkgelegenheidsprobleem naar buiten het eigen bedrijf, het kan echter ook mogelijk zijn dat bij minder inschakeling van een meewerkende zoon er juist een vergroot beroep op loonwerkers en bedrijfsverzorgers wordt gedaan;
- er kunnen alternatieve aanwendingsmogelijkheden worden gezocht voor de vrijgekomen arbeid buiten de reeds genoemde, b.v. in de vorm van het uitbreiden of starten van een andere produktietak of in de vorm van het uitvoeren van werkzaamheden buiten het eigen bedrijf;

Tenslotte is het mogelijk en in vele gevallen ook waarschijnlijk, dat er geen aanpassingen plaatsvinden en dat er "verborgen werkloosheid" op de bedrijven met melkvee ontstaat of reeds bestaande "verborgen werkloosheid" wordt vergroot.

Op wat langere termijn gezien zal er naar alle waarschijnlijkheid een duidelijke vermindering van het aantal arbeidskrachten optreden. Gezien de invloed van de vermindering van het aantal melkkoeien op de arbeidsbehoefte op vooral kleinere bedrijven en gelet op wat er al ten aanzien van de mogelijkheden voor het in het bedrijf inschakelen van een opvolger is gezegd, mag worden verondersteld dat de verandering van het aantal arbeidskrachten op bedrijven met melkvee hoofdzakelijk verloopt via de opheffing van bedrijven door het ontbreken van een opvolger.

Zou de ontwikkeling van het aantal bedrijven in de richting van de minimumprognose gaan, dan zou dat een extra vermindering van het aantal bedrijven met melkvee met 6000 kunnen betekenen ten opzichte van een mogelijk geachte ontwikkeling zonder superheffing. Om een indruk te geven van de vermindering van het aantal arbeidskrachten, die daarmee gepaard kan gaan, is tabel 1.7 opgesteld.

Tabel 1.7 Produktieomvang en vaste arbeidskrachten 1) op hoofdberoepsbedrijven van het type melkveehouderij (VAT 1 + 2)

Produktieomvang in sbe	Gemidd. aantal vaste arbeidskr. per bedr.		
	mannen	vrouwen	totaal
10 - 25	0,85	0,15	1,00
25 - 50	0,98	0,24	1,22
50 - 75	1,07	0,36	1,43
75 - 100	1,12	0,40	1,52
100 - 125	1,17	0,45	1,62
125 - 150	1,23	0,48	1,71
150 - 175	1,26	0,50	1,76
175 - 200	1,33	0,52	1,85

1) Regelmatig het gehele jaar door werkzaam, ten minste 20 uur per week.

Bron: CBS-LEI, metelling 1984.

Wanneer, omdat het hier alleen hoofdberoepsbedrijven betreft en omdat het in de tabel gaat om arbeidskrachten die ten minste 20 uur per week op de bedrijven werkzaam zijn, voorzichtig wordt gesteld dat er per bedrijf dat de melkveehouderij beëindigt ten minste één arbeidskracht betrokken is, betekent een vermindering met 6000 bedrijven zeker een vermindering met evenveel arbeidskrachten.

In de tabel zijn bedrijven boven 200 sbe buiten beschouwing gelaten omdat daar de kans op beëindiging gering wordt geacht (is er geen opvolger dan is er wel een andere gegadigde om het over te nemen).

Slechts een gering deel van de vermindering zou kunnen worden gecompenseerd door een wat ruimere arbeidsbezetting op de bedrijven die grond en quotum van de beëindigde bedrijven overnemen.

In het geval dat de ontwikkeling zou gaan in de richting van de maximumprognose, zal er naar alle waarschijnlijkheid sprake zijn van een omvangrijke "verborgen werkloosheid" en een verpaupering in de melkveehouderij, wanneer geen alternatieve inkomsten verkregen kunnen worden uit uitbreiding van reeds bestaande produktietakken binnen het bedrijf, uit nieuwe produktietakken binnen het bedrijf of uit werkzaamheden buiten het bedrijf.

2. EEN SCHATTING VAN DE ONTWIKKELINGSBEHOEFTE EN VAN DE MOGELIJKE BEDRIJFSBEEINDIGING IN DE MELKVEEHOUDERIJ
Ir. C.J.M. Wijnen

2.1 Inleiding

In verband met de op 1 april 1984 ingevoerde superheffing en contingeringsregeling is aandacht gegeven aan enkele structurele aspecten van de melkveehouderij. Dit is gebeurd op verzoek van het Landbouwschap en van het Ministerie van Landbouw en Visserij die geïnformeerd wensten te worden over de volgende onderwerpen:

- 1a. Het aantal kleinere en middenbedrijven met behoefte aan een verbetering van de inkomensbasis die als gevolg van de quoteringsregeling geen verdere groei van de melkveehouderij kunnen realiseren.
- b. De hoeveelheid melk die nodig is om de continuïteit van deze bedrijven veilig te stellen.
- 2a. De categorie bedrijven waarvan verwacht mag worden dat de melkveehouderij in de komende jaren zal worden beëindigd, ook rekening houdend met het van kracht worden van een opkoopregeling van contingenten;
- b. De hoeveelheid melk die op de bedrijven waarvan de melkveehouderij wordt beëindigd beschikbaar zal komen.
- 3a. Het aantal bedrijven met een dusdanig hoge veebezetting, dat een geringe financiële stimulering tot een verlaging van de veebezetting er reeds op zou wegen tegen de inkomensachteruitgang die dan op zou treden.
- b. De hoeveelheid melk die op de bedrijven met intensiteitsverlaging beschikbaar zal komen.
4. De oppervlakte grasland en snijmaais op de diverse categorieën bedrijven.

Bij de beantwoording van de genoemde vragen is gebruik gemaakt van de Landbouwtelling 1984. Omdat gegevens over de hoeveelheid melk per bedrijf ontbraken, is uitgegaan van het aantal melk- en kalfkoeien in 1984 1). Een globale schatting is gemaakt van enerzijds het aantal extra koeien nodig voor bedrijven met behoefte aan uitbreiding en van anderzijds het aantal op de bedrijven waarvan de melkveestapel mogelijk zal kunnen verdwijnen. De ramingen hebben betrekking op wijzigingen die zich in de komende 5 jaar zouden kunnen voordoen.

- 1) Aangezien de superheffing op het tijdstip van de Landbouwtelling nog nauwelijks invloed had op het aanwezige aantal koeien, dient bij eventuele omrekening naar heffingsvrije hoeveelheden melk een correctie naar beneden plaats te vinden. Zowel de groei van de melkveestapel in de periode mei 1983 tot mei 1984 als de vermindering als gevolg van de superheffing dienen te worden afgetrokken.

2.2 Categorieën van bedrijven met uiteenlopende behoefte aan continuïteit

De voortzetting van de melkveehouderij wordt op het merendeel van de huidige land- en tuinbouwbedrijven in het algemeen bepaald door de bedrijfsomstandigheden en de persoonlijke omstandigheden, interesse en mogelijkheden van de veehouders.

Beëindiging van de melkveehouderij kan dan ook zowel verband houden met de levenskansen van het (melkvee-)bedrijf als geheel als met de omvang van de melkveestapel indien het een gemengd of op een andere produktierichting gespecialiseerd bedrijf betreft. De omvang van de melkveestapel is namelijk hier van belang omdat deze de basis vormt voor de mechanisatie van het bedrijf. Vooral op eenmansbedrijven van oudere ondernemers zullen de bedrijfsinrichting en de mechanisatie van de werkzaamheden bepalend zijn voor de voortzetting van de melkveehouderij.

In aansluiting op de uitkomsten van het onderzoek naar de middenbedrijven 1) wordt er hiervan uitgegaan dat op gespecialiseerde melkveebedrijven (d.w.z. minstens 60% van de produktieomvang wordt gevormd door de melkveehouderij) met een omvang van meer dan 180 sbe de inkomensbasis in het algemeen toereikend is om de voortzetting ook op langere termijn mogelijk te maken. Voor de z.g. middenbedrijven (90-180 sbe) in de melkveehouderij is de voortzetting van het bedrijf vooral afhankelijk van de uitbreidingsmogelijkheden terwijl ook de bedrijfsvoering van invloed is op de levensvatbaarheid. Voor de bedrijven met minder dan 90 sbe geldt dit ook, maar hier moet het bedrijf zo sterk worden vergroot dat voortzetting op langere termijn in het algemeen niet te verwachten is. Veelal schiet de inkomensvorming er in de bestaande situatie al vergaand tekort om aan de normale behoefte van een gezin te voldoen. Voor zowel de kleinere als de middenbedrijven geldt dat in het geval van een laag kostenniveau bij achterwege laten van b.v. investeringen de voortzetting op korte termijn nog wel mogelijk is.

Op de gespecialiseerde akkerbouw-, intensieve veehouderij- en tuinbouwbedrijven en op de gemengde bedrijven met melkvee zal de continuïteit van de melkveehouderij afhangen van de grootte van het bedrijf. Daarbij speelt vooral de vraag of het bedrijf na het afstoten van de melkveehouderij nog voldoende levensvatbaar blijft.

De bedrijven met melkvee in 1984 kunnen uit een oogpunt van continuïteit worden onderscheiden naar bedrijfsomvang en naar leeftijd van het bedrijfshoofd. Voor degenen van 50 jaar of ouder

1) J.A. van Driel. Toekomst voor middenbedrijven? LEI-publicatie 2.169 1984.

is de aanwezigheid van een opvolger van belang 1). Voor een eerste globale benadering kan worden uitgegaan van de verdeling van de hoofdberoepsbedrijven in tabel 2.1.

Tabel 2.1 Het aantal hoofdberoepsbedrijven met melk- en kalfkoeien in 1984, ingedeeld naar bedrijfsomvang en naar behoefte aan continuïteit

Bedrijfs- omvang	Leeftijd van het bedrijfshoofd *)				Totaal
	jonger dan 50	ouder dan 50 jaar met opv.	50-65 jr. zonder opvolger	ouder dan 65jr.zon- der opv.	
10- 90 sbe	2.253	1.399	5.151	1.422	10.225
90-180 sbe	8.483	4.625	5.902	331	19.341
180-250 sbe	7.134	4.211	1.700	69	13.114
250 sbe e.m.	7.190	5.156	983	46	13.375
Totaal hoofd- ber.bedr.	25.060	15.391	13.736	1.868	56.055
nevenbedr.	1.262	-	1.546	1.370	4.178

*) Indien er meerdere bedrijfshoofden zijn is die van het oudste opgenomen.

Bron: Landbouwtelling 1984.

Naast de hoofdberoepsbedrijven waren er in 1984 bijna 4200 nevenbedrijven 2) met melkvee. Op deze bedrijven werden ruim 32.000 koeien gehouden. Vanwege de geringe melkveestapel (gemiddeld 7 koeien per bedrijf) en een oppervlakte van ruim 6 ha grasland en snijmais van deze voor een belangrijk deel rustende veehouders wordt er in deze beschouwing geen nadere aandacht aan de-

- 1) Uit onderzoeken naar de bedrijfsopvolging is gebleken dat de opgave van de opvolging bij de Landbouwtelling in het algemeen een betrouwbaar inzicht geeft in toekomstige voortzetting van de bedrijven. Het is evenwel mogelijk dat de perspectieven voor bedrijfsopvolging op een deel van de bedrijven door de invoering van de superheffing zodanig zijn verminderd, dat geen opvolging meer kan plaatsvinden.
- 2) Strikt genomen zijn er meer nevenbedrijven en dus ook meer koeien op de nevenbedrijven dan volgens de opgave bij de Landbouwtelling. Het aantal nevenbedrijven vormt ca. 15% van het totaal aantal bedrijven met koeien, terwijl het aantal koeien ca. het dubbele (64.000) van genoemd aantal bedraagt.

Bron: LEI-onderzoek kleine bedrijven.

ze categorie besteed. Veel van deze bedrijven bevinden zich in een overgangsfase naar beëindiging; het aantal handhaafde zich slechts door aanvulling uit de hoofdberoepsbedrijven. Bovendien zal de melkleverantie per koe er lager zijn zodat uit oogpunt van produktiebeperking slechts een geringe bijdrage kan worden verkregen.

Op een groot aantal bedrijven van oudere bedrijfshoofden wordt melkveehouderij bedreven (tabel 2.1). Van hen had ca. de helft geen bedrijfsopvolger. De ouderen zonder opvolger hebben overwegend kleinere en middelgrote bedrijven. Bij de jongere melkveehouders en bij de ouderen met een opvolger liggen de verhoudingen omgekeerd; het merendeel heeft een middelgroot of groter bedrijf.

Voor het bepalen van de ontwikkelingsbehoefte en voor de raming van het aantal koeien dat op bedrijven voorkomt die in de komende jaren beëindigd zouden kunnen worden is voorts de verdeling van de bedrijven over de bedrijfstypen van belang. In 1984 was 87% van de bedrijven met melkvee gespecialiseerd 1) op deze produktierichting. Van de overige bedrijven met melkvee had ruim de helft een produktiesamenstelling waarin melkvee met andere veesoorten werd gecombineerd. Op deze bedrijven kunnen dus door ontmenging melkkoeien vrijkomen.

Als gevolg van de grotere produktieomvang van de gespecialiseerde melkveebedrijven komt 94% van de melkveestapel op deze bedrijven voor. Uit de combinatie met de bedrijfsomvang komt tevens het geringe aandeel van de melkveestapel op kleinere bedrijven naar voren (tabel 2.2). Wel blijkt een aanzienlijk deel van de

Tabel 2.2 De verdeling (%) van de melk- en kalfkoeien in 1984 over de hoofdberoepsbedrijven met melkvee

	Leeftijd van het bedrijfshoofd			Totaal
	jonger dan 50 jaar	ouder dan 50 jaar met opvolger	ouder dan 50jr. zon- der opv.	
Melkveebedrijven	48	31	16	94
w.v. 10- 90 sbe	1	1	3	5
90-180 sbe	10	6	7	23
180-250 sbe	14	9	3	26
250 sbe e.m.	23	16	3	42
Overige bedrijven	3	2	1	6
Alle bedrijven	51	32	17	100

Bron: Landbouwtelling 1984.

1) Minstens 60% van de produktieomvang is afkomstig van melkveehouderij.

melkveestapel (17%) voor te komen op bedrijven van oudere bedrijfshoofden zonder opvolger.

De categorie ouderen zonder opvolger is ook nog uit het oogpunt van de voedervoorziening van betekenis voor de verdere ontwikkeling van de melkveehouderij. Op deze bedrijven is nl. 20% van de totale landelijke oppervlakte grasland en snijmaais te vinden. Vrijwel deze gehele oppervlakte komt voor op gespecialiseerde melkveebedrijven zodat op deze bedrijven vermoedelijk weinig grond voor ander gebruik dan voor de eigen veehouderij zal worden aangewend. Bij bedrijfsbeëindiging zou de vrijkomende oppervlakte beschikbaar kunnen komen voor vergroting van melkveebedrijven.

2.3 De bedrijven met ontwikkelingsbehoefte

In de afgelopen jaren is op veel bedrijven de melkveehouderij sterk gewijzigd. In de periode 1978-1983 is op 48% van de bedrijven met melkvee de veestapel vergroot. Anderzijds is terzeldertijd op 28% van de bedrijven die in 1978 melkvee hadden de melkveestapel in 1983 verdwenen dan wel verkleind. Op 24% is het aantal koelen ongeveer gelijk gebleven.

De uitbreiding vond in hoofdzaak plaats op de bedrijven van jongeren en van bedrijfshoofden met een opvolger; veel oudere bedrijfshoofden beëindigden of verkleinden hun veestapel 1). Bovendien vond de vergroting vooral plaats op middelgrote en grotere bedrijven en beëindiging van de melkveehouderij vooral bij melkveestapels van geringe omvang. Dit was ook het geval met de verkleining van de melkveestapel.

Ondanks de recente veranderingen zal er vooral bij de relatief kleine gespecialiseerde melkveebedrijven behoefte aan verdere ontwikkeling in de melkveesector blijven. Op bedrijven waar andere produktierichtingen overwegen zal er dooreengenenomen vermoedelijk minder behoefte zijn om de melkveehouderij uit te breiden omdat de uitbreiding in andere produktierichtingen mede gezien de contingentering meer voor de hand ligt.

Bij specialisatie van gemengde bedrijven kan er echter wel een behoefte aan vergroting van de melkveestapel zijn. Aangezien het aantal gemengde bedrijven in de Nederlandse melkveehouderij niet meer van veel belang is, is de behoefte aan vergroting op dergelijke bedrijven bij de berekeningen buiten beschouwing gelaten. Evenmin wordt verondersteld dat akkerbouw-, tuinbouw- en intensieve veehouderijbedrijven de melkveehouderij willen gaan uitbreiden. De noodzaak tot vergroting van de melkveestapel zal zich met name voordoen bij op de melkveehouderij gespecialiseerde kleine en middenbedrijven. In het algemeen mag verwacht worden dat veel bedrijfshoofden jonger dan 50 jaar en ouderen met een bedrijfsopvolger hun bedrijf willen ontwikkelen. Op bedrijven met

1) Zie o.a. Landbouw-Economisch Bericht 1984 pag. 63-65.

een opvolger en met onvoldoende produktieve werkgelegenheid doet zich in deze tijd met weinig werkgelegenheid voor jongeren nog een extra probleem voor. Er moeten nl. 2 arbeidskrachten tijdelijk een beloning vinden. Er zijn immers minder mogelijkheden voor b.v. een zoon om tijdelijk buiten het bedrijf te werken.

In 1984 bleek 82% van de bedrijfsopvolgers die hun opleiding hadden voltooid op het ouderlijk bedrijf te werken. Een deel van hen werkt reeds in maatschapsverband. Slechts een klein deel van de bedrijfsopvolgers werkt in de landbouw op een ander dan het ouderlijk bedrijf of werkt buiten de agrarische sector. Dit betreft dan vooral opvolgers voor de allerkleinste bedrijven. Aan het meewerken van de bedrijfsopvolger dient niet alleen betekenis te worden toegekend in verband met zijn inkomens- en vermogensvorming, maar dit meewerken is ook in hoge mate wenselijk om als ervaren ondernemer in staat te zijn om het ouderlijk bedrijf voort te zetten. Deze behoefte zal zich voordoen op alle bedrijven waarvan de voortzetting mag worden verwacht.

Bij de bepaling van de ontwikkelingsbehoefte van de melkveebedrijven zal voornamelijk worden gelet op de meest urgente behoefte. Dit betreft dus de vergroting van reeds te kleine bedrijven waaronder die in de middengroep. De grotere melkveebedrijven met reeds meer dan 180 sbe, blijven buiten beschouwing hoewel ook hieronder bedrijven kunnen zijn die vergroot zouden moeten worden i.v.m. onvoldoende werkgelegenheid en inkomen voor de aanwezige arbeidskrachten. De bepaling levert dus een minimum schatting op.

Volgens de Landbouwtelling in 1984 waren er 9329 bedrijfshoofden jonger dan 50 jaar met een melkveebedrijf van minder dan 180 sbe. Dit betreft alleen de hoofdberoepsbedrijven waarvan de melkveehouderij ten minste 60% van de produktieomvang (sbe's) omvat. Het aantal overeenkomstige bedrijven van bedrijfshoofden van 50 jaar en ouder met een opvolger van minstens 16 jaar is ca. 5160.

Van genoemde categorieën in totaal 14.480 bedrijven met ontwikkelingsbehoefte, behoren er ca. 11.460 bedrijven tot de z.g. middenbedrijven; de produktieomvang ligt tussen 90 en 180 sbe. Circa 3020 melkveebedrijven hebben minder dan 90 sbe.

Bij de bepaling van de groeibehoefte van de z.g. middenbedrijven is gebruik gemaakt van de uitkomsten van het eerdergenoemde onderzoek op de middenbedrijven. Circa 63% van deze bedrijven heeft de melkveestapel in de 5 voorafgaande jaren uitgebreid met gemiddeld 7 koeien per bedrijf; 45% van de melkveebedrijven met 90-180 sbe had de produktieomvang met zelfs meer dan 40% uitgebreid. Dit betrof o.a. de bedrijven die een ontwikkelingsplan uitvoerden waarbij de melkveestapel met gemiddeld 18 stuks toenam.

Tegen de achtergrond van de gerealiseerde groeien gezien de plannen op een deel van de bedrijven kan de groeibehoefte voor de totale middengroep worden geraamd op $11.460 \times 10 + 115.000$ koeien. De gemiddelde melkveestapel zou dan toenemen tot 45 sbe.

koeien. Bij die omvang is de voortzetting ook op langere termijn mogelijk. De plannen voor de komende jaren van de categorie kleine melkveebedrijven met een jonger bedrijfshoofd en die van ouderen met een opvolger zullen waarschijnlijk echter minder ambitieus zijn, mede omdat men allerlei voorzieningen dient te realiseren in de gebouwen, in de mechanisatie en in de voedervoorziening. Verwacht mag worden dat men het aantal koeien per bedrijf wel geleidelijk toe zal willen laten nemen, b.v. met gemiddeld 1 per jaar, zodat men over 5 jaar ca. 15.000 koeien meer zou kunnen houden. Dit groeitempo is dan de helft van dat op de middenbedrijven. Een deel van de kleinere bedrijven zal evenwel sneller willen groeien en zal de ontwikkeling van de middenbedrijven willen volgen.

Voor de middenbedrijven en kleinere bedrijven kan de gezamenlijke groeibehoeftte in de komende 5 jaar op minimaal ca. 130.000 melkkoeien worden geraamd. Deze behoefteeraming blijft met name voor de kleinere bedrijven belangrijk beneden de raming op grond van een wenselijke inkomensbasis. Deze wenselijke vergroting zou bovendien direct dienen te worden gerealiseerd.

2.4 Bedrijfsbeëindiging

Tegenover de ontwikkelingsbehoefte bij een deel van de melkveehouders staat het vrijkomen van hoeveelheden melk i.v.m. de bedrijfsbeëindiging. Een aantal veehouders zal hun melkveebedrijf gaan beëindigen i.v.m. hun leeftijd en het ontbreken van een opvolger. De aandacht gaat daarbij vooral uit naar het grote aantal kleinere en middenbedrijven waar de bedrijfsomstandigheden de overneming van het bedrijf door een vreemde onwaarschijnlijk maken. Van de grotere melkveebedrijven (180 sbe e.m.), waar nu nog geen bedrijfsopvolger aanwezig is mag daarentegen wel worden verwacht dat zij niettemin zullen worden voortgezet, zodat hieruit geen melk vrij zal komen.

Naast de normale beëindiging i.v.m. leeftijd is het mogelijk dat door de recente wijzigingen in het overheidsbeleid veehouders hun bedrijf eerder zullen willen gaan beëindigen.

Door de invoering van de superheffing zal bij een gelijkblijvende melkprijs de rentabiliteit van de melkveehouderij verminderen, waardoor meer bedrijfshoofden zouden kunnen gaan overwegen om de melkveehouderij te beëindigen. Daarbij kan de invoering van een opkoopregeling van leveringsrechten tot een tijdelijke versnelling van de beëindiging leiden.

Voor het bepalen van de vrijkomende hoeveelheden melk wordt evenwel van het geheel van oorzaken uitgegaan zonder dat getracht wordt onderscheid te maken naar de diverse oorzaken. Bij het ontbreken van gegevens over de hoeveelheid melk wordt verder uitgegaan van de melkveestapels in 1984.

Bij de raming van het aantal koeien is er eenvoudigheidshalve van uitgegaan, dat de bedrijven alle koeien tegelijk van de

hand doen en dus niet via een geleidelijk verlopend proces. De ramingen kunnen worden gezien als maximum schattingen. Dat wil zeggen alleen als alle bedrijfshoofden zouden stoppen worden genoemde aantallen bereikt.

Vooraf van oudere bedrijfshoofden mag verwacht worden dat zij de arbeidsintensieve melkveehouderij zullen gaan afstoten als zij op een andere wijze een inkomen zouden kunnen verwerven. In de eerste plaats betreft dit de veehouders die reeds 65 jaar en ouder zijn en geen bedrijfsopvolger hebben. Voorts kan de beëindiging een rol gaan spelen bij bedrijfshoofden van 50-65 jaar zonder opvolger. Een belangrijk deel van de bedrijfshoofden in deze leeftijdsklasse ontvangt een AAW-uitkering.

Voor de bepaling van de vrijkomende ruimte zullen achtereenvolgens de bedrijven met melkvee van bedrijfshoofden van 65 jaar en ouder en voorts van gespecialiseerde melkveebedrijven, met bedrijfshoofden van 60-65 jaar en van 50-60 jaar in beschouwing worden genomen. Bij een beperking tot hoofdberoepsbedrijven met minder dan 180 sbe gaat het om volgend aantal bedrijven met bijbehorend aantal koeien in de leeftijdsklasse:

65 jaar en ouder	1753 bedrijven met	18.000 koeien
60-65 jaar	3251 " "	54.000 "
50-60 jaar	7802 " "	165.000 "

Verreweg het grootste deel van de koeien van bedrijfshoofden van 65 jaar en ouder zal spoedig ter beschikking komen. In de komende 5 jaar kan dit aantal oplopen tot ca. 72000. Daarbij komt dat door genoemde beleidswijziging veehouders van 50-65 jaar eveneens hun bedrijf zullen gaan beëindigen.

2.5 Ontmenging door afstoten van het melkvee

In de afgelopen jaren vond op veel bedrijven waarop melkvee naast andere produktierichting voorkwam een ontmengingsproces plaats. Een deel van de bedrijven vergrootte daarbij de melkveestapel en ging vrijwel volledig over op de melkveehouderij. Op andere bedrijven werd het melkvee afgestoten en werd de produktie beperkt tot overwegend akkerbouw, tuinbouw of intensieve veehouderij. Gezien de verdeling van de bedrijven met melkvee over de bedrijfstypen kan het ontmengingsproces echter verder geen grote vormen meer aannemen. Daarbij komt dat op overgebleven gemengde bedrijven het afstoten van het melkvee de levensvatbaarheid van het bedrijf zal aantasten. Dit doet zich voor op de meeste gemengde bedrijven, die dooreengenomen een vrij grote melkveestapel hebben. Voorts is in grote delen van het land, met name in het westen en noorden de grond vrijwel alleen als grasland te gebruiken.

Ontmenging mag dan ook voornamelijk nog worden verwacht in specifieke omstandigheden zoals op grotere akkerbouw, tuinbouw of intensieve veehouderijbedrijven waarop een relatief kleine melk-

veestapel wordt gehouden. Verder kan ontmenging nog voorkomen op grotere gemengde bedrijven waarbij het melkvee om arbeidsorganisatorische reden wordt afgestoten door b.v. een ouder bedrijfs-hoofd zonder opvolger dat gebruik maakt van de opkoopregeling. In het algemeen zal men bij ontmenging waarbij het melkvee wordt afgestoten de gelegenheid moeten hebben om zich in te stellen op de nieuwe bestaansmogelijkheden. De invoering van de maatregelen in de zuivelsector zou o.a. op grotere bedrijven op termijn tot een ontmoediging van de melkveehouderij kunnen leiden.

Uit de aanvragen voor de opkoopregeling, o.a. in Zeeland, blijkt de belangstelling vooral te komen van niet op de melkveehouderij gespecialiseerde bedrijven. Gemiddeld had men 18 koeien per aanvrager. Circa 70% van de aanvragers had een bedrijf van minder dan 20 ha. Eenzelfde deel van de aanvragers was 55 jaar of ouder. Een groot aantal van hen had wel een opvolger.

De categorie akkerbouw-, tuinbouw- en intensieve veehouderijbedrijven (180 sbe e.m. met melkvee) waarop ontmenging mogelijk is, omvat landelijk ca. 840 bedrijven. Op deze bedrijven werden in 1984 ca. 13.500 melkkoeien gehouden. Ook op de gemengde bedrijven groter dan 180 sbe mag belangstelling voor beëindiging van de melkveehouderij worden verwacht. Deze belangstelling blijft echter vermoedelijk beperkt tot de bedrijfshoofden van 50-65 jaar die geen opvolger hebben. Vanwege de mogelijkheden om de grond voor akkerbouw en tuinbouw te gebruiken zal het daarbij alleen gaan om 250 bedrijven buiten de weidegebieden. Op deze bedrijven werden in totaal 7500 melkkoeien gehouden.

2.6 Vergelijking van de vrijkomende hoeveelheden met de behoefte

Op basis van de indeling van de bedrijven waarop bij beëindiging dan wel bij ontmenging de melkveestapel vrij zal komen is het mogelijk na te gaan in hoeverre de vrijkomende veestapel in beginsel toereikend is om in de behoefte aan uitbreiding van andere bedrijven te voorzien. Tegenover de behoefte bij ca. 14.500 melkveehouders kan het mogelijk op termijn beëindigen van de melkveehouderij op ca. 9000 bedrijven worden gesteld. Voor de kleine en middenbedrijven in de melkveehouderij kan alleen al een gezamenlijke groei-behoefte voor de komende 5 jaar worden geraamd van 130.000 koeien. Daar staat tegenover dat in die periode vermoedelijk slechts 72.000 koeien beschikbaar zullen komen door bedrijfsbeëindiging. Bij een spoedige doorvoering van de ontmenging zou dit aantal met 21.000 toe kunnen nemen. In die situatie blijft er dus een aanzienlijk verschil tussen de meest urgente behoefte en de ruimte die in dezelfde periode beschikbaar komt.

Bij tabel 2.3 dienen nog enkele kanttekeningen te worden geplaatst. Bij het aantal benodigde melkkoeien gaat het, zoals gezegd, om een minimumschatting. Zo is de behoefte aan uitbreiding van de melkveestapel op de gemengde bedrijven en op bedrijven van 180 sbe en meer buiten beschouwing gelaten. Ook een aantal melk-

veehouders met te kleine bedrijven van 50 jaar en ouder, in het bijzonder, die bij de Metelling 1984 nog geen opvolger hebben opgegeven maar waar zich in de komende jaren nog een opvolger aandient, zullen alsnog behoefte hebben aan en streven naar vergroting van de melkveestapel.

Tabel 2.3 Geschat aantal melk- en kalfkoeien nodig op bedrijven met ontwikkelingsbehoefte en aanwezig op bedrijven die binnenkort de melkveehouderij zouden kunnen beëindigen

	Nodig	Aanwezig	W.v. vermoedelijk binnen 5 jaar beschikbaar
Voor melkveebedrijven tot 180 sbe	130.000		
Van bedrijven tot 180 sbe:			
- met bedr.hoofd 65 jr. e.o. zonder opvolger		18.000	18.000
- met bedr.hoofd 60-65 jaar zonder opvolger		54.000	54.000
- met bedr.hoofd 50-60 jaar zonder opvolger		165.000	-
Van ontmengde bedr. vanaf 180 sbe		21.000	-
Totaalaantal koeien	130.000	258.000	72.000

Bron: Landbouwtelling 1984.

Ook het beschikbaar komen van melkkoeien is globaal benaderd. Bij de bedrijfshoofden van 60 jaar en ouder is sprake van een maximumschatting. Zij kunnen ook na hun 65ste en zelfs na hun 70ste jaar melkkoeien houden, eventueel ook als rustende boer. Dit laatste zal evenwel onder invloed van de superheffing en de opkoopregeling waarschijnlijk wel minder worden.

Aan de "aanbod" kant kan verder rekening worden gehouden met het afstoten van het melkvee op nevenbedrijven en verkleining van veestapels, al zal dit laatste verschijnsel ten gevolge van de superheffing e.d. wellicht minder voorkomen dan tot nu toe met name bij afbouwende bedrijven het geval was. Verder kunnen er wat meer melkkoeien beschikbaar komen, wanneer potentiële opvolgers, mogelijk onder invloed van de superheffing alsnog afzien van de overneming van het bedrijf.

Dit alles neemt echter niet weg, dat er een aanzienlijke kloof is te verwachten tussen het aantal koeien, nodig op bedrijven met ontwikkelingsbehoefte en het aantal op korte termijn be-

schikbare koeien. Bovendien kan en zal een niet onbelangrijk deel van deze koeien terecht komen bij andere bedrijven dan in deze opstelling als bedrijven met ontwikkelingsmogelijkheden zijn beschouwd.

2.7 Vrijkomende oppervlakte

Op de bedrijven waarvan de melkveestapel in de komende jaren afgestoten zou kunnen worden bij bedrijfsbeëindiging als gevolg van het ontbreken van een opvolger was in 1984 in totaal 146.000 ha grasland en snijmais. Van deze oppervlakte is ruim 52.000 ha gelegen op bedrijven die vermoedelijk binnen 5 jaar beëindigd zullen worden. Dit betreft de bedrijfshoofden zonder opvolger die 65 jaar of ouder zijn en degenen die binnen genoemde periode de 65-jarige leeftijd zullen kunnen bereiken. Het beëindigen van deze bedrijven zal vermoedelijk worden gestimuleerd door de recente wijziging van de Pachtwet waarbij aan pachters die de 65-jarige leeftijd bereiken geen verlenging van de pachtovereenkomst behoeft te worden verleend. Gezien de leeftijd van de betreffende bedrijfshoofden en hun overwegend kleine bedrijven mag worden verwacht dat het merendeel van de genoemde oppervlakte in gebruik zal worden genomen door andere bedrijven. Een deel van de grond zal mogelijk nog bij genoemde bedrijfshoofden in gebruik blijven indien men zou besluiten het bedrijf in een andere sector dan de melkveehouderij voort te zetten. Daarbij dient evenwel bedacht te worden dat de perspectieven van de voortzetting van het bedrijf na het afstoten van het melkvee veel ongunstiger worden. Tot voor kort hielden voormalige veehouders grond veelal aan om voedergrassen voor andere bedrijven te telen of om jongvee voor andere bedrijven te weiden. De vermoedelijk zeer omvangrijke daling van de melkveestapel zal de behoefte aan jongvee in de komende jaren sterk verminderen en zal ook de vraag naar ruwvoer sterk doen slinken.

Tegen de achtergrond van een teruggelopen hoeveelheid heffingsvrije melk en van een weinig florissant perspectief als ruwvoederteler mag worden aangenomen dat vele oudere veehouders besluiten met de beëindiging van de melkveehouderij ook het grondgebruik te beëindigen.

Voor de melkveehouders met overwegend op andere produktierichtingen ingestelde bedrijven ligt dit vermoedelijk anders. Bij de beëindiging van de melkveehouderij op grotere bedrijven gaat het om ca. 11.000 ha grasland en snijmais. Op deze bedrijven zal de grond ook voor andere bestemmingen benut kunnen worden. Bijvoorbeeld voor de teelt van marktbare gewassen en voor voeder-teelten. In deze omstandigheden zal men minder geneigd zijn de grond van de hand te doen, te meer omdat daarmee de levensvatbaarheid van het bedrijf wordt verminderd. Vooral op deze bedrijven mag belangstelling voor de opkoopregeling worden verwacht.

2.8 Vermindering van de intensiteit

In het algemeen loopt de veedichtheid (aantal koeien per ha grasland en snijmais) sterk uiteen. Van alle bedrijven heeft 59% minder dan 2,5 melkkoe per ha, 29% heeft 2,5-3,5 melkkoe per ha en 12% heeft meer dan 3,5 melkkoe per ha. Grotere bedrijven hebben meer koeien per ha, evenals de gespecialiseerde. Verder is er een opvallend verschil in veebezetting tussen bedrijven van de jongere en oudere melkveehouders (tabel 2.4).

De gemiddelde bezetting in de vorm van melk- en kalfkoeien per ha grasland en snijmais blijkt uit tabel 2.4.

Tabel 2.4 Gemiddeld aantal melk- en kalfkoeien per ha grasland en snijmais per categorie van bedrijven in 1984 (hoofdberoepsbedrijven)

	Leeftijd van het bedrijfshoofd			Totaal
	jonger dan 50 jaar	ouder dan 50 jaar met opv.	ouder dan 50 jaar zonder opv.	
Melkveebedrijven:	2,5	2,5	2,0	2,4
w.v. 10- 90 sbe	2,0	1,7	1,5	1,6
90-180 sbe	2,2	2,2	1,9	2,1
180-250 sbe	2,5	2,5	2,3	2,5
250 sbe e.m.	2,7	2,7	2,5	2,7
Overige bedrijven	2,0	2,0	1,2	1,8
Alle bedrijven	2,5	2,5	1,9	2,4

De ontmoediging van de intensivering zal invloed kunnen hebben op de grotere bedrijven (minstens 250 sbe) die meer dan 2,5 koe per ha houden. Dit zijn vrijwel alle gespecialiseerde melkveebedrijven. Op 4920 melkveebedrijven met 2,5-3,5 koe per ha zou de bedrijfsvoering in beginsel iets minder intensief kunnen worden. Op deze bedrijven heeft men gemiddeld 91 koeien.

Bijna 2220 grotere melkveebedrijven hebben meer dan 3,5 koe per ha. Op deze bedrijven is men in belangrijke mate aangewezen op de aankoop van ruwvoer. De gemiddelde melkveestapel van 95 koeien per bedrijf wijst op de mogelijkheid tot enige vermindering zonder dat het inkomen in gevaar zal komen. Het aantal koeien per ha grasland en snijmais is gemiddeld 4,26. Verlaging van de gemiddelde veedichtheid tot bijvoorbeeld 3,5 koe per ha grasland en snijmais leidt tot een vermindering van de melkveestapel met 38.000 koeien of wel met 17 per bedrijf.

Het is de vraag of deze veehouders wel tot een verlaging van de melkveebezetting zullen overgaan. Hun doelstellingen zullen vermoedelijk in de komende jaren nog sterk gericht blijven op een verdere bedrijfsontwikkeling.

Samengevat komen de volgende indrukken naar voren:

- In de melkveehouderij is een sterke specialisatie en schaalvergroting opgetreden. Het aantal kleine eenheden in de melkveehouderij is daardoor verminderd. Toch zijn er nog veel te kleine bedrijven met melkveehouderij.
- In de leeftijdsopbouw van de melkveehouders neemt het aandeel van de ouderen toe. Bij het ontbreken van een bedrijfsopvolger zal geleidelijk aan een deel van de melkveebedrijven worden beëindigd.
De invoering van een opkoopregeling zou tot een versnelde vermindering van het aantal melkveeouders kunnen leiden. Later zal dan echter de structurele ontwikkeling worden vertraagd.
- Voor de verdere ontwikkeling van kleinere en middenbedrijven in de melkveehouderij is op bedrijven van jongeren en van ouderen met een opvolger alleen al op korte termijn - 5 jaar - een ruimte nodig van ten minste + 130.000 koeien.
- Door bedrijfsbeëindiging van bedrijven van bedrijfshoofden van 60 jaar en ouder zonder opvolger zal er geleidelijk aan, in dezelfde periode, maximaal een ruimte van 72.000 koeien kunnen ontstaan.
- Door ontmenging van grotere niet op de melkveehouderij gespecialiseerde, bedrijven kunnen ook koeien beschikbaar komen. In totaal zijn op deze bedrijven 21.000 koeien aanwezig.
De vermindering van de veebezetting op grotere zeer intensief gevoerde melkveebedrijven zou eveneens enige bijdrage kunnen leveren aan een vermindering van de melkveestapel.
- Bij de beëindiging van de melkveehouderij op kleinere- en middenbedrijven van veehouders van 60 jaar en ouder zou binnen de komende 5 jaar ca. 52.000 ha grasland en snijmais beschikbaar kunnen komen.
- Op de wat langere termijn zal afhankelijk van o.m. de ontwikkeling bij de bedrijfsopvolging een andere verhouding tussen behoefte en ruimte in de melkveehouderij kunnen ontstaan.

Bijlage 2.1 Kenmerken van enkele categorieën bedrijven waarop de melkveehouderij beëindigd/verminderd zou kunnen worden

Leeftijd bedrijfshoofd	Opvolging	Bedrijfstype	Bedr.omvang in sbe	Be- drij- ven	Aantal in 1984 ----- koeien ha grasl. +snijmais	
Als gevolg van bedrijfsbeëindiging						
- vanaf 65 jaar	geen	alle	10-180 sbe	1753	17920	17009
- 60-65 jaar	"	melkvee	10- 90 sbe	1654	20700	14356
	"	"	90-180 sbe	1067	30368	17240
	"	niet-melkv.	10- 90 sbe	364	1210	2553
	"	"	90-180 sbe	106	1891	1521
- 50-60 jaar	"	melkvee	10- 90 sbe	2643	38668	22517
	"	"	90-180 sbe	4027	126164	62885
	"	niet-melkv.	10- 90 sbe	490	2251	3201
	"	"	90-180 sbe	642	8226	5525
Als gevolg van ontmenging						
- tot 65 jaar	met/geen	SA, ST, INT. vee	vanaf 180 sbe	841	13400	7998
- 50-65 jaar	geen	Ov. vee, SK, buiten- weidegeb.	vanaf 180 sbe	250	7500	3591
Als gevolg van vermindering intensiteit grondgebruik						
mk/ha 2,5-3,5	met/geen	melkvee	vanaf 250 sbe	4920	448612	155178
vanaf 3,5	met/geen	melkvee	vanaf 250 sbe	2216	210218	49332

3. GEVOLGEN VAN DE SUPERHEFFING VOOR DE STALLENBOUW Ir. C.J.M. Wijnen

3.1 Inleiding

De invoering van de superheffing zal directe gevolgen hebben voor de omvang van de totale melkveestapel in Nederland. Op de meeste bedrijven zal het aantal melkkoeien dienen te worden ingekrompen, wil men de financiële nadelen van de heffing ontgaan. Die inkrimping kan ook gevolgen hebben voor de ontwikkeling van arbeidsorganisatie van de melkveebedrijven. De verdere mogelijkheden om de werkmethode op de melkveebedrijven aan te passen, kunnen zelfs belangrijk gaan afwijken van de ontwikkelingen die zich recentelijk in de melkveehouderij hebben voorgedaan.

In de afgelopen jaren hebben veel veehouders veranderingen aangebracht, waardoor zij in staat waren een groter aantal koeien te verzorgen. Vooral het melken heeft men op grote schaal en op uiteenlopende wijzen gemechaniseerd. Op vrijwel alle bedrijven met melkvee is een melkmachine in gebruik en bewaart men de melk in een diepkoeltank. Op de grotere bedrijven met een grupstal heeft men veelal een melkleiding. Op een deel van de bedrijven is een loopstal gebouwd en worden de koeien gemolken in een aparte doorloopmelkstal. De melk wordt dan veelal rechtstreeks vanuit de doorloopmelkstal gepompt naar de opslagtank. In samenhang met de nieuwe stal heeft men op deze bedrijven vaak ook veranderingen aangebracht bij de andere stalwerkzaamheden, zoals het voeren en het uitmesten. Ook de voeropslag is op veel van deze bedrijven veranderd.

Om de mechanisatie in te voeren en lonend te maken heeft men op veel bedrijven ook de melkveestapel uitgebreid. Voor zover de eigen oppervlakte te beperkt was, is men overgegaan op het aankopen van ruwvoer van andere bedrijven. Omdat de bouw van loopstallen een centraal element vormt in de recente en verdere ontwikkelingen van de melkveehouderij, zal worden nagegaan hoeveel nieuwe stallen in de komende jaren nog nodig zijn en hoeveel er vermoedelijk gebouwd kunnen worden.

3.2 Recente ontwikkeling van de stallenbouw

Het aantal loopstallen is sinds 1970 spectaculair toegenomen. In 1985 waren er 22.197 loopstallen in gebruik. Dit betreft dus zowel de ligboxen- als de voerligboxenstallen. Tot 1980 werden er jaarlijks gemiddeld meer dan 2000 stallen gebouwd. In de periode 1981-1984 kwamen er gemiddeld nog slechts 700 loopstallen per jaar bij.

Volgens een inventarisatie van het Consulentenschap voor Bedrijfsuitrusting in de Veehouderij 1) er in 1984 ca. 447 loopstallen gebouwd. Dit is ongeveer het dubbele van het aantal dat medewerkers van het consulentenschap hadden verwacht. Vermoedelijk is de invoering van de superheffing van invloed geweest op een versnelde voltooiing van een aantal stallen.

Tabel 3.1 Hoofdberoepsbedrijven met melkvee, ingedeeld naar bedrijfsomvang in sbe en aanwezigheid van een loopstal in 1984

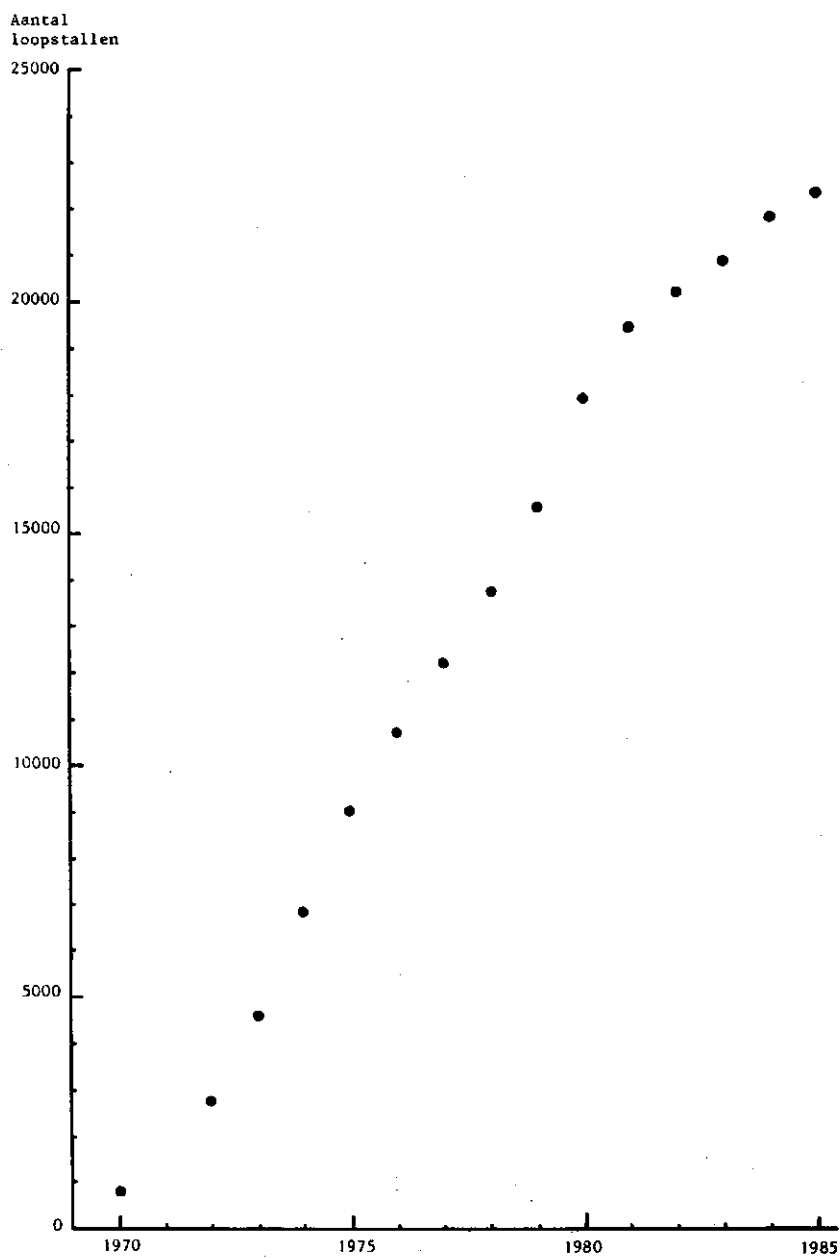
	Percentage bedrijven			Totaal-aantal bedrijven
	met loopstal	met grupstal	totaal	
Melkveebedrijven	43	57	100	48.579
w.v. 10 - 90 sbe	2	98	100	8.403
90 - 150 sbe	10	90	100	11.235
150 - 180 sbe	32	68	100	5.576
180 - 250 sbe	63	37	100	11.578
250 - 350 sbe	87	13	100	8.046
350 sbe en meer	96	4	100	3.741
Overige bedrijven	12	88	100	7.476
Totaalaantal bedrijven	39	61	100	56.055
Aantal melkkoeien	1.556.000	961.000		2.517.000
Aantal ha grasland en snijmais	595.000	499.000		1.069.000

Bron: Landbouwtelling 1984

Van de hoofdberoepsbedrijven met melk- en kalfkoeien had in 1984 ca. 39% een loopstal in gebruik. De loopstallen komen vrijwel uitsluitend voor op de gespecialiseerde melkveebedrijven. Vooral op de grotere melkveebedrijven treft men loopstallen aan. In 1984 had 90% van de bedrijven met meer dan 250 sbe een loopstal maar ook van de wat minder grote bedrijven heeft een belangrijk aantal een loopstal (tabel 3.1). Van de bedrijven met 180-250 sbe had 63% en van die met 150-180 sbe had nog 32% een loopstal. Zelfs op de kleinste bedrijven treft men loopstallen aan. Voor de duidelijkheid dient hierbij te worden opgemerkt, dat dit niet alle nieuw-gebouwde loopstallen behoeven te zijn. Het kunnen ook in

- 1) J. Heeres, "Geen stilstand in de stallenbouw"
Nota van het betreffende Consulentenschap;
Wageningen, mei 1985.

Figuur 3.1 Het aantal loopstallen in Nederland

Bron: Landbouwcijfers, LEI-CBS

een bestaand gebouw aangebrachte stallen en z.g. voerligboxen-stallen zijn. Van de melkkoeien wordt ruim 61% gehouden in loop-stallen. Verschillen in dit aandeel hangen samen met o.m. de bedrijfs-grootte, het bedrijfstype en de verkavelingssituatie. Belangrijke regionale verschillen doen zich daarnaast nog voor. Van het melkvee op de melkbedrijven wordt 64% in loopstallen gehouden, terwijl dit aandeel voor de gemengde en overige bedrijven op 32% ligt. De invloed van de bedrijfsverkaveling blijkt uit het verschil tussen bedrijven met loopstal en die met grupstal. Op de loopstalbedrijven ligt gemiddeld 68% van de voederwinningsoppervlakte bij de gebouwen, tegen 53% op de grupstalbedrijven.

Op de bedrijven die minder dan de helft van de oppervlakte grasland en voedergewassen bij de gebouwen hebben, wordt gemiddeld 53% van het melkvee in een loopstal gehouden; op de bedrijven met een betere verkaveling is dit aandeel 64%.

In de weidegebieden zijn veel minder loopstallen dan op de zandgronden. Als gevolg hiervan wordt in het Zuidelijk en in het Oostelijk zandgebied een veel groter deel van de koeien gehouden in ligboxenstallen dan in b.v. het Westelijk weidegebied. In het Westelijk weidegebied werd in 1984 ruim de helft van de koeien in ligboxenstallen gehuisvest, terwijl dit in het Zuidelijk zandgebied 79% en in het Oostelijk zandgebied 67% was.

Dit verschil komt ook tot uiting in het hoge aandeel van de Brabantse bedrijven dat over een loopstal beschikt (55%), terwijl het aandeel in Zuid-Holland erg laag ligt (24%). In Zeeland heeft slechts 12% van de bedrijven een loopstal. Opmerkelijk is, dat veel grotere bedrijven in Zuid-Holland en Friesland geen loopstal hebben, terwijl vele middelgrote bedrijven in Noord-Brabant, Limburg en Gelderland wel over een loopstal beschikken. Deze verscheidenheid wordt geïllustreerd in tabel 3.2. Het aantal bedrijven met een loopstal is daarbij gerelateerd aan het totaalaantal van dezelfde omvang.

Veel bedrijven kampen nog met een gebrek aan stalruimte. Uit een in 1979 gehouden enquête 1) bleek op 29% van de bedrijven met meer dan 10 koeien een tekort aan stalruimte. Van de melkveestapel op deze bedrijven (gemiddeld 42 koeien) kon 13% niet in de grote stal worden geplaatst, maar moest in andere stallen of bijgebouwen worden ondergebracht. Het gebrek aan stalruimte bleek vooral voor te komen op bedrijven met 30-50 koeien. 41% van de grupstallen was te klein om het melkvee als een eenheid te verzorgen.

Voor de middenbedrijven met een continuïteitsbehoefte waren de verhoudingen minder ongunstig. Bij het begin van de jaren tachtig was er op 20% van de melkveebedrijven met 90-180 sbe met een bedrijfshoofd jonger dan 50 jaar of een ouder bedrijfshoofd met een opvolger, onvoldoende stallingsruimte voor het melkvee; in het westen van het land evenwel op 36% van de bedrijven 2).

- 1) Structuurenquête-bedrijven met melkvee. CBS 1979.
- 2) J.A. v. Driel. Toekomst voor middenbedrijven? Publ. 2.169. LEI 1984.

Tabel 3.2 Aandeel van de bedrijven met melkkoeien met een loopstal in 1984 in % van het aantal per grootteklasse en per provincie

Provincie	Aantal koeien per bedrijf				
	1-30	30-50	50-70	70 e.m.	totaal
Groningen	1	11	48	88	30
Friesland	1	8	42	87	42
Drenthe	2	15	62	93	31
Overijssel	5	38	81	95	36
Gelderland	3	39	84	96	31
Utrecht	3	25	72	90	36
Noord-Holland	3	22	61	87	30
Zuid-Holland	1	13	50	79	24
Zeeland	1	10	75	89	12
Noord-Brabant	3	42	89	98	55
Limburg	3	38	85	98	40
IJsselmeerpolders	3	10	66	96	60
Nederland	3	28	72	92	35

Bron: Landbouwtelling 1984

De bouw van een nieuwe stal is tot voor kort vrijwel steeds gepaard gegaan met een vergroting van de melkveestapel. Bij de uitvoering van de ontwikkelingsplannen werd de melkveestapel gemiddeld zelfs met 21 koeien uitgebreid. Deze uitbreidingsmogelijkheden vormden een belangrijke factor om de kosten van de investering terug te verdienen. De wijze van werken in de nieuwe stal maakte het bovendien mogelijk een groter aantal koeien dan in de grupstal te verzorgen. Op grotere melkveebedrijven zou de invoering van een loopstal tot arbeidsbesparing kunnen leiden, zodat b.v. bij een tweemansbezetting de veestapel ook door 1 arbeidskracht verzorgd kan worden. In het geval dat de arbeidskosten verlaagd zouden kunnen worden doordat er een arbeidskracht afvloeit, zou ook op grotere bedrijven bij een gelijkblijvende melkveestapel een loopstal gebouwd kunnen worden.

3.3 Schatting van de behoefte van het aantal te bouwen stallen

De behoefte aan uitbreiding of bouw van een nieuwe stal is op een deel van de bedrijven door de superheffing verminderd. De melkveestapel dient veelal te worden ingekrompen. Gezien evenwel het ontbreken van een toereikende stalling op een aantal melkveebedrijven en het arbeidsintensieve karakter van de werkzaamheden op vele bedrijven met grupstal zal op een deel van bedrijven be-

langstelling blijven voor een nieuwe loopstal. Evenals in de afgelopen jaren zal deze belangstelling vooral komen van de melkveehouders met een bedrijf van minstens 90 sbe. De bouwplannen zullen voornamelijk beperkt blijven tot jongere veehouders en oudere veehouders die een opvolger hebben. In 1984 telde deze categorie ca. 13.700 gespecialiseerde melkveebedrijven. Verder waren er nog ca. 800 gemengde bedrijven met meer dan 250 sbe waarop een aanzienlijke melkveestapel werd gehouden in een grupstal.

3.3.1 De belangstelling in de middengroep

Uit het onderzoek op de melkveebedrijven in de middengroep (90-180 sbe) 1) bleek dat 16% van deze melkveehouders plannen had voor de bouw van een nieuwe stal of voor een ingrijpende verbouwing van de bestaande stal. Hieronder was 11% die plannen had om in de komende jaren een ligboxenstal te bouwen. Een deel van deze plannen zal inmiddels reeds zijn gerealiseerd. Een aantal veehouders verwachtte immers dat de stal in 1982, 1983 of 1984 gebouwd zou gaan worden, 9% zou na 1984 gaan bouwen. Een aanzienlijk deel (41%) van de veehouders in de middengroep had de stal pas gewijzigd of vond geen wijziging van de stalruimte nodig (22% had reeds een loopstal). Daarnaast was er een aantal veehouders (20%) dat geen uitbreidingsplannen had o.a. omdat er onzekerheid

Tabel 3.3 Bedrijven met melkvee met grupstal in 1984 ingedeeld naar continuïteitsbehoefte en naar bedrijfsomvang in sbe

	Leeftijd van het bedrijfshoofd			Totaal
	jonger dan 50 jaar	50 jaar en ouder		
		met opvolger	zonder opvolger	
Melkveebedrijven	10.446	6.258	10.917	27.621
w.v. 10- 90 sbe	1.846	1.095	5.311	8.252
90-180 sbe	5.896	3.295	4.740	13.911
180-250 sbe	2.144	1.380	707	4.231
250-350 sbe	507	420	134	1.061
350 sbe e.m.	73	68	25	166
Overige bedrijven	2.507	1.716	2.368	6.591
Totaal	12.953	7.974	13.285	34.212

1) J.A. van Driel. Toekomst voor middenbedrijven?
Publikatie 2.169, LEI, 1984.

was omtrent de bedrijfsopvolging of omdat men niets wenste te investeren. Bij 16% van de veehouders waren o.a. de slechte verkavelingssituatie en de planologische omstandigheden de oorzaak van het ontbreken van de plannen. 7% van de veehouders gaf geen duidelijke reden op voor het ontbreken van plannen.

Vanuit de middengroep zou gezien de genoemde plannen bij ca. 10% van de veehouders belangstelling zijn voor de bouw van een nieuwe stal. Op een totaal van toendertijd 11.500 melkveebedrijven met continuïteitsbehoefte zou dit tot in totaal 1150 nieuwe stallen kunnen leiden. Voor de komende 5 jaar zou dit een jaarlijkse nieuwbouw kunnen inhouden van ca. 250 stallen. Het is mogelijk dat inmiddels een deel van de veehouders van hun plan heeft afgezien o.a. omdat men de gewenste bedrijfsvergroting mede onder invloed van de superheffing niet meer zal kunnen realiseren.

3.3.2 De belangstelling op de grotere bedrijven

Naast de belangstelling vanuit de middengroep zal eveneens behoefte kunnen zijn aan de bouw van loopstallen op grotere melkveebedrijven. Er zijn nog bijna 4600 melkveebedrijven met meer dan 180 sbe die over een grupstal beschikken (tabel 3.3). Vooral in de weidegebieden in het noorden en westen van het land is er op veel bedrijven van jongere veehouders en oudere veehouders met een opvolger geen loopstal. Als gevolg van een aantal oorzaken blijkt het bouwen van loopstallen er nog niet te hebben plaatsgevonden.

Zo ligt op veel bedrijven de oppervlakte grasland te ongunstig ten opzichte van de gebouwen om het gehele jaar door op stal te kunnen melken. Verder is er het bedrijfsresultaat veel ongunstiger dan in andere gebieden. Dit is niet bevorderlijk voor het doen van grote investeringen.

Verwacht mag worden dat de belangstelling en de mogelijkheden voor de bouw van een loopstal er mede bepaald zullen worden door de uitvoering van landinrichtingsprojecten. Bij voortgaan van dit programma, dat ca. 32.000 ha per jaar omvat, mag verwacht worden dat per jaar van ca. 650 melkveebedrijven met grupstal de verkaveling kan worden verbeterd. Hiertoe behoren ook middenbedrijven en grotere bedrijven die zullen worden voortgezet.

Vervanging van verouderde stallen

Op de grotere bedrijven zal evenals op de middenbedrijven de behoefte aan dringende vervanging van verouderde grupstallen een rol blijven spelen. De meeste grupstallen zijn immers al vele jaren in gebruik. Zou b.v. 20% van alle grupstallen op melkveebedrijven met continuïteitsbehoefte aan vervanging toe zijn dan levert dit alleen al een behoefte van ca. 270 te vervangen stallen op. Een deel hiervan zit echter al in de aangegeven behoefte op de middenbedrijven en een klein deel zal specifiek betrekking hebben op de grotere melkveebedrijven.

3.4 De beperktere mogelijkheden als gevolg van de superheffing

Tot april 1984 is de bouw van een nieuwe stal op vrijwel alle bedrijven gepaard gegaan met de toeneming van het aantal melkkoeien. Sinds de invoering van de beschikking superheffing dient t.b.v. de voor het bouwen van een loopstal nodige uitbreiding van de melkveestapel een melkleveringsrecht te worden verkregen. Daartoe moet grond met bijbehorend leveringsrecht worden verworven. Meestal zal men de grond dienen te kopen, waarbij dan met name aan grond van oudere veehouders die het bedrijf beëindigen gedacht kan worden. Bij een gemiddelde vergroting met 20 koeien zou voor de modernisering van de stal ca. 14 ha verworven dienen te worden. Daarbij is uitgegaan van de gemiddelde veebezetting van oudere melkveehouders zonder opvolger. Dit is een aanmerkelijke uitbreiding t.o.v. de aanwezige oppervlakte. De huidige melkveebedrijven van 90-180 sbe beschikken immers over gemiddeld 16 ha grasland en voedergewassen, die van 180-250 sbe hebben gemiddeld 24 ha voor de ruwvoedervoorziening. De vermogensbehoefte op de bedrijven die een nieuwe loopstal willen gaan bouwen zou als gevolg van de noodzakelijke grondaankoop vrijwel gaan verdubbelen t.o.v. wat tot voor de superheffing nodig was. In 1982 investeerden b.v. de bedrijven die een ontwikkelingsplan uitvoerden gemiddeld al 423.000 gulden.

Daarnaast speelt de vraag of er voldoende grond beschikbaar zal komen indien men een nieuwe stal zou willen gaan bouwen. Uitgaande van de bedrijfsbeëindiging door de categorie bedrijfshoofden van 60 jaar en ouder zonder opvolger zou in de komende 5 jaar gemiddeld per jaar 10.000 ha beschikbaar kunnen komen voor bedrijfsvergroting. Bij de verwerving van deze grond zullen de veehouders met grupstal die een loopstal willen bouwen moeten concurreren met die met een loopstal of grupstal die hun bedrijf willen uitbreiden. Voor de beschikbaar komende 10.000 ha zullen in beginsel ca. 37.000 belangstellenden zijn. Dit betreft de bedrijven met loopstal (22.000) en die met een grupstal, zowel van jongeren als van ouderen met een opvolger. Vermoedelijk zal echter de belangstelling op de bedrijven met reeds een hoge veebezetting - op de loopstalbedrijven houdt met gemiddeld 2,58 mk/ha - voornamelijk uitgaan naar grond waaraan geen leveringsrechten verbonden zijn. De plaatselijke omstandigheden en het prijsverschil tussen grond met en grond zonder quotum zullen bepalend zijn of er voldoende grond voor de melkveehouders met plannen voor de bouw van een loopstal beschikbaar zal zijn.

Bij de verwervingsmogelijkheden voor de grond kan worden uitgegaan van de uitkomsten van het onderzoek op de middenbedrijven 1). Uit dit onderzoek bleek dat 25% van de onderzochte veehouders in 5 jaar tijd de oppervlakte cultuurgrond had vergroot.

1) J.A. van Driel. Toekomst voor middenbedrijven?
Publikatie 2.169. LEI, 1984.

Gemiddeld was hun oppervlakte met 3,5 ha toegenomen. Aanwijzingen over de behoefte aan verdere vergroting kwamen eveneens naar voren. Bijna 40% van de geënquêteerden zou grond willen kopen tegen de geldende prijzen. 16% zou evenwel meer willen betalen dan de in hun omgeving geldende prijs voor pachtvrije grond.

Indien er vanuit wordt gegaan dat alleen de veehouders die meer dan de geldende prijs willen betalen, grond zullen kopen met een leveringsrecht en er een even grote belangstelling is bij de veehouders met grotere bedrijven dan geeft dit ca. 2200 aspirantkopers. Zouden zij in de komende 5 jaar gemiddeld 3,5 ha per bedrijf kunnen verwerven, dan zou de totale oppervlakte op deze bedrijven met 7700 ha toe kunnen nemen. Op jaarbasis komt dit overeen met de vergroting van 100 bedrijven die elk met 15 ha zouden kunnen worden vergroot. Jaarlijks zou ongeveer dit aantal bedrijven met deze uitbreiding van de leveringsrechten een nieuwe loopstal kunnen bouwen 1).

3.5 Samenvatting

Uit het voorgaande kan dus geconcludeerd worden dat er in de komende jaren een aanmerkelijk verschil zal zijn tussen het aantal bedrijven waar op grond van de bedrijfsomstandigheden de bouw van een loopstal wenselijk is en het aantal waar de plannen gezien de gevolgen van de koppeling van de leveringsrechten aan de grond tot uitvoering kunnen komen. Tegenover de behoefte van minstens 250 te bouwen stallen per jaar, staat de mogelijkheid om er ca. 100 stallen te bouwen. Daarnaast blijken er grote regionale verschillen tussen de aanwezigheid en de mogelijk toekomstige behoefte aan doelmatige stalruimte. In het zuiden en oosten van het land met veel ligboxenstallen op de relatief kleine bedrijven zou na verloop van tijd plaatselijk een overschot aan stalcapaciteit kunnen ontstaan, terwijl in het westen en noorden van het land op veel grotere bedrijven een doelmatige stalling nu al ontbreekt. De mogelijkheden om deze te bouwen zullen daarentegen bij de huidige bepalingen van de beschikking superheffing zeer beperkt zijn.

- 1) Het aantal goedgekeurde ontwikkelingsplannen in de melkveehouderij in de 2e helft van 1984 bedroeg op jaarbasis ca. 100.

Bijlage 3.1 Aandeel van de bedrijven 1) met loopstal in 1984

	Jonger dan 50 jaar	50 jaar en ouder		Totaal
		met opvolger	zonder opvolger	
Melkveebedrijven	53	53	17	43
w.v. 10- 90 sbe	3	2	1	2
90-150 sbe	13	11	7	10
150-180 sbe	34	31	27	32
180-250 sbe	66	63	54	73
250-350 sbe	88	86	79	87
350 sbe e.m.	96	94	90	96
Overige bedrijven	16	16	3	12
Totaal Nederland	48	48	15	39
In weidegebieden	43	45	14	35

1) Hoofdberoepsbedrijven met melk- en kalfkoeien.

4. DE EFFECTEN VAN EEN ALTERNATIEF PRIJSBELEID OP DE BEDRIJFS-
UITKOMSTEN VAN WEIDEBEDRIJVEN TOT 1989/90
Drs. L.B. van der Giessen

4.1 Uitgangspunten

Teneinde enig inzicht te krijgen in de rentabiliteit van de melkveedrijven bij een verschillend prijsbeleid, zijn voor de grotere weidebedrijven (157 sbe e.m.) en de kleinere weidebedrijven (tot 157 sbe) een aantal berekeningen uitgevoerd tot en met het boekjaar 1989/90. Deze berekeningen zijn gebaseerd op de volgende uitgangspunten:

- Een voortzetting van het huidige stelsel van superheffing, waarbij het quotum op het niveau van 1985/86 gehandhaafd blijft (92,4% van de melkafleveringen in 1983).
- Een voortzetting van het terughoudend prijsbeleid, respectievelijk een gunstiger prijsbeleid dan in de afgelopen periode het geval is geweest. In de periode 1970-1984 is de ruilvoet gemiddeld met 1,7% per jaar gedaald. Met deze ruilvoet wordt de verhouding weergegeven tussen de ontwikkeling van de opbrengstprijzen van de produkten en de prijzen van de produktiemiddelen. Een daling van de ruilvoet met 1,7% wil derhalve zeggen dat de prijzen van de produktiemiddelen jaarlijks gemiddeld 1,7% meer zijn gestegen dan de opbrengstprijzen van de produkten.
In de berekeningen is van 3 varianten uitgegaan, nl.:
 - a. een ruilvoetdaling met 1,5% per jaar;
 - b. een ruilvoetdaling met 0,75% per jaar;
 - c. een gelijkblijvende ruilvoet.
- Een voortgaande prijsstijging van de produktiemiddelen met gemiddeld 2,5% per jaar. Voor de arbeidslonen is eveneens van dit gemiddelde stijgingspercentage van 2,5% per jaar uitgegaan.
- De bruto-productiviteit (ontwikkeling van de bruto-productie in hoeveelheden t.o.v. de hoeveelheden produktiemiddelen) steeg in de periode 1970-1984 met 1,4% per jaar. In verband met de stabilisering van de productie als gevolg van de quota-regeling, zal de bruto-productiviteit in de komende jaren minder sterk stijgen dan in het verleden het geval was. Er is daarom voor de komende jaren een stijging van de bruto-productiviteit van 0,75% per jaar verondersteld.
- De ontwikkeling van de opbrengsten/kostenverhouding vloeit voort uit de reeds vermelde veronderstellingen t.a.v. de ruilvoet en de bruto-productiviteit (tabel 4.1).

Uit deze tabel blijkt dat bij alternatief 1 de opbrengsten/-kostenverhouding met 0,75% per jaar daalt, bij alternatief 2 gelijk blijft en bij alternatief 3 met 0,75% per jaar stijgt.

Tabel 4.1 Ontwikkeling van de opbrengsten/kostenverhouding bij drie alternatieve ruilvoeten

	Alternatieve ruilvoet		
	1	2	3
Wijziging ruilvoet per jaar	-1,5	-0,75	0
Wijziging bruto-produktiviteit p.j.	+0,75	+0,75	+0,75
Wijziging opbr./kostenverhouding	-0,75	0	+0,75

- Voor het berekenen van de inkomenspositie in 1989/90 zijn de prognoses voor het boekjaar 1984/85 als uitgangspunt gekozen. Dit zijn de meest recente gegevens en bovendien is in dit boekjaar voor het eerst de quotaregeling van kracht geweest. De ervaring heeft geleerd dat de prognoses van de bedrijfsuitkomsten in het algemeen de werkelijke bedrijfsresultaten zeer dicht benaderen.
- In dit uitgangsjaar 1984/85 is de bruto-produktiviteit met 2,5% gedaald als gevolg van de inkrimping van de melkveestapel. In 1985/86 moet volgens verwachting de melkplas nog met 1% extra worden ingekrompen, zodat in dat jaar nog vrijwel geen sprake kan zijn van een bruto-produktiviteitsstijging. Verwacht mag worden dat daarna de bruto-produktiviteit weer zodanig zal stijgen, dat deze over de gehele periode tot 1989/90 gemiddeld 0,75% per jaar bedraagt. De bruto-produktiviteit zal derhalve in 1989/90 weer ongeveer het niveau bereikt hebben van dat in het begin van de tachtiger jaren. De hernieuwde stijging van de bruto-produktiviteit, die evenwel slechts de helft bedraagt van de voorgaande periode, is onder meer te danken aan:
 - a. De verwachte stijging van de oppervlakte cultuurgrond en het aantal koeien per bedrijf in de komende jaren. In deze periode zullen er namelijk bedrijven opgeheven worden, waarvan ook een gedeelte van de grond en het bijbehorende quotum melk terecht zullen komen bij de groep grotere bedrijven. Deze groei van de bedrijfsomvang is echter geringer verondersteld dan in het verleden het geval was.
 - b. De verwachte stijging van de melkproductie per koe, die ook geringer is verondersteld dan in de afgelopen periode. Deze produktiestijging per koe is mede van invloed op de veronderstelde lichte daling van de veedichtheid (aantal koeien per ha).

4.2 Uitkomsten van de berekeningen

In tabel 4.2 worden de bedrijfsuitkomsten vermeld van de grotere weidebedrijven volgens de prognose voor 1984/85 en de be-

drijfsuitkomsten in 1989/90 volgens de uitgevoerde berekeningen bij 3 alternatieve ruilvoeten.

Tabel 4.2 Bedrijfsuitkomsten van grotere weidebedrijven in 1984/85 (volgens prognose) en in 1989/90 volgens de 3 veronderstelde ruilvoeten

	1984/85	1989/90		
	volgens prognose	alternatieve ruilvoet		
		1	2	3
Ha cultuurgrond	29,3	30,7	30,7	30,7
Aantal melkkoeien	65,6	67,7	67,7	67,7
Aantal melkkoeien per ha	2,24	2,20	2,20	2,20
Kosten per ha (gld)	12965	14340	14340	14340
Opbrengsten per ha (gld)	11570	12345	12810	13280
Netto-overschot per ha (gld)	-1395	-1995	-1530	-1060
Arbeidsopbr. ondernemer (gld)	32000	23000	35900	48800
Bedrijfsreserveringen (gld)	5000	-7000	1000	8000

De uitkomsten van de berekeningen geven aan dat alleen een prijsbeleid, waarbij de prijzen van de produkten in dezelfde mate wijzigen als de prijzen van de produktiemiddelen (alternatief 3), tot een verbetering van de bedrijfsuitkomsten (het netto-overschot) leidt.

Een prijsbeleid waarbij de relatieve daling van de prijzen van de produkten wordt gecompenseerd door de produktiviteitsverbetering, zodat de opbrengsten/kostenverhouding gelijkblijft (alternatief 2), heeft een geringe achteruitgang van de bedrijfsuitkomsten tot gevolg. De bedrijfsreserveringen blijven hierbij nog juist positief, zodat gemiddeld de continuïteit van de bedrijven nog gewaarborgd is.

Een voortzetting van het terughoudend prijsbeleid (alternatief 1) daarentegen laat een dermate grote daling van de rentabiliteit zien, dat de bedrijfsreserveringen negatief worden, waardoor de continuïteit van de bedrijven niet langer verzekerd is. Tabel 4.3 geeft de bedrijfsuitkomsten weer van de kleinere weidebedrijven.

Ook uit deze tabel blijkt dat slechts bij alternatief 3 de huidige inkomenssituatie ongeveer op peil blijft. Overigens komt uit deze tabel nog eens de slechte inkomenspositie van kleinere weidebedrijven naar voren. De bedrijfsreserveringen zijn sterk negatief, waardoor de continuïteit op langere termijn niet gewaarborgd is.

Tabel 4.3 Bedrijfsuitkomsten van kleinere weidebedrijven in 1984/85 (volgens prognose) en in 1989/90 volgens de 3 veronderstelde ruilvoeten

	1984/85	1989/90		
	volgens prognose	alternatieve ruilvoet		
		1	2	3
Ha cultuurgrond	15,3	16,-	16,-	16,-
Aantal melkkoeien	29,0	30,-	30,-	30,-
Aantal melkkoeien per ha	1,90	1,88	1,88	1,88
Netto-overschot per ha (gld)	-3580	-4310	-3940	-3580
Arbeidsopbr. ondernemer (gld)	12000	7400	13100	18800
Bedrijfsreserveringen (gld)	-7000	-16000	-12500	-9000

4.3 Regionale verschillen

In tabel 4.4 worden de uitkomsten van de berekeningen weergegeven van de grotere weidebedrijven per gebied. Hieruit blijkt dat de resultaten van het Noordelijk klei- en veenweidegebied en

Tabel 4.4 Bedrijfsuitkomsten in gld. per bedrijf van grotere weidebedrijven per gebied in 1984/85 (volgens prognose) en in 1989/90 volgens de 3 veronderstelde ruilvoeten

	1984/85	1989/90		
	volgens prognose	alternatieve ruilvoet		
		1	2	3
Noordelijk klei- en veen- weidegebied				
Netto-overschot per ha	-1.190	-1.700	-1.310	-920
Arbeidsopbrengst ondernemer	35.000	27.000	39.000	51.000
Westelijk weidegebied				
Netto-overschot per ha	-1.950	-2.610	-2.140	-1.670
Arbeidsopbrengst ondernemer	18.000	6.000	20.000	33.000
Zandgebieden				
Netto-overschot per ha	-1.345	-1.990	-1.470	-940
Arbeidsopbrengst ondernemer	35.000	26.000	39.000	52.000

van de Zandgebieden iets beter zijn dan het landelijk gemiddelde, dat in tabel 4.2 is weergegeven. Het Westelijke weidegebied heeft daarentegen aanmerkelijk slechtere resultaten dan het landelijk gemiddelde, hetgeen overigens ook thans reeds het geval is.

Deze regionale verschillen geven geen aanleiding tot het trekken van andere conclusies met betrekking tot het te voeren prijsbeleid dan reeds bij de landelijke uitkomsten zijn vermeld.

5. DE GEVOLGEN VAN DE BESCHIKKING SUPERHEFFING VOOR DE RUND-
EN KALFSVLEESPRODUKTIE
Drs. L.B. van der Giessen

5.1 Rundvleesproduktie

5.1.1 Uitstoot melkveestapel

Het is te verwachten dat de melkveestapel zal worden ingekrompen als gevolg van de invoering van de quotumregeling voor melk. Indien de melkproduktie per koe op het peil van 1983 gehandhaafd blijft, zal de inkrimping 7,6% moeten bedragen t.o.v. het aantal melkkoeien in 1983.

Verwacht moet echter worden dat in de naaste toekomst de melkproduktie per koe weer een stijging zal vertonen. Bij een gelijkblijvend quotum moet daarom worden aangenomen dat de melkveestapel in 1990 ongeveer 15% kleiner zal zijn dan in 1983. De jongveestapel, bestemd voor aanvulling van de melkveestapel, zal in evenredige mate worden ingekrompen.

Uit deze ontwikkeling van de melkveestapel kan worden afgeleid hoeveel melkkoeien en vaarzen er minder voor slachting beschikbaar komen. Jaarlijks worden de laatste jaren 800.000 à 850.000 koeien en vaarzen geslacht. Een inkrimping van de melkveestapel met 15% zal tot gevolg hebben dat er jaarlijks ongeveer 125.000 koeien en vaarzen minder geslacht zullen worden.

Hiertegenover staat jaarlijks een extra uitstoot van melkvee van ongeveer 1,5% als gevolg van de toenemende melkgift per koe, hetgeen 30.000 à 35.000 koeien betreft. Per saldo komen derhalve jaarlijks ruim 90.000 koeien en vaarzen minder beschikbaar voor de vleesproduktie. De extra uitstoot van melkvee zou evenwel in de praktijk wel eens kleiner kunnen zijn dan hier is verondersteld. De melkveehouders zouden immers vooruit kunnen lopen op de verwachte produktiestijging van het melkvee door minder jongvee op te fokken. Dat is financieel voordeliger omdat opfokkosten hoog zijn en nuchtere kalveren veel opbrengen. Indien dit inderdaad gebeurt zal het aantal slachtingen van uitgestoten dieren meer dalen dan met de aangegeven 90.000 dieren per jaar. Anderzijds zouden er in dat geval meer kalveren beschikbaar komen voor de vleesproduktie omdat er minder nodig zijn voor regeneratie dan thans is verondersteld.

5.1.2 Ossen en stieren

Jaarlijks komen er in Nederland 180.000 à 200.000 ossen en stieren voor slachting beschikbaar. Verwacht wordt dat als gevolg van de Beschikking Superheffing het aantal ossen en stieren in de komende jaren zal toenemen. Deze tendens was reeds volgens de metelling 1984 waar te nemen.

Door de inramping van de melkveestapel komt er immers stalruimte en ruwvoer beschikbaar, waarvoor een andere bestemming wordt gezocht. Het houden van ossen of stieren is dan een van de meest aantrekkelijke alternatieven voor melkveebedrijven om de overtollig geworden produktiecapaciteit te benutten. Voorts zal het aantal vleesstieren op gespecialiseerde bedrijven toenemen, vooral op basis van snijmais.

Een stijging van het aantal voor slachting beschikbare ossen en stieren met 50.000 stuks per jaar lijkt realiseerbaar (tabel 5.1). Indien dit het geval zou zijn, zou de rundvleesproduktie omstreeks 1990 ongeveer 5% kleiner zijn als gevolg van de daling van het aantal geslachte runderen met ongeveer 40.000 stuks. Tegenover een daling van het aantal te slachten melkkoeien en vaarzen met ruim 90.000 stuks zou dan immers een extra aanbod van 50.000 ossen en stieren staan. Deze ossen en stieren hebben gemiddeld een iets hoger slachtgewicht dan de koeien en vaarzen. De zelfvoorzieningsgraad voor rundvlees die de laatste jaren 100 à 110% bedraagt, zou dan op ongeveer 100% komen.

Tabel 5.1 Prognose van het aantal stuks jongvee voor de vleesproduktie en het aantal vleeskalveren in 1990

Jaar	Jongvee voor de vleesproduktie	Vleeskalveren
1970	.	434.000
1975	290.000	471.000
1980	292.000	582.000
1981	280.000	556.000
1982	268.000	569.000
1983	281.000	597.000
1984	315.000	638.000
1990	350.000	500.000

Bron: tot en met 1984 Mettelling CBS, 1990 prognose LEI

5.1.3 Conclusie

Uit het voorgaande blijkt dat in de komende jaren geen schaarste aan rundvlees zal ontstaan in Nederland.

Ook in de overige EG-landen lijkt het verlies aan slachtkoeien voor een groot deel gecompenseerd te worden door de uitbreiding van het aantal vleesrunderen. Een voorlopige prognose van de EG betreffende 1990 geeft dan ook nog steeds een gering overschot aan rundvlees te zien 1). Rekening houdend met de wel-

1) "The outlook of the supply and demand for agricultural products in the Community to 1990".

licht te optimistische verwachting over het verloop van de consumptie van rundvlees in deze EG-prognose, zou zelfs een groter overschot aan rundvlees mogelijk kunnen zijn dan thans begroot is.

De alom gehoorde verwachting bij de invoering van de Beschikking Superheffing dat rundvlees schaars zou worden, lijkt derhalve niet bewaarheid te worden.

5.2 Kalfsvleesproduktie

In Nederland worden jaarlijks meer dan 1 mln. vleeskalveren van binnenlandse herkomst geslacht en wordt er ook nog een groot aantal startkalveren geëxporteerd.

Van het geproduceerde kalfsvlees wordt slechts een zeer gering gedeelte in Nederland geconsumeerd, de rest wordt voornamelijk naar andere EG-landen geëxporteerd.

Door de inkrimping van de melkveestapel met 15% en de uitbreiding van de gespecialiseerde roodvleesproduktie zal het aanbod van nuchtere kalveren voor de kalfsvleesproduktie met bijna 20% kunnen dalen. Dit wil zeggen dat het aantal vleeskalveren volgens de Meitelling kan dalen van respectievelijk 597.000 in 1983 en 638.000 in 1984 tot ongeveer 500.000 in 1990 (tabel 5.1). Hierbij is in de eerste plaats aangenomen dat de huidige grote export van nuchtere kalveren en startkalveren onverminderd doorgaat. Mocht deze export dalen dan behoeft de kalfsvleessector minder in te krimpen.

Verder moet er rekening mee worden gehouden dat boeren zullen anticiperen op de inkrimping van de melkveestapel met 1½% per jaar vanwege de verdere stijging van de melkproduktie per koe door minder jongvee aan te houden voor aanvulling van een melkveestapel. In dat geval zou het aantal voor rund- en kalfsvleesproduktie beschikbaar komende kalveren 30 à 40.000 stuks hoger kunnen zijn en is in de komende vijf jaar nauwelijks een daling van dit aantal te verwachten. Zoals eerder is gesteld zal dan echter ook de uitstoot uit de melkveestapel kleiner zijn, want uiteindelijk neemt het totaalaantal slachtingen af in evenredigheid met het aantal geboren kalveren. Het kan dus ook betekenen dat om de geringere uitstoot uit de melkveestapel te compenseren, dan meer kalveren voor de rundvleesproduktie worden ingezet en toch minder kalveren voor de kalfsvleesproduktie beschikbaar zijn. In ieder geval zal dan een groter deel uit koekalveren bestaan.

De verwachte inkrimping van de kalfsvleesproduktie zal zowel gevolgen hebben voor het aantal kalfsvleesproducenten als voor de kalvermelkindustrie, de slachthuizen en de exporteurs van kalfsvlees.

5.3 Bedrijfseconomische aspecten van rund- en kalfsvleesproduktie

5.3.1 Kalfsvleesproduktie

De kalfsvleessector zal niet alleen te maken krijgen met een flinke inkrimping van de produktie, maar waarschijnlijk ook met een lichte achteruitgang van de rentabiliteit.

De kalfsvleesprijzen zullen waarschijnlijk stijgen wegens het geringere aanbod ervan. Er is nog steeds sprake van een specifieke markt, die weinig beïnvloed wordt door de prijsontwikkeling van rundvlees en andere vleessoorten.

Hier staat evenwel tegenover dat de prijzen van nuchtere kalveren relatief sterk zullen stijgen als er schaarste aan kalveren komt. De inkrimping van de melkveestapel zal immers leiden tot een grotere concurrentie tussen producenten van roodvlees en kalfsvlees om het aanbod van nuchtere kalveren te bemachtigen. In deze concurrentiestrijd staan de producenten van roodvlees sterker, omdat de aankoopprijs van het nuchtere kalf minder zwaar weegt in de kostprijs van het eindprodukt. Vandaar dat verwacht wordt dat de kalfsvleessector op den duur niet alleen in moet krimpen met het dalingspercentage van de melkveestapel, maar bovendien ook nog met de uitbreiding van de roodvleesproduktie.

Voorts zullen als gevolg van de contingentering van de melkproduktie de overschotten aan mager melkpoeder afnemen, zodat de subsidie op mager melkpoeder in het gunstigste geval op het huidige niveau gehandhaafd blijft. Er mag derhalve niet worden gerekend op lagere voerprijzen voor de kalfsvleesproduktie.

Samenvattend blijkt derhalve dat de kalfsvleesproduktie enerzijds te maken kan krijgen met een prijsstijging voor kalfsvlees, maar dat anderzijds het uitgangsmateriaal (nuchtere kalveren) duurder zal worden en de voerkosten zeker geen neiging tot daling zullen vertonen. Hieruit vloeit voort dat de rentabiliteit van de kalfsvleesproduktie waarschijnlijk iets achteruit zal gaan, hetgeen de vooruitzichten voor de contractgevers (melkpoederfabrikanten) nog ongunstiger maakt dan reeds het gevolg zou zijn als gevolg van de inkrimping van de gehele kalfsvleessector.

5.3.2 Roodvleesproduktie

Wat de rentabiliteit van de gespecialiseerde roodvleesproduktie betreft, kan deze sector niet rekenen op een aanmerkelijke prijsverbetering voor het eindprodukt, omdat er geen schaarste aan rundvlees is te verwachten.

De producenten van roodvlees hebben evenals de producenten van kalfsvlees te maken met duurder uitgangsmateriaal (nuchtere kalveren). Anderzijds zouden zowel het ruwvoer (voornamelijk snijmais) als krachtvoer relatief in prijs kunnen dalen. Dit betreft vooral snijmais, omdat van dit produkt een overschot verwacht mag worden als gevolg van de inkrimping van de melkveestapel.

De hogere aanbodprijzen voor nuchtere kalveren zullen bij de stierevleesproduktie leiden tot hogere eindgewichten bij een langere aanhoudingsduur. Bij kalfsvleesproduktie zal eveneens een hoger eindgewicht worden nagestreefd, hoewel in iets mindere mate dan wanneer ook de voerkosten zouden dalen.

De conclusie kan worden getrokken dat de rentabiliteit van de gespecialiseerde roodvleesproduktie in de komende jaren slechter lijkt te worden dan de laatste jaren het geval is geweest. Dit zou ertoe kunnen leiden dat de verwachte produktie-uitbreiding vooral plaats zal hebben op bedrijven met overtollige stalruimte, arbeid en ruwvoer als gevolg van de inkrimping van de melkveestapel. Deze melkveehouders behoeven namelijk betrekkelijk weinig uitgaven te doen voor het slachtrijp maken van de dieren. Bij de afweging tussen het direct verkopen van een nuchter kalf of het slachtrijp maken van het dier zal het (gedeeltelijk) tot waarde brengen van overtollige arbeid, gebouwen en ruwvoer op diverse bedrijven de doorslag geven. Op nieuwe gespecialiseerde bedrijven daarentegen moeten hoge investeringen plaatshebben in nieuwe gebouwen en veestapel en moet veelal naast krachtvoer ook veel ruwvoer worden aangekocht. De risico's zijn hierbij - mede gezien de matige rentabiliteit - dermate groot dat alleen bij een groot eigen vermogen het nodige bankkrediet kan worden verkregen om een nieuw bedrijf te financieren. Vandaar dat verwacht wordt dat weinig gespecialiseerde bedrijven gesticht zullen worden. De kans op uitbreiding van reeds bestaande gespecialiseerde bedrijven wordt groter geacht. Op basis van de genoemde argumenten wordt de grootste uitbreiding echter op niet-gespecialiseerde bedrijven verwacht. Ook thans is de roodvleesproduktie nog weinig gespecialiseerd. In mei 1984 had slechts 5% van de bedrijven meer dan 75 stuks jongvee voor de mestrij met in totaal 42% van het totaal aantal dieren.

6. DE INVLOED VAN DE BESCHIKKING SUPERHEFFING OP DE ONTWIKKELING VAN NEVENTAKKEN EN/OF AKKERBOUWMATIGE TEELTEN.
Drs. L.B. van der Giessen

6.1 Inleiding

De Beschikking Superheffing heeft op veel bedrijven een inkrumping van de melkveestapel tot gevolg gehad. De hierdoor ontstane inkomensdaling zal men soms willen compenseren door uitbreiding van reeds aanwezige neventakken of door introductie van nieuwe neventakken op het bedrijf. Deze neventakken zijn te onderscheiden in grondgebonden activiteiten en niet-grondgebonden activiteiten.

Bij de niet-grondgebonden activiteiten kan men denken aan varkens- en pluimveehouderij, maar ook aan kleinere takken zoals het houden van konijnen, pelsdieren en kalkoenen.

Bij de grondgebonden activiteiten gaat het om alternatief gebruik van overtollig geworden grond als gevolg van de geringere ruwvoerbehoefte van de melkveestapel. Het kan zowel alternatief gebruik van grasland en voedergewassen betreffen als overschakeling op akker- of tuinbouwgewassen. Bij dit alternatief grondgebruik speelt de grondsoort een grote rol, omdat bijvoorbeeld overschakeling op akker- of tuinbouwgewassen meestal niet mogelijk is op veengrond.

Hoewel in een afzonderlijk hoofdstuk de perspectieven van rund- en kalfsvleesproductie reeds zijn besproken, komt in dit hoofdstuk de rundvleesproductie wederom aan de orde, maar nu in vergelijking tot andere gebruiksmogelijkheden van overtollig geworden grasland en voedergewassen.

6.2 Niet-grondgebonden produktie

De Interimwet, die als voorloper op de Wet Bodembescherming en de Meststoffenwet van kracht is geworden, heeft de uitbreiding van de varkens- en pluimveehouderij sterk aan banden gelegd.

Gezien de ongunstige afzetmogelijkheden van varkensvlees en eieren op langere termijn is de Interimwet waarschijnlijk op tijd gekomen om veel onrendabele uitbreidingsinvesteringen te voorkomen. Zonder Interimwet zou er namelijk een forse uitbreiding van de varkens- en pluimveehouderij opgetreden zijn als alternatief voor het ontbreken van uitbreidingsmogelijkheden in de melkveehouderij.

Wat de afzetmogelijkheden van varkensvlees, eieren en pluimveevlees betreft, is door het LEI een prognose opgesteld tot 1990. Bij deze prognose is rekening gehouden met de bevolkingsomvang in de relevante EG-landen en met de ontwikkeling in het ver-

bruik per hoofd. Bij exportmogelijkheden is voorts rekening gehouden met de ontwikkeling in het marktaandeel van Nederland in de importbehoefte van de relevante landen. Met eventuele gevolgen van de Meststoffenwet is evenwel geen rekening gehouden, omdat bij het opstellen van deze prognose de inhoud van de regeling nog onbekend was.

De prognose is in eerste instantie voor de totale produktie-omvang uitgevoerd, waarbij de gegevens van de Produktschappen als basis hebben gediend.

Deze prognose wijst uit dat ten opzichte van 1983 de produktie van varkensvlees en pluimveevlees nog iets toe kan nemen, maar dat gezien de exportmogelijkheden, de produktie van eieren ingekrompen zal moeten worden.

Op basis van deze resultaten en rekening houdend met een stijging van de dierproduktiviteit met ongeveer 0,5% per jaar, is vervolgens de ontwikkeling van de veestapels geschat. Hieruit blijkt dat de omvang van de mestvarkenstapel en van de slachtkuikenstapel tot 1990 met ruim 7% zal kunnen stijgen. De omvang van de leghennenstapel zal daarentegen met 17% moeten worden ingekrompen tussen 1983 en 1990.

Het aantal bedrijven (volgens CBS-meetelling) zal naar verwachting met 10% dalen bij mestvarkens, met 26% bij leghennen en met 13% bij slachtkuikens (tabellen 6.1 t/m 6.3).

Gezien de beperkte markt voor de produkten van de kleinere takken, zoals konijnen, pelsdieren en kalkoenen, zijn er slechts uitbreidingsmogelijkheden voor een beperkt aantal bedrijven. Het is aan te bevelen een marktonderzoek te doen naar de perspectieven van deze kleinere takken. Wellicht kan door een goede organisatie van produktie en afzet een uitbreiding van de afzetmogelijkheden worden verkregen. In dit kader kan tevens worden gedacht aan de produktie van rendiervlees.

6.3 Grondgebonden produktie

6.3.1 Saldi per ha bij alternatief grondgebruik

Door het Proefstation voor de Rundveehouderij is een onderzoek ingesteld naar de perspectieven van alternatief grondgebruik 1). Deze perspectieven zijn tot uitdrukking gebracht door middel van saldi per ha (tabel 6.4).

- 1) "In plaats van melkvee", Publikatie Nr. 33 van het Proefstation voor de Rundveehouderij, Schapenhouderij en Paardenhouderij (PR).

Tabel 6.1 Ontwikkeling van het aantal bedrijven met mestvarkens
(bron: metelling CBS) en het aantal mestvarkens
(bron: PVV)

Jaar	Aantal bedrijven	Aantal mestvarkens 1)
1975	33.400	4.380.000
1977	31.400	5.000.000
1979	30.500	5.780.000
1981	27.500	6.050.000
1983	26.600	6.250.000
1990 2)	23.900	6.700.000

1) Afgeleid op basis van de produktie.

2) Prognose LEI.

Tabel 6.2 Ontwikkeling van het aantal bedrijven met leghennen
(bron: metelling CBS) en van het aantal leghennen
(bron: PPE)

Jaar	Aantal bedrijven	Aantal leghennen 1)
1976	13.700	19.800.000
1977	7.600	20.500.000
1979	6.100	27.000.000
1981	5.200	33.500.000
1983	4.700	36.000.000
1990 2)	3.500	30.000.000

1) Afgeleid op basis van produktie.

2) Prognose LEI.

Tabel 6.3 Ontwikkeling van het aantal bedrijven met slachtkuikens
(bron: metelling CBS) en van het aantal slachtkuikens
(bron: PPE)

Jaar	Aantal bedrijven	Aantal slachtkuikens 1)
1975	2.300	45.300.000
1977	2.200	46.000.000
1979	1.900	45.500.000
1981	1.800	50.000.000
1983	1.500	46.500.000
1990 2)	1.300	50.000.000

1) Afgeleid op basis van produktie.

2) Prognose LEI.

Tabel 6.4 Saldi in gld. per ha van alternatief grondgebruik 1)

Stierevleesproduktie:		
- op stal, met snijmais	3500 (FH)	-3900 (MRY)
- op stal, met voordroogkuil	2300 (FH)	-2950 (MRY)
- weiden, daarna op stal, met voordr.kuil	2100 (FH)	
Zoogkoeien	1900	
Schapenhouderij:		
- Texelaar, verkoop weidelamieren	1400	
- Texelaar, verkoop slachtlamieren	2200	
- kruisingen, verkoop slachtlamieren	2700	
Fokvaarzen	2300 (FH)	-2000 (MRY)
Slachtvaarzen	1100 (FH)	-1600 (MRY)
Inscharen van pinken	1500	
Inscharen van paarden	1900	
Verkoop van hooi	800	
Verkoop van gras op stam	1000	
Akkerbouwgewassen 2):		
- haver	650	-1600
- wintergerst	800	-1300
- wintertarwe	800	-1500
- koolzaad	1150	-1500
- groene erwten	1400	-1900
- veldbonen	1200	-1400
- fabrieksaardappelen	2200	
- snijmais op stam	1700	-2250
- voederbieten	1450	-2000

- 1) Exclusief huisvestingskosten.
- 2) Saldi afhankelijk van gebied; alle bewerkingen bij akkerbouwgewassen worden in loonwerk uitgevoerd, met uitzondering van kunstmeststrooien.

Bij de diverse vee activiteiten is ervan uitgegaan dat er stalruimte aanwezig is. Indien dit niet het geval is moeten de saldi nog verminderd worden met de kosten van nieuwe gebouwen en inrichting. Vooral bij stierenmesterij is de kans aanwezig dat er een tekort aan stalruimte is, omdat bijvoorbeeld per ha snijmais 6,9 MRV-stieren of 7,9 FH-stieren per jaar afgeleverd kunnen worden. In geval van een lichte melkveebezetting per ha zou op een melkveebedrijf daardoor het aantal af te stoten melkkoeien lang niet opwegen tegen het aantal meststieren dat gehouden kan worden op basis van het overtoollig geworden land. Bij nieuwbouw moeten daarom de saldi per ha van meststieren in tabel 6.4 nog vermindert worden met ongeveer f 1.700,- voor huisvestingskosten.

Bij de saldi dient verder opgemerkt te worden dat van huidige prijsverhoudingen is uitgegaan. Dit wil zeggen dat bij een ongunstige prijsontwikkeling voor een bepaalde activiteit de aan-

trekkelijkheid daarvan snel kan verdwijnen. Een voorbeeld hiervan zou bijvoorbeeld het grootbrengen van fokvaarzen kunnen zijn. Indien melkveebedrijven in ruimere mate jongvee gaan opfokken, zou de vraag dermate kunnen dalen dat dit tot een prijsdaling van fokvaarzen leidt. Door de vermindering van de melkveestapel loopt bovendien ook de vraag naar fokvaarzen terug, terwijl de te verwachten jaarlijkse verdere inkrimping in verband met stijgende melkproduktie per koe nog tot een extra daling van de vraag naar jongvee voor de melkveehouderij kan leiden.

6.3.2 Minimaal benodigde saldi

De vraag in hoeverre de in tabel 6.4 weergegeven saldi voldoende zijn om alternatief grondgebruik in overweging te nemen, hangt af van diverse omstandigheden op het melkveebedrijf, zoals melkgift per koe, veedichtheid, beweidingssysteem, grondsoort en het percentage af te stoten koeien.

Tabel 6.5 Minimaal benodigde saldi per ha overtollig geworden grond om de schade als gevolg van de superheffing te beperken bij inkrimping van de melkveestapel met 10% 1)

Beweidingssysteem 2) en melkgift per koe in kg	Aantal melkkoeien per ha voor invoering van superheffing	Minimaal benodigd saldo in gld. per overtollig geworden ha grond 3)
04 ; 5500 kg	1,917	1660
" ; "	2,984	2870
04 ; 6500 kg	1,833	1570
" ; "	2,795	2960
B4 + 2; 5500 kg	2,374	2120
" ; "	3,736	3020
B4 + 2; 6500 kg	2,256	2080
" ; "	3,443	3010

- 1) "Gevolgen van de superheffing voor melkveebedrijven", Publikatie Nr. 29 van het Proefstation voor de Rundveehouderij.
- 2) 04 = onbeperkt weiden, d.w.z. dag en nacht, met een gemiddelde omweidingsduur per perceel van 4 dagen.
B4 + 2 = beperkt weiden, d.w.z. de koeien 's nachts op stallen.
Per nacht wordt 2 kg droge stof uit snijmais bijgevoerd. Gemiddelde omweidingsduur ook hier 4 dagen.
- 3) De saldi wijken iets af t.o.v. Publikatie Nr 29 in verband met gelijkschakeling van stikstof- en krachtvoerpreizen met die, welke voor de berekeningen in tabel 6.4 zijn gebruikt.

In tabel 6.5 worden de saldi per ha vermeld welke bij alternatief grondgebruik minimaal behaald moeten worden om de schade op het melkveebedrijf als gevolg van de invoering van de Beschikking Superheffing te beperken in geval van een inkrimping van de melkveestapel met 10%. Dit wil zeggen dat elk alternatief grondgebruik dat een hoger saldo oplevert dan de in tabel 6.5 vermelde saldi, een vermindering van de door de quotumregeling veroorzaakte schade oplevert. Levert alternatief grondgebruik daarentegen een lager saldo op dan de in tabel 6.5 vermelde saldi, dan kan men beter niet overschakelen op alternatief grondgebruik. Het is dan aantrekkelijker het graslandgebruik te extensiveren.

De weergegeven saldo zijn uiteraard afhankelijk van de uitgangspunten die bij de berekening daarvan zijn aangenomen. Een daling van de ruwvoerprijzen, die niet onwaarschijnlijk lijkt, zal er bijvoorbeeld toe leiden dat alle vermelde saldi in tabel 6.5 dalen en alternatief grondgebruik derhalve eerder aantrekkelijk zal zijn.

Uit tabel 6.5 blijkt dat het minimaal benodigde saldo per ha lager is (en alternatief grondgebruik derhalve eerder aantrekkelijk is) naarmate de veebezetting per ha lager is, de melkproduktie per koe lager is en bij eenzelfde veebezetting per ha met een intensiever graslandgebruik gewerkt wordt (volgorde zomerstalvoeding, beperkt weiden, onbeperkt weiden).

6.3.3 De kansen van overschakeling op alternatief grondgebruik

Een confrontatie van tabel 6.4 met tabel 6.5 levert enig inzicht op in de aantrekkelijkheid van alternatief grondgebruik. Uit deze confrontatie blijkt dat het voor een melkveehouder alleen bij een relatief lage veedichtheid voordelig kan zijn om over te schakelen op alternatief gebruik van de overtollig geworden grond. Stierevleesproduktie lijkt het meest aantrekkelijke alternatief, met name wanneer reeds huisvestingsmogelijkheden aanwezig zijn en tevens snijmaisproduktie mogelijk is. Hierbij dient evenwel de mogelijkheid van een dalende rentabiliteit wegens hoge prijzen voor nuchtere kalveren niet uit het oog te worden verloren.

Naast vleesstieren lijken de perspectieven van schapenhouderij tamelijk goed, vooral bij gebruik van kruisingen. Het houden van zoogkoeien levert slechts een matige rentabiliteit op, maar voor deze activiteit behoeft er weinig op het bedrijf te worden aangepast.

De aantrekkelijkheid van het opfokken van jongvee lijkt snel kleiner te worden in verband met de verwachte prijsdaling voor jongvee en stijging van de prijzen van nuchtere kalveren.

Wat overschakeling op akkerbouwgewassen betreft is het saldo van deze gewassen erg afhankelijk van grondsoort en gebied. Fabrikaarsaardappelen, groene erwten, snijmais en voederbieten bieden

Tabel 6.6 Indeling van de gespecialiseerde wei­debedrijven + de bedrijven met overwegend rundveehouderij in Nederland naar voederoppervlakte en naar melkproduktie per ha voederoppervlakte. De gegevens zijn gebaseerd op de LEI-steekproef van 1983/84, waarin de bedrijven groter dan 74 sbe vertegenwoordigd zijn.

Melkproduktie per ha voederopp.	Aantal bedrijven	Idem in %	% van de bedrijven met grupstal
Bedrijven tot 15 ha voederoppervlakte			
tot 5.000 kg	0	0	.
5.000 - 10.000 kg	4101	36,3	96
10.000 - 15.000 kg	3854	34,1	88
15.000 - 20.000 kg	1808	16,0	65
meer dan 20.000 kg	1533	13,6	29
Totaal	11296	100	
Bedrijven met 15 tot 22 ha voederoppervl.			
tot 5.000 kg	114	0,9	100
5.000 - 10.000 kg	3957	32,9	88
10.000 - 15.000 kg	3410	28,3	47
15.000 - 20.000 kg	3380	28,1	19
meer dan 20.000 kg	1174	9,8	5
Totaal	12035	100	
Bedrijven met 22 tot 30 ha voederoppervl.			
tot 5.000 kg	130	1,4	100
5.000 - 10.000 kg	2487	26,2	86
10.000 - 15.000 kg	4546	48,0	28
15.000 - 20.000 kg	1996	21,1	5
meer dan 20.000 kg	314	3,3	0
Totaal	9473	100	
Bedrijven met meer dan 30 ha voederoppervl.			
tot 5.000 kg	65	0,7	100
5.000 - 10.000 kg	2046	22,5	55
10.000 - 15.000 kg	4749	52,2	8
15.000 - 20.000 kg	1870	20,6	2
meer dan 20.000 kg	370	4,1	0
Totaal	9100	100	

bij de huidige prijsverhoudingen het hoogste saldo. Het is echter de vraag of snijmais en voederbieten dit prijsniveau kunnen handhaven als gevolg van het te verwachten ruimere aanbod van deze produkten en de geringere vraag.

Het verhuren van land, bijvoorbeeld voor bloembollen, is slechts in bepaalde regio's mogelijk, maar levert wel hoge saldi op.

Gezien de te behalen saldi kan de conclusie getrokken worden dat slechts een beperkt aantal alternatieven in aanmerking komt voor melkveebedrijven, die door inkrimping van de melkveestapel op zoek zijn naar alternatief gebruik van overtollig geworden grond. Met name vleesstieren (mits reeds voldoende huisvestingsmogelijkheden aanwezig zijn), schapen en fabrieksaardappelen lijken gunstige perspectieven te bieden.

Het is wellicht overbodig op te merken, dat de weergegeven saldi alleen behaald kunnen worden bij voldoende vakbekwaamheid. Indien deze niet aanwezig is, kan men beter niet met zo'n alternatief beginnen.

6.3.4 Omvang van alternatief grondgebruik

De vraag kan worden gesteld in welke mate ook werkelijk overgegaan zal worden tot alternatief grondgebruik.

Wat de melkveebedrijven betreft kan een schatting gemaakt worden van het aantal bedrijven dat wellicht alternatief grondgebruik in overweging zal nemen. Tabel 6.6 geeft een inzicht in de melkproduktie per ha op gespecialiseerde weidebedrijven en bedrijven met overwegend rundveehouderij. Indien uitgegaan wordt van 5500 kg melk per koe, kan worden verondersteld dat alle bedrijven met minder dan 10.000 kg melk per ha en de helft van de bedrijven met 10.000-15.000 kg melk per ha in principe land over heeft na invoering van de Beschikking Superheffing. Dit betreft dan ongeveer de helft van de 42.000 bedrijven die in tabel 6.6 vermeld staan.

Natuurlijk zullen niet al deze bedrijven overgaan tot alternatief grondgebruik. Er zijn bedrijven bij die een hoger melkquotum hebben toegewezen gekregen en daarnaast zijn er bedrijven die geen gebruik zullen maken van alternatief grondgebruik. Het werkelijk aantal bedrijven dat overgaat tot alternatief grondgebruik zal daarom ver onder de 50% van de bedrijven uit tabel 6.6 blijven.

Behalve de in tabel 6.6 genoemde bedrijven zullen er nog andere bedrijven op zoek gaan naar alternatief grondgebruik. Het betreft hier de bedrijven die gebruik maken van de opkoopregeling van melkquota en voorts de bedrijven die voorheen ruwvoer (vooral snijmais) verbouwden voor melkveebedrijven, maar thans dit ruwvoer niet meer kwijt kunnen wegens de verminderde vraag naar ruwvoer vanuit de melkveehouderij.

In het kader van de Takvisie akkerbouw is nagegaan in hoeverre de markt in staat is een uitbreiding van het akkerbouwareaal op te vangen. Uit deze verkenning blijkt dat er slechts ruimte is voor uitbreiding van het akkerbouwareaal met 16.000 ha.

Aangezien er in principe voor een veel grotere oppervlakte alternatief gebruik gezocht wordt, zullen deze alternatieven toch voornamelijk gezocht moeten worden in alternatieven op basis van grasland en voedergewassen. Gezien de beperkte uitbreidingsmogelijkheden in deze richting moet daarom verwacht worden dat op veel melkveebedrijven tot een extensiever graslandgebruik zal worden overgegaan.

7. DE MAXIMALE BIEDPRIJS VAN LANDBOUWGROND IN COMBINATIE MET
HET LEVERINGSRECHT VAN HEFFINGSVRIJE MELK
Drs. J. Luyt

7.1 Inleiding

7.1.1 De Beschikking Superheffing

De Ministerraad van de Europese Gemeenschap besloot op 31 maart 1984 de produktie van melk in de gemeenschap aan banden te leggen via een stelsel van superheffing.

De op 18 april 1984 in werking getreden Beschikking Superheffing 1) geeft uitvoering aan dit EG-besluit. De duur van de beschikking is vastgesteld op 5 jaar, waarna beëindiging dan wel verlenging volgt. Het in de beschikking geïntroduceerde stelsel kan worden beschouwd als een belastingstelsel met een "franchise", de heffingsvrije hoeveelheid. De heffingsplicht berust bij de melkproducenten en wordt opgelegd indien de vastgestelde referentiehoeveelheid is overschreden. Deze hoeveelheid is gelijk aan de geleverde hoeveelheid melk in 1983 minus 8,65%. Iedere melkveehouder krijgt dus een bepaalde hoeveelheid melk toegewezen en moet over de teveel geleverde liters een soort belasting betalen.

De beschikking regelt tevens de verkrijging en het beheer van de heffingsvrije hoeveelheden. Aanspraak op een heffingsvrije hoeveelheid kan mede worden gebaseerd op het gebruik van grond behorende tot het melkveebedrijf. Indien iemand, anders dan op grond van de ononderbroken voortzetting van zijn bedrijf (art. 14) aanspraak wil maken op een heffingsvrije hoeveelheid dan moet hij of zij daartoe een verzoek indienen bij de Districtsbureauhouder (DBH) in de regio. Dit verzoek (art. 15) wordt aanvaard (art. 16) "indien de verzoeker het gehele bedrijf of een evenredig deel daarvan voor de melkveehouderij voortzet, dan wel na beëindiging opnieuw begint, nadat hij

- a. hetzij de betrokken grond onder algemene of bijzondere titel in eigendom heeft verworven;
- b. hetzij op de betrokken grond een zakelijk gebruiksrecht ten behoeve van zichzelf heeft verworven;
- c. hetzij de betrokken grond heeft gepacht;
- d. hetzij de betrokken grond, waarop ten behoeve van een derde een zakelijk gebruiksrecht was gevestigd, of die verpacht was, zelf in gebruik heeft genomen,

- 1) "De superheffing is ingesteld bij beschikking van de Minister van Landbouw en Visserij d.d. 18 april 1984. Aan de beschikking is terugwerkende kracht verleend tot 1 april 1984" Stcrt. 19 april 1984 nr. 79. Nadien is deze beschikking nog talloze malen in de marge gewijzigd via nieuwe beschikkingen.

voor de hoeveelheid, onderscheidelijk het evenredig deel daarvan, als vastgesteld overeenkomstig de artikelen 5, 11, 12 of 13". Tot zover de beschikking.

7.1.2 Probleemstelling

Een ieder die of landbouwgrond of het aan die grond verbonden leveringsrecht op een heffingsvrije hoeveelheid melk wil verwerven zal in de meeste gevallen (uitgezonderd grond waaraan geen heffingsvrije hoeveelheid verbonden zit) de combinatie moeten aankopen. Men staat voor de beslissing een investering te doen; een zeker bedrag voor deze combinatie te bieden.

Nu is het vaststellen van een biedprijs voor de produktiefactor grond op zich al lastig, gezien de omstandigheid dat met deze produktiefactor zowel een voor elk bedrijf verschillende jaarlijkse netto-opbrengst als een vermoedelijke waardeestijging, te realiseren aan het einde van de bedrijfsvoering, te behalen is. De waarde van landbouwgrond nam op lange termijn gezien behoorlijk toe, en hield o.m. de algehele geldontwaarding min of meer bij (Hoeve, 1974).

Wanneer, zoals sinds 1 april 1984 het geval is, de grondprijs tevens een prijs voor het leveringsrecht van een heffingsvrije hoeveelheid melk in zich bergt, dan wordt de bepaling van de hoogte van de biedprijs voor deze combinatie zo mogelijk nog gecompliceerder.

Deze nota heeft tot doel inzicht te geven in de prijsvorming van landbouwgrond in combinatie met een heffingsvrij leveringsrecht. Dit inzicht kan worden verkregen door het ontwikkelen van een methode waarmee de maximale biedprijs van een hectare grond met daarop een heffingsvrij leveringsrecht kan worden bepaald. Naast de bepaling van deze "totale" biedprijs zal worden getracht de waarde vast te stellen van de twee afzonderlijke componenten, waaruit deze "totale" biedprijs bestaat.

7.2 Methode van berekenen van de (maximale) biedprijs van grond en leveringsrecht

7.2.1 Aanpak

- In het kort komt de berekeningswijze op het volgende neer:
- bepaal voor een min of meer homogene groep van bedrijven (weidebedrijven) de jaarlijkse netto-opbrengsten, die aan de beschikbaarheid van een extra eenheid van een produktiemiddel (b.v. grond) kunnen worden toegeschreven;
 - ga vervolgens na wat de verwachtingen zijn aangaande de toekomstige ontwikkelingen van deze netto-opbrengsten, en bereken, via het kiezen van een geschikte discontovoet, de huidige waarde van de in de toekomst te verwachten netto-opbrengsten;

- maak deze berekening zowel voor de situatie met als voor de situatie zonder superheffing. In het laatste geval wordt tevens op min of meer vergelijkbare wijze de waarde van het leveringsrecht van heffingsvrije melk bepaald en in de biedprijs voor grond geïncorporeerd.

7.2.2 Netto-opbrengsten toe te schrijven aan de produktiefactor grond

In de literatuur (Clark, 1969) worden de (extra) netto-opbrengsten, die aan de inzet van een extra oppervlakte landbouwgrond zijn toe te schrijven (de beloning van de factor), op drie verschillende wijzen gemeten, te weten:

- a. via het aan de factor grond toegerekende "residu- of restinkomen";
- b. via het van een produktiefunctie afgeleide marginale produkt van de factor grond (vermenigvuldigd met de prijs van de output) en
- c. via de met behulp van een lineaire programmering berekende schaduwprijs van grond.

ad a.

Het "restinkomen" dat aan de inzet van een (extra) hectare grond wordt toegerekend wordt, volgens de op ricardiaanse leest geschoeide theorieën gevonden door de (extra) opbrengsten te verminderen met alle relevante (extra) kosten, uitgezonderd de kosten van grond. De beloning van de overige produktiefactoren geschiedt tegen hun werkelijke dan wel van te voren vastgestelde prijzen (b.v. arbeid tegen CAO-loon).

Uit deze werkwijze volgt als vanzelf een nauw verband tussen het netto-inkomen per hectare en de grondprijs. De beloning van de overige produktiefactoren is immers vast, en niet afhankelijk van het bedrijfsresultaat.

De hier bedoelde klassieke "rent-theorie" is later op vele punten becritiseerd (van Vuuren, 1968), en daardoor minder geschikt om de (extra) netto-opbrengsten, toe te schrijven aan de inzet van een (extra) areaal landbouwgrond, te meten.

ad b.

Rond 1870 is het klassieke stelsel ondergraven. Er is dan een vernieuwingsproces in gang gezet. De kosten waaraan de klassieken de waarde van de produktiefactoren ontleenden krijgen deze rol niet langer toegedeeld. Goederen hebben slechts waarde dankzij de waardeerende mens. De eenheden van een bepaalde waar waardeert hij op basis van de betekenis die de laatste eenheid voor hem heeft. Grenznutzen (Menger), final degree of utility (Jevons), l'intensité du dernier besoin satisfait (Walras). De waardeerende, zijn inkomen bestedende, mens oefent via zijn beste-

dingen invloed uit op de aanwending van de produktiemiddelen. De produktiemiddelen worden ingezet tot het niveau waarop de opbrengsten van de laatste eenheid gelijk zijn aan de kosten van die laatste eenheid. Het fysieke marginale produkt van een produktiefactor, de output-prijzen en de beschikbaarheid (schaarste-verhoudingen opgenomen in een algemeen evenwichtssysteem) van die produktiefactor bepalen zijn prijs (Zuidema, 1970).

Het fysieke marginale produkt van een produktiefactor (de verandering van de hoeveelheid output t.g.v. de inzet van één extra eenheid van een produktiefactor) of de waarde ervan (fysiek marginaal produkt vermenigvuldigd met de outputprijs) wordt doorgaans afgeleid van een produktiefunctie. Een functie die de omvang van de agrarische output relateert aan de inzet van de produktiemiddelen. Clark (1969) geeft een internationaal overzicht van studies waarin op basis van een produktiefunctie het marginale produkt van een produktiemiddel, of de waarde ervan, wordt afgeleid. In de meeste landen gebruikt men de bekende Cobb-Douglas produktiefunctie, alhoewel de produktiefunctie een groot aantal gedaantes kan aannemen. Produktiefuncties zijn echter moeilijk te schatten, of beter gezegd: zelden zijn de resultaten van de schatting zodanig goed dat daar geloofwaardige marginale produktiviteiten uit af te leiden zijn.

ad c.

Ook met behulp van lineaire programmering kan het marginale produkt van een produktiefactor worden berekend. Zo'n marginaal produkt heet dan schaduwprijs. Deze schaduwprijs geeft aan hoe de - te maximeren - hoeveelheid output of de waarde van de output verandert, wanneer een restrictie (de inzet van een produktiefactor) varieert.

Een lineaire programmering is te beschouwen als één specifieke vorm van de produktiefunctie; de produktiefunctie die, zoals gezegd vele gedaantes kan aannemen. De eigenschappen, die de lineaire programmering als produktiefunctie uniek maken, hebben te maken met het lineaire karakter van de programmering (Renkema, 1972) en de gedetailleerde vorm waarin het produktieproces kan worden beschreven. Lineaire programmeringen van o.a. melkveebedrijven zijn op het LEI beschikbaar ¹⁾. Dit gegeven plus de omstandigheid dat slechts met behulp van een lineaire programmering een waarde (schaduwprijs) voor een extra te produceren liter melk kan worden berekend, deed ons besluiten de "netto-opbrengsten", toe te schrijven aan zowel de inzet van een extra oppervlakte grond als de uitbreiding van de produktie met één eenheid, te meten aan de met een lineaire programmering te berekenen schaduw prijzen.

1) Berekeningen van De Hoop, Schneider en Wijnands, LEI, 1984.

7.2.3 Huidige waarde van toekomstige netto-opbrengsten

Een stroom van in de toekomst te verwachten netto-opbrengsten dient teruggebracht te worden tot de huidige waarde teneinde te kunnen beslissen of een investering, gelijk aan een zeker bedrag, economisch gerechtvaardigd is (de netto-contante waarde moet positief zijn).

De op deze wijze berekende huidige of contante waarde wordt dus vergeleken met de nu te betalen prijs van het investeringsgoed: b.v. een hectare landbouwgrond.

Toekomstige netto-opbrengsten kunnen tot hun huidige waarde worden teruggebracht door ze, met inachtneming van de tijdsvoordeur of de overige investerings(beleggings)mogelijkheden van de potentiële investeerder, te waarderen. Een en ander komt tot uitdrukking in de te hanteren discontovoet: b.v. de nominale of de reële rente. Voordat met een contante waardeberekening kan worden aangevangen moet er overeenstemming bereikt zijn over ten minste drie zaken:

1. de hoogte van de in paragraaf 7.2.2 aangegeven netto-opbrengsten (schaduwprijs) alsmede de te verwachten ontwikkelingen daarin;
2. de hoogte van de discontovoet;
3. de duur van de investering (periode waarin zich netto-opbrengsten voordoen).

ad 1

De netto-opbrengsten die aan de inzet van een extra eenheid landbouwgrond kunnen worden toegeschreven worden direct beïnvloed door de prijs van de output (melkprijs in dit geval).

Binnen de ricardiaanse aanpak leidt een prijsverhoging tot vergroting van het landbouwareaal en tot het ontstaan van "rent" op de betere gronden: "a price is paid because corn is high".

Binnen de neo-klassieke theorie leidt een prijsverhoging tot een stijging van de waarde van het marginaal produkt (= fysiek marginaal produkt x outputprijs) van de produktiefactor landbouwgrond.

Toekomstige prijsstijgingen hebben dus invloed op toekomstige netto-opbrengsten. Hieromtrent zal de potentiële investeerder (in landbouwgrond) verwachtingen hebben; verwachtingen gebaseerd op o.m. prijsveranderingen in het verleden. Vervolgens zal hij een idee hebben omtrent de kans dat de verwachte toekomstige netto-opbrengsten daadwerkelijk worden gerealiseerd. De standaardafwijking, als indicator van de mate waarin de in het verleden gerealiseerde netto-opbrengsten schommelingen te zien gaven, geeft hieromtrent enige aanwijzingen.

ad 2

In de literatuur (Harris en Nehring, 1976; Kletke en Plaxico, 1978; Kooti en Robison, 1982), worden naast de zuivere

tijdsvoorkeurvoet, die gewoonlijk onbekend is, een aantal factoren onderscheiden die deze tijdsvoorkeurvoet vergroten dan wel verkleinen.

Zo is er de vraag of de gehele contante waardebepaling voor of na belastingheffing moet plaatsvinden; of beter gezegd: houdt de potentiële investeerder bij zijn beslissing rekening met de te betalen belasting over zijn toekomstige netto-opbrengsten en de terug te ontvangen belasting over de (aftrekbare) kosten van vreemd vermogen.

Vervolgens is het mogelijk de tijdsvoorkeurvoet te verhogen met een opslag voor verwacht risico (vgl. ad 1). Investeringsmet een hoger risico, een grotere kans dat de verwachte netto-opbrengsten niet zullen worden gerealiseerd, worden gewoonlijk gedisconteerd tegen een hogere discontovoet.

Tenslotte is het gebruikelijk de zuivere tijdsvoorkeurvoet te verhogen met het verwachte inflatiepercentage, gegeven de omstandigheid dat de netto-opbrengsten in de toekomst eveneens door de inflatie zullen worden beïnvloed.

7.2.4 Vereenvoudigde uitgangspunten m.b.t. de contante waardeberekening

Om deze notitie aangaande de maximale biedprijzen voor grond en voor heffingsvrij leverbare melk niet te gecompliceerd te doen zijn, maken we met betrekking tot de discontering een aantal vereenvoudigde veronderstellingen.

In de eerste plaats gaan we er vanuit dat de opbrengst/kostenverhouding in de nabije toekomst niet verandert; hierdoor behoeft de netto-opbrengst jaarlijks niet met een zekere factor te worden vermenigvuldigd. In de tweede plaats gaan we er vanuit dat deze gelijkblijvende netto-opbrengsten zeker gerealiseerd worden. Deze zekerheid leidt ertoe dat van de netto-opbrengsten in het verleden niet de standaardafwijking behoeft te worden berekend, teneinde de mogelijke afwijkingen van de te verwachten netto-opbrengsten in de toekomst te bepalen; terwijl de discontovoet niet behoeft te worden opgehoogd met een risico-opslag.

In de derde plaats disconteren we voor belastingheffing; eenvoudig omdat gegevens omtrent de marginale belastingbetalingen van de te onderzoeken melkveebedrijven ontbreken.

In de vierde plaats zien we af van inflatie-invloeden. Dit wil zeggen dat we aannemen dat elke stijging van de inflatie zowel in de nominale rente als in de opbrengsten en kosten tot uitdrukking komt.

- 1) De opbrengstprijzen per eenheid produkt stegen de afgelopen 20 jaar met bijna 4% per jaar, terwijl de produktiekosten per eenheid produkt met ruim 3% per jaar toenamen. De bruto produktiviteit steeg over dezelfde periode met 2% per jaar. Voor deze analyse echter (situatie na superheffing) gaan we ervan uit dat deze jaarlijkse stijging wegvalt (tabel 7.1).

Samenvattend komt een en ander er op neer dat de "zeker" gelijkblijvende toekomstige netto-opbrengsten gedisconteerd worden tegen een nominaal rentepercentage. Om dit in de toekomst relevante nominale rentepercentage vast te stellen kiezen we de gemiddelde waarde over de laatste 20 jaar, berekend op basis van tabel 7.1. Blijkens de tabel was de gemiddelde hypotheekrente (het gaat immers om de waardering van onroerende goederen) over de laatste twintig jaar 8,24 procent 1).

Het nominale (hypotheek)rentepercentage gebruiken we als discontovoet.

7.3 Lineaire programmeringen van melkveebedrijven

7.3.1 Melkveebedrijven gekarakteriseerd door staltype en intensiteit van het grondgebruik

In Nederland werden in 1983 rond de 55.000 melkveebedrijven boven een omvang van 10 sbe geregistreerd. De produktierichting "melkveehouderij" besloeg op deze bedrijven 60 procent of meer van de totale economische omvang per bedrijf (VATTYPEN 1 en 2). Voor het opstellen van lineaire programmeringen zijn echter slechts de rundveebedrijven in de LEI-boekhouding beschikbaar. Aan deze bedrijven die in 1983 allemaal groter dan 74 sbe waren werden nog twee aanvullende voorwaarden opgelegd namelijk meer dan 10 hectare en minder dan 1,6 grootveeëenheden per koe. Door deze drie voorwaarden bleven ongeveer 20.000 bedrijfjes buiten de onderzoekspopulatie.

Ruim 18.000 van de overblijvende 35.000 (55.000-20.000) bedrijven werkt met een ligboxenstal, terwijl de rest, bijna 17.000 bedrijven een grupstal exploiteert. Bedrijven met een ligboxenstal verschillen, afgezien van het staltype, nogal van bedrijven met een grupstal. In de eerste plaats werden gemiddeld genomen op een bedrijf met een ligboxenstal meer melkkoeien gehouden, meer werktuigen, installaties en machines ingezet, meer arbeid en een grotere voederoppervlakte aangewend.

In de tweede plaats is de intensiteit van het grondgebruik, gemeten aan het aantal koeien per hectare, op bedrijven met een ligboxenstal groter. Deze grotere intensiteit van het grondgebruik werd mogelijk door meer ruwvoer per koe aan te kopen, meer stikstof per hectare te strooien en een ander beweidingssysteem te gebruiken. Tenslotte blijken koeien op bedrijven met een ligboxenstal jaarlijks meer kilogrammen melk te produceren.

Resultaat van een en ander is dat de arbeidsopbrengst van de ondernemer op bedrijven met een ligboxenstal gemiddeld hoger ligt dan op bedrijven met een grupstal.

- 1) De afgelopen 20 jaar was de (jaarlijkse) inflatie 6%, zodat de reële rente 2% per jaar bedroeg. Op dit moment zijn deze cijfers 3 resp. 5.

Tabel 7.1 Ontwikkeling van enige voor de discontering relevante kengetallen

(Hyp)- rente- perc.	Infl.- percen- tage 1)	Reëel rente- perc. 2)	Grond- prijs 3)	Melkprijs 4) centen/liter	Opbr.- prijs 6) kosten per een- per een- heid heid produkt produkt	Prod.- prijs 6) kosten per een- per een- heid heid produkt produkt	Bruto- prijs 6) kosten per een- per een- heid heid produkt produkt
1963/64	5,03	6,39	-1,27	6.230	29,00		
1964/65	5,50	4,00	1,44	6.880	33,19		
1965/66	6,05	3,85	2,12	7.160	33,91	0,1	2,6
1966/67	6,46	3,70	2,66	7.040	35,25	4,8	1,9
1967/68	6,59	3,57	2,92	7.110	34,96	-0,1	0,2
1968/69	6,83	5,17	1,58	7.490	35,40	4,4	5,7
1969/70	7,53	4,92	2,49	7.740	36,61	2,3	7,6
1970/71	8,17	7,81	0,33	7.480	37,29	0,4	2,5
1971/72	8,13	8,70	-0,52	8.250	41,39	12,7	4,1
1972/73	7,99	9,33	-1,23	9.720	42,96	7,8	5,9
1973/74	8,85	9,76	-0,83	12.650	44,55	13,5	0,2
1974/75	9,50	11,11	-1,45	14.870	46,66	-0,6	7,7
1975/76	9,06	8,80	0,24	18.420	50,36	11,2	7,7
1976/77	8,75	6,43	2,18	30.200	53,71	5,2	-23,3
1977/78	8,51	4,06	4,28	40.500	57,38	7,7	-4,7
1978/79	8,72	4,23	4,31	40.990	58,62	-0,8	-3,5
1979/80	9,64	6,53	2,92	39.110	59,09	1,7	11,3
1980/81	10,54	6,73	3,57	32.180	60,93	-0,2	0,3
1981/82	10,44	5,95	4,24	26.557	66,62	11,4	4,9
1982/83	9,15	2,71	6,27	28.789	70,95	3,5	3,2
1983/84	8,33	3,27	4,90	32.315	72,66	1,7	5,2

1) Procentuele verandering van het prijsindexcijfer van de gezinsconsumptie.

2) $(1 + \text{hypotheekrente}) / (1 + \text{inflatiepercentage}) - 1$.

3) Koopprijs van onverpacht los grasland (gemiddeld).

4) Melkprijs ontvangen door melkveehouders (gemiddeld vetpercentage).

5) Gemiddeld per kalenderjaar.

6) Procentuele verandering t.o.v. het voorgaande jaar.

Bronnen: Landbouwcijfers, Landbouw-Economisch Instituut/Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag, diverse jaren. Statistiek van de pacht- en koopprijzen van landbouwgronden, CMS Den Haag, diverse jaren. Bedrijfsuittkomsten in de landbouw, Landbouw-Economisch Instituut, Den Haag, diverse boekjaren.

In tabel 7.2 zijn een aantal bedrijfskenmerken die de produktie, alsmede het produktieresultaat beïnvloeden, samengebracht. De bedrijven zijn daarbij ingedeeld naar staltype en voederoppervlakte.

Tabel 7.2 Melkveebedrijven 1) naar staltype en voederoppervlakte in het boekjaar 1982/83

	Oppervlakteklasse in ha					
	tot 15	15-20	20-25	25-30	30-35	35 e.m.
Grupstalbedrijven						
oppervlakte (ha)	11,6	17,3	22,1	26,8	31,6	43,2
koeien	27,8	34,7	37,5	51,0	53,8	69,1
koe/ha	2,4	2,0	1,7	1,9	1,7	1,6
bedrijven	4768	5136	3416	1360	1441	722
ruwvoer/ha (fl.)	737	584	375	378	322	388
stikstof/ha (kg)	289	276	261	327	243	237
krachtvoer/koe (kg)	2230	1970	1790	2130	1870	1830
melk/koe (kg)	4988	5052	5214	5414	5267	4927
Ligboxenstallen						
oppervlakte (ha)	12,7	16,6	21,8	27,0	32,2	47,3
koeien	41,9	51,6	61,1	72,9	77,2	108,8
koe/ha	3,3	3,1	2,8	2,7	2,4	2,3
bedrijven	2369	2257	3874	3081	2151	4348
ruwvoer/ha (fl.)	1805	1627	1396	1072	948	691
stikstof/ha (kg)	308	347	365	347	396	382
krachtvoer/koe (kg)	2190	2090	2180	2150	2180	2190
melk/koe (kg)	5461	5570	5781	5559	5703	5803

1) Melkveebedrijven met meer dan 10 hectaren, minder dan 1,6 grootveeëenheden per koe en meer dan 74 sbe.

Bron: Databank, LEI.

Geconcludeerd kan o.m. worden dat met de voederoppervlakte het aantal koeien toeneemt, maar dat het aantal koeien per hectare bij een stijgende voederoppervlakte afneemt (minder intensief grondgebruik) (van Driel, 1982).

Een en ander geldt zowel voor bedrijven met een grupstal als voor bedrijven met een ligboxenstal. Voor het overige worden de reeds eerder vermelde verschillen tussen de bedrijven met een grup- en een ligboxenstal in de tabel zichtbaar gemaakt.

Tabel 7.3 laat min of meer gelijke bedrijfskenmerken per staltype zien, maar deelt de bedrijven daarbij niet in naar voederoppervlakte, maar naar de intensiteit van het grondgebruik (koeien per hectare).

Zoals tabel 7.2 bij een toenemende oppervlakte een afnemende intensiteit van het grondgebruik laat zien, zo geeft tabel 7.3 bij een afnemende intensiteit van het grondgebruik een toenemende oppervlakte te zien. Enige spreiding rondom de gemiddelde waarden

Tabel 7.3 Melkveebedrijven 1) naar staltype en intensiteit van het grondgebruik in het boekjaar 1982/83

	Aantal koeien per ha					
	tot 2	2-2,5	2,5-3	3-3,5	3,5-4	4 e.m.
<hr/>						
Grupstalbedrijven						
oppervlakte (ha)	22,3	18,5	16,2			
koeien	35	40	43			
bedrijven	8772	5017	1914			
v.a.k.'s	1,4	1,4	1,5			
ruwvoer/koe (fl.)	146	283	368			
krachtvoer/koe (kg)	1852	2110	2251			
stikstof/hectare (kg)	245	307	317			
melk/koe (kg)	5002	5073	5274			
saldo 2) (x fl1000,-)	92,2	98,5	102,3			
arb.opbrengst ond. (x fl1000,-)	40,2	45,3	50,4			
<hr/>						
Ligboxenstalbedrijven						
oppervlakte (ha)	37,2	34,0	27,1	21,5	19,9	16,6
koeien	66	76	73	68	75	77
bedrijven	1852	5558	5407	2787	1431	1027
v.a.k.'s	1,7	1,7	1,7	1,6	1,7	1,7
ruwvoer/koe (fl.)	158	291	438	481	595	772
krachtvoer/koe (kg)	2016	2186	2159	2240	2266	2005
stikstof/hectare (kg)	318	356	367	359	410	353
melk/koe (kg)	5695	5674	5621	5536	5923	5504
saldo 2)	207,6	208,4	191,2	171,1	191,2	172,5
arb.opbr. ondernemer	96,8	89,9	85,5	78,9	97,0	78,5

1) Melkveebedrijven met meer dan 10 hectare grond, minder dan 1,6 g.v.e./hectare en groter dan 74 sbe. In het boekjaar 1982/83 bleken deze 16.844 weidebedrijven met een grupstal en 18.072 weidebedrijven met een ligboxenstal te vertegenwoordigen.

2) Opbrengsten minus variabele kosten.

Bron: Databank LEI.

is echter, mede gezien de aantallen bedrijven in de desbetreffende oppervlakte- en intensiteitsklassen, onmiskenbaar aanwezig.

Het gemiddelde beeld per staltype is echter duidelijk: naarmate de voederoppervlakte toeneemt, is het aantal koeien per hectare kleiner en zijn de ruwvoeraankopen per hectare of per koe kleiner.

7.3.2 Lineaire programmeringen per groep van melkveebedrijven

Verondersteld kan worden dat het doorsnee melkveebedrijf, gegeven de voor dat bedrijf relevante prijzen (van produktiemiddelen, van eindprodukten, enz.) en gegeven de (laatste) technische mogelijkheden, sub-optimaal produceert.

Er zijn dan, met in achtname van deze aanname, en rekening houdend met de toepassing van de superheffing, een aantal (produktie)situaties mogelijk. We behandelen er vier:

1. de werkelijke (suboptimale) situatie, gegeven staltype, voederoppervlak en arbeidsinzet, vóór superheffing;
2. de situatie, gegeven staltype, voederoppervlak en arbeidsinzet vóór superheffing, waarbij de produktie kan worden uitgebreid;
3. de situatie, gegeven staltype, voederoppervlak en arbeidsinzet, na superheffing. Deze situatie is vanzelfsprekend niet-optimaal gezien de verplichte inkrimping van de produktie met 8,65% t.o.v. 1982/83;
4. de situatie, gegeven staltype en arbeidsinzet, na superheffing, waarbij de produktie kan worden uitgebreid door aankoop van grond met daaraan een x-aantal liters melk verbonden.

De onderscheiden situaties kunnen met behulp van lineaire programmeringen worden beschreven. Aangezien de bedrijfsvoering op bedrijven met een grupstal gemiddeld genomen nogal afwijkt van die op bedrijven met een ligboxenstal (verschillende activiteiten, technische coëfficiënten en beperkingen) was het noodzakelijk voor elk der staltypes een (aparte) programmering op te zetten.

Beide tableaux werden vervolgens gevuld met de voor de staltypes kenmerkende coëfficiënten, terwijl daarnaast de gegevens (gemiddelde beperkingen) van de in tabel 7.3 onderscheiden groepen melkveebedrijven - melkveebedrijven ingedeeld naar het aantal koeien per hectare - werden ingevuld.

In het eerste geval benadert de lineaire programmering de werkelijke situatie doordat de inzet van een aantal (tevens variabele) produktiemiddelen wordt vastgelegd op het niveau van 1983. Het betreft hier dus niet alleen staltype, voederoppervlak en arbeidsinzet, maar tevens aantallen koeien (en dus ook aantallen koeien per hectare), melkgift per koe, stikstofgift per hectare, krachtvoer- en ruwvoeraankopen, beweidingssysteem, enz.

In het tweede geval kan de ondernemer die in het bezit is van een grupstal de produktie uitbreiden door meer koeien te gaan houden en gelijktijdig de daarmee noodzakelijk verbonden inzet van variabele produktiemiddelen (voer, bemesting, enz.) aanpassen. Naast de hieraan verbonden (variabele) kosten dient hij op jaarbasis f 431,- per koestand te betalen. De ondernemer met een ligboxenstal betaalt in dit geval f 600,- per koestand.

In het derde geval wordt, uitgaande van de situatie onder 1, de te leveren hoeveelheid melk als extra restrictie opgelegd. Hierdoor zal men of een aantal koeien dienen af te stoten, of per koe minder moeten gaan melken 1).

In het vierde geval tenslotte kan de ondernemer door aankoop van grond in combinatie met een contingent melk de produktie uitbreiden tot het niveau van voor de superheffing, zonder daardoor extra kosten te maken ten behoeve van extra koestanden. Boven dit niveau krijgt hij echter wel met deze extra kosten te maken.

Samengevat vindt men onder 1 de werkelijke situatie op het moment dat de superheffing van kracht werd; bij 2 is de situatie bedoeld die men zonder superheffing in de toekomst had kunnen bereiken, gegeven de inzet van de vaste produktiemiddelen: staltype, voederoppervlak en arbeidsinzet.

De situatie onder 3 beschrijft de produktiemogelijkheden onder het regiem van de superheffing; terwijl 4 laat zien hoe deze sub-optimale situatie is te verbeteren via aankoop van grond met daaraan een heffingsvrije hoeveelheid melk verbonden.

7.4 Schaduw prijzen en maximale biedprijzen van grond en leveringsrecht

7.4.1 De situatie voor invoering van de superheffing

De uitgangssituatie in 1983

Voor elk van de in tabel 7.3 onderscheiden groepen van melkveebedrijven (9 groepen) werd een lineaire programmering opgesteld met het doel de in 1982/83 binnen deze groepen waargenomen situatie (dus vóór superheffing) zo goed mogelijk te beschrijven. De beperkingen (o.a. beschikbare produktiemiddelen), die voor de diverse groepen van bedrijven in werkelijkheid gelden, leveren, na verwerking van de tableaux, evenzovele schaduw prijzen; te interpreteren als de toevoeging aan de netto-opbrengst na uitbreiding van de gerestricteerde inzet van een produktiemiddel met één eenheid.

Bedoelde schaduw prijzen kunnen positief (de inzet van een extra eenheid levert een positieve bijdrage aan de netto-op-

1) De eerste mogelijkheid blijkt de aantrekkelijkste te zijn (Beumer en van der Giessen, 1980).

brengrst), nul of negatief zijn. Voor de inzet van een extra hectare landbouwgrond blijken de verschillende groepen melkveebedrijven in 1982/83 verschillende bedragen (op jaarbasis) te kunnen bieden 1). Verdisconteerd tegen de in paragraaf 7.2.4 gekozen (hypotheek)rente volgen hieruit de maximale biedprijzen van een hectare landbouwgrond; zoals gesteld bij afwezigheid van de Beschikking Superheffing (tabel 7.4).

Tabel 7.4 Maximale biedprijzen voor landbouwgrond, vóór superheffing in 1982/83 voor diverse groepen van melkveebedrijven: uitgangssituatie

Staltype	Koe/ha	Oppervlakte ha	Koeien aant.	Bedrijven		Schaduw- prijs grond in glds	Max. bied- prijs grond in glds
				aant.	%		
GRUPSTAL							
	tot 2	22,3	35	8.772	26,0	922	11.196
	2-2,5	18,5	40	5.017	14,9	3.016	36.624
	2,5-3	16,2	42	1.914	5,7	3.970	48.209
LIGB.-							
STAL	tot 2	37,2	66	1.852	5,5	1.261	15.313
	2-2,5	34,0	76	5.558	16,5	1.397	16.964
	2,5-3	27,1	73	5.407	16,0	3.362	40.826
	3-3,5	21,5	68	2.787	8,3	4.043	49.095
	3,5-4	19,9	75	1.431	4,3	4.163	50.553
	4 e.m.	16,6	77	1.027	3,0	5.682	68.998

Bron: Lineaire Programmering De Hoop/Schneider, LEI Den Haag.

Geconstateerd kan worden dat de maximale biedprijs laag is bij bedrijven met een relatief grote voederoppervlakte en een klein aantal koeien per hectare. Aan de andere kant zouden bedrijven met een relatief kleine oppervlakte, maar met veel koeien per hectare vrij hoge prijzen kunnen bieden. De getoonde samenhang tussen de hoogte der biedprijzen, de intensiteit van het grondgebruik en de voederoppervlakte is in overeenstemming met de verwachtingen die ondergetekende en wellicht ook de lezer op dit punt koesterden.

Het uitléenlopen van de schaduwrijzen van grond van de diverse groepen van melkveebedrijven heeft in de eerste plaats te maken met het gegeven dat bedrijven met een intensief grondge-

1) De vraag of men deze bedragen daadwerkelijk kan en wil financieren is hier niet aan de orde.

bruik te weinig grond hebben om de eigen ruwvoerbehoefte te dekken. Deze bedrijven voorzien dan ook in deze behoefte door aankoop van ruwvoer. De schaduwprijs wordt daardoor in grote mate bepaald door de (markt)prijs van ruwvoer (snijmais).

Dat de minimale en maximale waarde van de schaduw prijzen zo zeer verschillen is enerzijds (minimale waarde) toe te schrijven aan de in de LP ingebouwde onmogelijkheid om zelf gewonnen ruwvoer te verkopen, en anderzijds (maximale waarde) aan de, de LP opgelegde, eis dat de koeien in de zomer in de eigen wei moeten grazen (slechts beperkt bijvoeding van ruwvoer toegestaan).

De omstandigheid tenslotte dat de schaduw prijzen van grond van grupstalbedrijven met 2 tot 3 koeien per hectare hoger zijn dan die van ligboxenstalbedrijven in dezelfde (koeien per hectare) klasse kan worden verklaard uit het per staltype verschillende beweidingssysteem: grupstalbedrijven weiden onbeperkt in te gestelling tot ligboxenstalbedrijven die beperkt (koeien s'nachts op stal) weiden.

Ten einde een indruk te krijgen van de betrouwbaarheid van de berekende maximale biedprijzen voor landbouwgrond, werden deze prijzen gewogen met de aantallen bedrijven in de diverse groepen melkveebedrijven. De hieruit resulterende gemiddelde maximale biedprijs voor losse weidegrond was gelijk aan 29.549 gulden, en bleek 760 gulden hoger dan de in 1982/83 waargenomen prijs van een hectare los grasland in onverpachte staat (28.789 gulden) 1).

Dat de berekende maximale biedprijs iets hoger is, is theoretisch juist. De schaduwprijs van grond geldt immers slechts voor de eerste aan te kopen hectare: marginale vergroting van de voederoppervlakte met één hectare, dit terwijl de gemiddeld waargenomen transactieoppervlakte groter dan één hectare is. Wanneer, m.b.v. tabel 7.4, de berekende maximale biedprijzen van zowel bedrijven met een grupstal als bedrijven met een ligboxenstal worden afgezet tegen het bij die bedrijven behorende aantal koeien per hectare, dan blijkt dat bij eenzelfde aantal koeien/hectare bedrijven met een grupstal een hogere prijs voor de grond kunnen bieden. Oorzaak hiervan is de omstandigheid dat deze bedrijven een beweidingssysteem hanteren dat per koe meer grond eist. Bij de in 1982/83 waargenomen grondprijs van bijna 29.000 gulden zijn er echter naar verhouding meer ligboxen- dan grupstalbedrijven (vgl. tabel 7.4 de kolommen 4, 5 en 7) in de markt om grond aan te kopen.

- 1) Vanzelfsprekend is deze vergelijking niet geheel correct. De onderscheiden groepen melkveebedrijven liggen immers geografisch niet los van elkaar, maar vaak naast en door elkaar. Hierdoor zal de hoogste bieder de aangeboden grond verkrijgen en (via het CBS) worden geregistreerd. Een andere (beter) toets is echter op dit ogenblik niet te realiseren.

De situatie met mogelijkheden om de (melk)produktie uit te breiden

In herinnering wordt gebracht dat het staltype, de (maximale) arbeidsinzet alsmede de voederoppervlakte vastliggen, terwijl in dit geval de produktie kan worden uitgebreid door meer koeien in te zetten. Naast de daaraan verbonden (voornamelijk variabele) kosten dienen grupstalbedrijven f 431,- per extra koestand te betalen, terwijl ligboxenstalbedrijven jaarlijks f 600,- per extra koestand moeten uitgeven. In tabel 7.5 zijn de uitkomsten van de lineaire programmeringen onder deze voorwaarden weergegeven. Ter vergelijking zijn tevens de reeds eerder getoonde resultaten van de uitgangssituatie vermeld.

Tabel 7.5 Maximale biedprijzen voor landbouwgrond, v66r superheffing in 1982/83 voor diverse groepen van melkveebedrijven: uitgangssituatie en situatie met mogelijkheden om de produktie te vergroten

Stal- type	Koe/ha klasse	Opp. ha	Uitgangssituatie				Optimale situatie			
			koe aan- tal	koe/ ha aant.	scha- duw- prijs glds	bied- prijs glds	koe aan- tal	koe/ ha aant.	scha- duw- prijs glds	bied- prijs
Grup- stal	tot 2	22,3	35	1,57	922	11196	67	2,99	3971	48221
	2-2,5	18,5	41	2,18	3016	36624	58	3,13	5184	63072
	2,5-3	16,2	43	2,63	3970	48209	53	3,27	5318	64578
Ligb.- stal	tot 2	37,2	66	1,77	1261	15313	75	2,02	1373	16684
	2-2,5	34,0	76	2,22	1397	16964	79	2,32	1371	16964
	2,5-3	27,1	73	2,70	3362	40826	81	2,99	3601	43728
	3-3,5	21,5	68	3,17	4043	49095	82	3,83	4613	56017
	3,5-4	19,9	75	3,74	4163	50553	88	4,43	5668	68828
	4 e.m.	16,6	77	4,62	5682	68974	86	5,18	5680	68974

Bron: Lineaire programmeringen De Hoop/Schneider.

De hier ingevoerde voorwaarden leiden volgens de programmering tot een gewijzigd aantal koeien en dus ook tot een veranderd aantal koeien per hectare. Daarnaast stijgt de maximale biedprijs voor grond over de gehele linie; vooral echter op bedrijven met een grupstal. Hieruit zouden we kunnen concluderen dat deze grupstalbedrijven (met minder dan 2,5 koeien per hectare), gezien de arbeidsinzet en het voederoppervlak, verder van het produktie-optimum verwijderd produceren dan de bedrijven met een ligboxenstal.

Tabel 7.6 Maximale biedprijzen voor landbouwgrond en voor het leveringsrecht van melk in 1982/83 onder het regiem van de superheffing, voor diverse groepen van melkveebedrijven

Staltype	Koe/ha klasse	Opp. ha	Uitgangssituatie 1983											
			voor superheffing						na superheffing					
			koe	koe/ha	scha- duw- prijs grond	bied- prijs grond	koe	koe/ha	scha- duw- prijs grond	bied- prijs grond	scha- duw- prijs lr 1)	bied- prijs lr 1)	glds	glds
			aant.	aant.	glds	glds	aant.	aant.	glds	glds	glds	glds	glds	glds
Grupstal														
	tot 2	22,3	35	1,57	922	11196	32	1,44	922	11196	0,447	1,92		
	2-2,5	18,5	41	2,18	3016	36624	37	2,00	1447	17571	0,385	1,65		
	2,5-3	16,2	43	2,63	3970	48209	39	2,41	3016	36624	0,238	1,02		
Ligboxenstal														
	tot 2	37,2	66	1,77	1261	15313	60	1,62	904	10978	0,306	1,31		
	2-2,5	34,0	76	2,22	1397	16964	69	2,03	1261	15313	0,233	1,00		
	2,5-3	27,1	73	2,70	3362	40826	67	2,46	2999	36418	0,249	1,07		
	3-3,5	21,5	68	3,17	4043	49096	62	2,90	3657	44408	0,206	0,88		
	3,5-4	19,9	75	3,74	4163	50553	68	3,42	4043	49095	0,190	0,82		
	4 e.m.	16,6	77	4,62	5682	68974	70	4,22	5673	68889	0,115	0,49		

1) lr = leveringsrecht.

Bron: Lineaire programmeringen De Hoop/Schneider.

Op deze grupstalbedrijven, waar de beschikbare hoeveelheid arbeid een aanzienlijk grotere produktie toelaat, zouden ongeveer 3 koeien per hectare gehouden kunnen worden.

Het voederoppervlak en de wijze waarop dit oppervlak wordt aangewend beperkt tenslotte het totaalaantal koeien.

Bedrijven met een ligboxenstal laten ook na de mogelijkheid tot (produktie)uitbreiding aanzienlijke verschillen in aantallen koeien per hectare zien. Van deze bedrijven kunnen de bedrijven met relatief weinig koeien per hectare iets minder koeien houden (na uitbreiding) omdat de eigen ruwvoervoorziening van deze bedrijven enige (extra) arbeid vraagt.

Ligboxenstalbedrijven met reeds veel koeien per hectare in de uitgangssituatie krijgen te maken met de, aan de lineaire programmering opgelegde regel dat de ruwvoerbijvoeding - in de zomer - slechts beperkt kan zijn.

De gemiddelde (gewogen) 1) biedprijs voor grond stijgt, vooral door de toename van de produktie per hectare op bedrijven met een grupstal, tot een hoogte van 45.856 gulden per hectare. Vanzelfsprekend wordt dit bedrag slechts bereikt indien al deze bedrijven besluiten naar het volgens de programmering aangegeven optimum te groeien. Een en ander is echter niet erg waarschijnlijk omdat een grote groep grupstalbedrijven in de toekomst niet langer zal worden voortgezet: relatief veel bedrijven zonder opvolger. De hier berekende maximale biedprijs is dan ook zuiver theoretisch.

7.4.2 De situatie na invoering van de superheffing

De uitgangssituatie in 1983

De produktie wordt onder de superheffing vastgesteld op 91,35% van de gerealiseerde produktieomvang in 1983. Door deze extra restrictie op de produktie geeft de programmering een schaduwprijs (op jaarbasis) voor het leveringsrecht van één liter melk. Ten einde deze prijs van het leveringsrecht op jaarbasis te kapitaliseren en een biedprijs af te leiden wordt een en ander over 5 jaar verdisconteerd tegen het reeds eerder gebruikte rentepercentage, vastgesteld door de hypotheekrente over de laatste 20 jaar te middelen, van 8,24%. Nu de produktieomvang gerestricteerd is veranderen ook de schaduw prijzen van grond, hetgeen weer resulteert in gewijzigde biedprijzen voor de onderscheiden groepen van melkveebedrijven. Tabel 7.6 laat deze gewijzigde uitkomsten zien.

Over de gehele linie blijken de biedprijzen voor grond te zijn gedaald na invoering van de superheffing, omdat deze produktiefactor minder schaars geworden is. De grootste daling was te zien bij bedrijven met een grupstal waar meer dan 2 koeien per hectare worden gehouden. Deze bedrijven besparen flink op de aan-

1) Zie noot 1 op pag. 98

koopkosten van ruwvoer. Op grupstalbedrijven met minder dan twee koeien per hectare is de grond zowel voor als na de superheffing overvloedig beschikbaar. Ligboxenstalbedrijven met meer dan 3,5 koeien per hectare ervaren de grond na de superheffing nog even schaars als daarvoor.

De gemiddelde (gewogen) 1) maximale biedprijs daalde met 17,5% ten opzichte van de uitgangssituatie voor superheffing tot f 24.395,-. Dit is ongeveer 5.000 gulden lager.

Op de 5.000 gulden lagere prijs van grond zit vanzelfsprekend geen recht om melk heffingsvrij te leveren; het betreft alleen grond.

Het recht om heffingsvrije melk te mogen leveren wordt, zoals tabel 7.6 laat zien, hoog gewaardeerd door bedrijven met een relatief grote oppervlakte en een beperkt aantal koeien per hectare. Bedrijven met reeds een aanzienlijke bedrijfsomvang op een relatief kleine oppervlakte waarderen het leveringsrecht minder. De waardering van het leveringsrecht is dus tegengesteld aan de waardering van de grond.

Bij dit alles dient te worden bedacht dat de schaduwprijs van grond tot stand komt bij o.m. een gegeven (gerestricteerde) melkproduktie, terwijl de schaduwprijs van het leveringsrecht wordt berekend bij een gegeven voederoppervlakte.

Zoals we constateerden daalt de biedprijs van grond t.o.v. de situatie voor superheffing in zo goed als alle gevallen (groepen van melkveebedrijven). Gemiddeld bedraagt de daling 5.000 gulden per hectare.

Door tevens voor alle groepen van bedrijven een biedprijs voor een extra heffingsvrij leverbare liter melk af te leiden, zoals in tabel 7.6 is gebeurd, kunnen we uitrekenen hoeveel liters er op een hectare weidegrond moet zitten om dezelfde biedprijs als in de uitgangssituatie voor superheffing te verkrijgen. Wanneer we daartoe de biedprijzen voor heffingsvrije melk weer wegen met de aantallen bedrijven in de onderscheiden groepen van melkveebedrijven, dan vinden we een gemiddelde biedprijs van f 1,33 per liter. Hieruit volgt dat een hectare weidegrond bijna 4.000 liter heffingsvrije melk moet bevatten om dezelfde biedprijs voor die hectare te krijgen als in de situatie voor superheffing.

De situatie met (beperkte) mogelijkheden om de (melk)produktie uit te breiden

Zoals we met behulp van tabel 7.6 konden constateren daalden de schaduwprijzen van grond, en zo ook de daarop gebaseerde maximale biedprijzen, in bijna alle (9) onderscheiden groepen van melkveebedrijven na invoering van de beschikking superheffing. Daarnaast bleken er voor elk van deze groepen melkveebedrijven verschillende schaduwprijzen voor het recht op heffingsvrij le-

1) Zie noot 1 op pag. 98

verbare melk te zijn ontstaan. De laatste schaduwpijzen ontstonden vanwege de door de beschikking gerestricteerde totale produktie per bedrijf.

Wanneer vervolgens de mogelijkheid geschapen wordt de voderoppervlakte in combinatie met de produktie uit te breiden dan vinden we één schaduwpijs voor deze combinatie. De hoogte van deze schaduwpijs is afhankelijk van het aantal liters melk dat aan één hectare grond verbonden is. Ter illustratie worden in tabel 7.7 twee mogelijke aankopen onderscheiden, nl. één hectare met 5.000 liter en één hectare met 15.000 liter. Ongeveer 1 en 3 koeien per hectare.

De combinatie wordt nu in elk der 9 groepen van bedrijven als volgt gewaardeerd:

1. schaduwpijs grond + 5000 x schaduwpijs leveringsrecht;
2. schaduwpijs grond + 15.000 x schaduwpijs leveringsrecht.

Des te meer melk er aan een hectare verbonden is, des te hoger valt de schaduwpijs voor de combinatie uit; vooral echter in het geval van bedrijven die extra produktiemogelijkheden hoog waarderen: bedrijven met reeds een flinke oppervlakte en een extensief grondgebruik gebruik.

De hoogte van de biedprijs is vervolgens nog afhankelijk van de verwachting van de koper omtrent de duur van de beschikking. Wanneer deze bijvoorbeeld verwacht (inschat) dat de beschikking na 5 jaar wordt ingetrokken dan komt hij tot een biedprijs die aanmerkelijk lager is dan de biedprijs die ontstaat bij de verwachting dat de beschikking altijd zal blijven gelden.

$$\text{a. 5 jaar} \quad \begin{array}{l} \text{Biedprijs} \\ \text{lev.recht} \end{array} = \begin{array}{l} \text{schaduwpijs} \\ \text{lev.recht} \end{array} \times \frac{1 - \left(\frac{1}{1+r}\right)^5}{1 - \frac{1}{1+r}}$$

$$\text{b. oneindig} \quad \begin{array}{l} \text{Biedprijs} \\ \text{lev.recht} \end{array} = \begin{array}{l} \text{schaduwpijs} \\ \text{lev.recht} \end{array} \times \frac{1}{r}$$

Bij een rentepercentage van 8,24, zoals we dat reeds eerder gebruikten, wordt de schaduwpijs in geval a met 4,3 vermenigvuldigd en in geval b met 12,1. Dus bij een verwachting dat de beschikking altijd zal blijven bestaan wordt de biedprijs voor het leveringsrecht bijna drie maal zo hoog dan bij een verwachting dat deze beschikking na vijf jaar wordt ingetrokken. Zoals we echter in paragraaf 7.2.3 zagen heeft de mate van risico invloed op de waardering van de toekomstige baten van een investering. Daar de verwachting dat de beschikking zeer lang van kracht zal blijven een verwachting onder grote onzekerheid is dienen we de toekomstige baten van een investering in het leveringsrecht te waarderen tegen een rentepercentage dat gelijk is aan de som van het vigerende rentepercentage en een risico-opslag. De toekomstige baten van een investering in het leveringsrecht worden immers gelijk aan nul op het moment dat de beschikking wordt ingetrok-

Tabel 7.7 Maximale biedprijzen voor 1 hectare grond met daaraan een x-aantal liters melk verbonden bij een (zekere) vijf jaar durende en een (verwachte) eeuwigdurende Beschikking Superheffing

Koe/ha	Schaduw- prijs grond	Schaduw- prijs lever.- recht	Bied- prijs grond	Bied- prijs lr 5jr	Bied- prijs lr ∞	Bied- prijs comb. 5jr	Bied- prijs comb. 5jr	Bied- prijs comb. 5jr	Bied- prijs comb. 5jr	Bied- prijs comb. 5jr
			r=8,24%	r=8,24%	r=16,48%	5000 lt.	5000 lt.	15000 lt.	15000 lt.	
Grupstal										
tot 2	922	0,447	11.196	1,96	2,72	20.795	24.771	39.996	51.921	
2-2,5	1.447	0,385	17.571	1,65	2,34	25.821	29.246	42.321	52.596	
2,5-3	3.016	0,238	36.624	1,02	1,45	41.735	43.849	51.924	58.299	
Ligb.- stal										
tot 2	904	0,306	10.978	1,31	1,86	17.528	20.278	30.628	38.878	
2-2,5	1.261	0,233	15.313	1,00	1,42	20.313	22.413	30.313	36.613	
2,5-3	2.999	0,249	36.418	1,07	1,51	41.768	43.968	52.468	59.068	
3-3,5	3.657	0,206	44.408	0,88	1,25	48.808	50.658	57.608	63.158	
3,5-4	4.043	0,190	49.095	0,82	1,16	53.195	54.895	61.395	66.495	
4 e.m.	5.673	0,115	68.889	0,49	0,70	71.339	72.389	76.239	79.389	

1) De biedprijs is berekend door bij de biedprijs van grond ná superheffing de biedprijs voor een vijfjarig leveringsrecht (maal een x-aantal liters) op te tellen. Dit is niet geheel correct aangezien de biedprijs van grond moet bestaan uit de over de eerste vijf jaar gekapitaliseerde schaduwprijs van grond na superheffing en de van 6 tot oneindig jaar gekapitaliseerde schaduwprijs van grond vóór superheffing.

Bron: Lineaire programmeringen, De Hoop/Schneider, LEI.

Tabel 7.8 Aankopen grond in combinatie met een aantal heffingsvrije liters melk tegen verschillen-
de prijzen per hectare. Een en ander per groep van bedrijven

Staltype	Uitgangssituatie in 1983 na superheffing				x(hectare + 5000 liter) af3200/ha af2400/ha				x(hectare + 15.000 liter) af3200/ha af2400/ha			
	koe/ha	opp.	koe	scha- duwpr. duwpr. grond l/r	opp.	koe	opp.	koe	opp.	koe	opp.	koe
Grupstal	tot 2	22,3	32	922	0,45				30,6	56	30,6	56
	2-2,5	18,5	37	1447	0,39	(gegevens ontbreken)			25,8	58	26,1	59
	2,5-3	16,2	39	3016	0,24				24,5	60	24,5	60
Ligboxenstal	tot 2	37,2	60	904	0,31	37,2	60	43,7	66	39,5	66	42,6
	2-2,5	34,0	69	1261	0,23	34,0	69	38,0	73	36,6	76	37,6
	2,5-3	27,1	67	2999	0,25	28,9	69	34,3	73	29,5	73	32,4
	3-3,5	21,5	62	3657	0,21	29,1	69	29,1	69	28,5	81	28,9
	3,5-4	19,9	68	4043	0,19	29,0	76	29,0	76	28,5	91	28,5
	4 e.m.	16,6	70	5673	0,12	28,7	81	28,7	81	28,5	102	28,5

Bron: Lineaire programmeringen, De Hoop/Schneider, LEI.

ken. Ter illustratie zal in tabel 7.7 de biedprijs voor het leveringsrecht onder de aanname dat de beschikking tot in het oneindige van kracht zal blijven, berekend worden door de toekomstige opbrengsten van dit leveringsrecht te waarderen tegen een rentepercentage dat gelijk is aan twee maal het vigerende rentepercentage. Hierdoor wordt b gehalveerd.

Door de binding tussen grond en heffingsvrij leverbaar quotum stijgen de maximale biedprijzen aanzienlijk in het geval van melkveebedrijven met een extensief grondgebruik. Vooral deze bedrijven hebben een groter quotum nodig. Daarnaast laat de tabel zien dat de biedprijzen van grond, waaraan relatief veel melk verbonden zit, ongekende hoogten kunnen bereiken; met name wanneer de koper verwacht dat de beschikking zeer lang van kracht zal blijven.

Het traject waarbinnen de, met deze rentepercentages berekende, maximale biedprijzen gelden is vrij groot. Dit omdat men nauwelijks extra (vaste) kosten (uitbreiding stal e.d.) behoeft te maken om de produktie weer op het niveau van voor de superheffing te brengen.

Tenslotte hebben we de verschillende groepen van melkveebedrijven de mogelijkheid geboden grond in combinatie met een x-aantal liters heffingsvrij leverbare melk aan te kopen tegen van te voren vastgestelde prijzen. Hierbij is uitgegaan van twee (kosten)bedragen op jaarbasis: f 3.200,- (8% van f 40.000,-) en f 2.400,- (8% van f 30.000,-).

Tabel 7.8 brengt de bij deze bedragen behorende gewenste aankopen in beeld.

Wanneer we ter illustratie de situatie bezien voor bedrijven met een lixboxenstal en minder dan 2 koeien per hectare in de uitgangssituatie, dan kunnen we constateren dat deze het bij een jaarbedrag van f 3.200,- niet interessant vinden grond met weinig liters melk (5000) aan te kopen. Voor een bedrag van f 2.400,- is een en ander echter wel interessant. Indien aan een hectare 15.000 liter verbonden zit koopt men al tegen f 3.200,- op jaarbasis. Nadat de jaarkosten zijn verlaagd tot f 2.400,- koopt men nog meer liters (81.450) en nog meer grond (5,43). Ligboxenstalbedrijven met een intensief grondgebruik kopen grond om de grond en niet zozeer vanwege het leveringsrecht. Deze bedrijven waarderen een extra hectare op zich vrij hoog.

Over het algemeen koopt men meer naarmate de maximale biedprijs verder boven de aankoopprijs ligt.

7.5 Conclusies

De intensiteit van het grondgebruik op melkveebedrijven, die gemiddeld genomen groter is naarmate de voederoppervlakte kleiner is, blijkt de maximale biedprijs voor een hectare landbouwgrond in grote mate te bepalen.

Zo gaat een beperkt aantal koeien per hectare samen met een relatief lage maximale biedprijs, terwijl een groter aantal koeien per hectare aanleiding is tot een relatief hoge maximale biedprijs voor grond.

Een en ander geldt zowel voor bedrijven met een grupstal, als voor bedrijven met een ligboxenstal.

Bedoelde maximale biedprijzen voor landbouwgrond, die van de geregistreerde grondprijzen mogen afwijken omdat geen rekening wordt gehouden met vraag- en aanbodverhoudingen op de grondmarkt, terwijl daarnaast wordt voorbijgegaan aan de vraag of men deze maximale biedprijzen kan en wil financieren, daalden na invoering van de superheffing met zo'n 17,5%. Dit komt ongeveer overeen met 5000 gulden per hectare (zonder melk).

De oorzaak van deze daling is gelegen in de omstandigheid dat de produktiefactor grond, ten gevolge van de produktiebeperking per bedrijf over de gehele linie minder schaars werd.

Een ander gevolg van de invoering van de superheffing was dat het recht om melk heffingsvrij te kunnen leveren schaars werd; een schaarste die tot uitdrukking komt in een prijs voor dit leveringsrecht.

De prijs nu die melkveebedrijven aan dit nieuwe recht kunnen toekennen (maximale biedprijs voor het leveringsrecht) hangt evenzeer samen met de intensiteit van het grondgebruik. Zo zou een bedrijf met weinig koeien per hectare veel kunnen bieden voor het recht om extra melk heffingsvrij te mogen leveren, terwijl een bedrijf met veel koeien per hectare aanmerkelijk minder over zal hebben voor datzelfde recht.

De maximale biedprijs voor het leveringsrecht hangt echter verder nog af van de verwachting die de bieder koestert aangaande de periode dat de Beschikking Superheffing van kracht zal zijn. Wanneer hij bijvoorbeeld inschat dat de beschikking de eerstkomende 30 à 40 jaar niet zal worden ingetrokken, dan kan hij voor het recht een bedrag bieden dat bij de huidige rente bijna driemaal zo hoog is als wanneer hij aanneemt dat de beschikking na vijf jaar gewoon afloopt.

Een dergelijke schatting of verwachting over een periode van 30 à 40 jaar zal gebaseerd zijn op een aantal zeer onzekere factoren. Deze onzekerheid doet de maximale biedprijs voor een investering in al dan niet van kracht blijvende leveringsrechten dalen. De maximale biedprijs stijgt daardoor naarmate de beschikking langer voortduurt.

Beide maximale biedprijzen (voor grond en voor het leveringsrecht) hangen volgens deze studie samen: een hoge maximale biedprijs voor grond, door bedrijven met een intensief grondgebruik, gaat over het algemeen samen met een lage maximale biedprijs voor het leveringsrecht; en omgekeerd. Aangezien, onder de tot nu toe wisselende regels van de superheffing, aan de grond tevens het recht om melk heffingsvrij te mogen leveren zit verbonden, zal een melkveehouder met een bepaalde voederoppervlakte en een zekere intensiteit van het grondgebruik één maximaal be-

drag voor grond in combinatie met een x-aantal liters melk bieden, indien hij om één van beide verlegen zit.

Wanneer er veel liters aan een stuk grond verbonden zijn, is de maximale biedprijs hoger; echter vooral voor die bedrijven die de extra liters het meest nodig hebben; d.w.z. een extensief grondgebruik hebben.

De (maximale) biedprijzen voor de combinatie van grond en leveringsrecht kunnen trouwens tot ongekende hoogten oplopen. Een en ander zowel vanwege vraag- als aanbodfactoren.

Vraag

In de eerste plaats omdat bedrijven met reeds een intensief grondgebruik zowel voor als na invoering van de superheffing veel voor een geschikte (b.v. grenzend aan de huiskavel) hectare grond over hebben. De vraag naar grond van deze veelal met een ligboxenstal werkende groep melkveebedrijven blijft ondanks de superheffing voortduren.

In de tweede plaats omdat bedrijven met een extensief grondgebruik (vooral grupstalbedrijven) na de superheffing veel voor een extra quotum over hebben. Hierdoor verschijnt er een groep vragers op de grondmarkt die er voor de superheffing niet was.

Aanbod

In de derde plaats omdat het niet aannemelijk is dat de groep bedrijven met reeds een intensief grondgebruik veel grond, met daarop relatief veel melk, zal aanbieden; het gaat hier immers om "ontwikkelde" bedrijven met hoge continuïteitsverwachtingen (o.a. opvolger). Het is echter juist deze combinatie die door de bedrijven met een extensief grondgebruik gevraagd zal worden.

We mogen dan ook verwachten dat gronden met daarop relatief veel liters melk hoge prijzen zullen gaan doen, tenminste voor zover deze combinatie op de markt komt. Verdubbelingen van het huidige grondprijspeil zijn in dergelijke gevallen dan ook niet uitgesloten.

De prijzen van niet voor akkerbouw geschikte gronden zonder of met relatief weinig melk kunnen echter onder druk komen te staan ten gevolge van een ruimer aanbod.

De groep extensieve bedrijven met een grupstal wordt nl. door de superheffing het meest getroffen, omdat voor die bedrijven de weg van de noodzakelijke bedrijfsaanpassingen (vernieuwing, intensivering) door de wettelijke produktiebeperking is afgesneden.

Naast de omstandigheid dat sommigen uit deze groep zullen zorgen voor een vraag naar grond (lees: quotum) die er voorheen niet was, zullen anderen door de superheffing zodanig ontmoedigd worden dat op middellange termijn wat meer beëindigingen van

melkveebedrijven verwacht mogen worden. Door deze extra beëindigingen komt er wat meer grond op de markt; vooral echter grond met relatief weinig melk. Dit laatste is weer in het voordeel (lagere prijs) van het reeds vernieuwde bedrijf met een intensief grondgebruik, daar dit bedrijf vooral grond zonder melk nodig heeft. Een ontkoppeling van grond en leveringsrecht zou dan ook de nog niet vernieuwde (grupstal)bedrijven met een extensief grondgebruik enig soelaas bieden om de door de superheffing in gevaar gebrachte continuïteit te waarborgen. Bedoelde gevaren zouden een geheel andere groep bedrijven treffen indien de overproduktie via de normale marktwerking had geleid tot lagere opbrengstprijzen. Bedrijven met een intensief grondgebruik waren dan, gezien de omstandigheid dat zij weinig voor een extra liter heffingsvrije melk kunnen bieden, eerder in de moeilijkheden gekomen.

Tenslotte wordt de aandacht gevestigd op de veranderingen in de vermogenspositie van melkveehouders, die het gevolg zijn van de invoering van de superheffing. De grond op bedrijven met een intensief grondgebruik vertegenwoordigt immers na de invoering van de superheffing een veel grotere waarde vanwege het aan de grond verbonden recht om relatief veel melk heffingsvrij te mogen leveren.

De beschikking die dus een vermogensherverdeling in de melkveehouderij tot gevolg heeft, heeft door deze vermogensherverdeling een negatieve invloed op de overnamemogelijkheden op die groep bedrijven die naar verhouding na de superheffing de hoogste continuïteitsverwachtingen hebben; nl. bedrijven met een intensief grondgebruik en relatief veel opvolgers.

Wanneer daarbij de omstandigheid gevoegd wordt dat dezelfde superheffing de opvolging op grupstalbedrijven met een relatief extensief grondgebruik ontmoedigt, dan constateren we dat de superheffing de opvolgingsmogelijkheden op melkveebedrijven over het geheel negatief beïnvloedt.

LITERATUUR

Beumer, J. en L.B. van der Giessen

"De invloed van contingentering van de melkproductie op bedrijfsplan en arbeidsopbrengst van weidebedrijven"

Den Haag, 1980, LEI-Publ. No. 3.100

Colin Clark

"The value of agricultural land"

Journal of agricultural economics, 20 (1), 1969

Driel, J.A. van

"De middengroep in de landbouw"

Den Haag, 1982, LEI-Publ. 2.159, tabel 4.1.b (pag. 44)

Harris, G.D. and R.F. Nehring

"Impact of farm size and the bidding potential for agricultural land"

A.J.A.E., May 1976

Hoeve, H.

"Hoe waardevast is agrarisch onroerend goed?, honderd (-en tachtig) jaar koopprijzen van boerderijen"

Landbouwendig Tijdschrift, 86 (1974)

12 (dec.): 322-329

Kletke, D.O. and J.S. Plaxico

"Farmland investment value appraised and purchase, feasibility analysis"

Oklahoma State University, 1978, Rep. no. P.766

Kooti, G. and L.J. Robison

"Present value formula's for calculating maximum bidprices for land with applications for the TL-59 handheld computer"

Michigan State University, Report no. 437, March 1982

Renkema, J.A.

"De opbouw van lineaire programmeringsmodellen ten behoeve van de agrarische bedrijfsplanning"

Wageningen, 1972

Afd. voor agrarische bedrijfseconomie aan de Landbouwhogeschool, Publ. no. 4

Vuuren, Willem van

"Agricultural landprices and returns in an advanced urban and industrial economy"

Berkely, 1968, Diss. University of California

Zuidema, J.R.

"Geschiedenis van het Economisch denken"

Kandidaatssyllabus 1970/71, EUR Rotterdam

8. VERHANDELBARE QUOTA?
Dr. Ir. G. Meester

Inleiding

1. In dit hoofdstuk komen diverse aspecten aan de orde betreffende het al of niet koppelen van melkquota aan de grond en het verhandelbaar stellen van melkquota.
Volgens de Beschikking Superheffing zijn de leveringsrechten van melk gebonden aan de grond. Bij verkoop van de grond gaan de leveringsrechten over op de koper. Indien slechts een gedeelte van de grond van een melkveebedrijf wordt verkocht, gaat - behoudens een tijdelijke regeling voor kleine oppervlakten - een evenredig deel van het leveringsrecht over op de koper. Overdracht van melkquota zonder grond is derhalve niet toegestaan.
2. Een verruiming van het melkquotum is dus slechts mogelijk via het ter beschikking krijgen van grond met leveringsrecht. In principe zal dit grond moeten zijn met een gunstige ligging voor het bedrijf. Een gunstige verkavelingssituatie is immers voor moderne melkveehouderijbedrijven van groot belang. Het is echter denkbaar dat men de grond uitsluitend koopt om op de bestaande oppervlakte de melkproductie te kunnen uitbreiden en deze niet gaat aanwenden voor de melkveehouderij. In feite is er dan sprake van een verkapte overdracht van quota.
3. Afgezien van deze verkapte overdracht van leveringsrechten betekent de binding van leveringsrechten aan de grond dat de regionale specialisatie en concentratie van de melkproductie wordt tegengegaan. In minder geschikte gebieden, waar de melkveehouderij minder rendabel is of er relatief aantrekkelijke mogelijkheden zijn om over te schakelen op andere teelten zal de melkveehouderij daardoor niettemin gehandhaafd blijven. Vanuit het oogpunt van behoud van werkgelegenheid en natuur- en landschapbescherming is dat in het algemeen positief te beoordelen. Vanuit het gezichtspunt van efficiëntie en produktiviteitsverbetering in de melkveehouderij moet deze binding echter negatief worden beoordeeld.
4. De strikte koppeling van de melkquota aan de grond levert nogal wat uitvoeringsproblemen op. Bij overdracht van grond dient bijvoorbeeld steeds te worden vastgesteld hoe groot het bijbehorende leveringsrecht is. Verkapte overdracht van leveringsrechten, zoals aangegeven in punt 2 of via omruil van grond met hoge en lage leveringsrechten is bovendien moeilijk tegen te gaan.

5. In het volgende deel van deze notitie zal daarom uitvoerig worden ingegaan op de voor- en nadelen van deze vrije verhandelbaarheid van melkquota. Hierbij zal ook ingegaan worden op ervaringen in het buitenland, met name ervaringen met verhandelbare melkquota in Canada.

De waarde van het leveringsrecht

6. Als tegenstelling tussen wel en niet vrije verhandelbaarheid van quota is wel gesuggereerd dat in het eerste geval de structurele ontwikkeling in de melkveehouderij ongehinderd zou kunnen doorgaan en in het tweede geval niet. De gedachtengang achter deze opvatting is dat bij verhandelbaarheid de waarde van de leveringsrechten voor een veehouder hoger is naarmate hij:
 - a. per "eenheid leveringsrecht" meer inkomen kan verwerven;
 - b. het aantal jaren dat hij dit inkomen kan verwerven groter is.

Uit a volgt dat de meer efficiënte producenten maar ook melkveehouders met een overcapaciteit van land, arbeid en stalruimte die daarvoor geen of weinig andere lonende aanwending hebben, bereid zullen zijn een hoge prijs voor overname van quota te betalen, terwijl uit b volgt dat oudere ondernemers zonder opvolger bereid zullen zijn afstand te doen van quota. Op deze wijze zou bij vrije verhandelbaarheid de melkproductie de neiging hebben zich te verplaatsen naar de meer efficiënte en grotere bedrijven en naar gebieden met relatief gunstige voorwaarden voor de melkveehouderij en weinig aantrekkelijke mogelijkheden voor overschakeling op andere produktierichtingen 1).

7. In de huidige situatie met grondgebonden leveringsrechten werkt in principe hetzelfde mechanisme, terwijl ook de grondprijs in de vroegere situatie met vrije levering volgens dit mechanisme tot stand kwam. De voor melkveehouderij in gebruik zijnde grond zal in het algemeen vooral verhandeld worden tussen jonge, efficiënte moderne melkveehouders,
- 1) Met name in punt 9 komt aan de orde dat meer efficiëntie, modernisering en produktiviteitsverbetering geen synoniemen zijn voor steeds minder en grotere bedrijven en een steeds intensievere produktie. De begrippen zijn hier bedoeld in strikt economische zin nl. optimaal gebruik van de schaars beschikbare produktiemiddelen. Zolang op grond van verschillen in inkomensverwervende eigenschappen quota in welke richting dan ook verschuiven, verbetert de efficiëntie en de produktiviteit.

incl. de ouderen met opvolger als koper, en de bedrijven die de melkveehouderij willen beëindigen of inkrimpen als verkoper.

Zoals de berekeningen in hoofdstuk 7 laten zien, treedt er als gevolg van de inkrimping en beperking van de melkleverantie echter toch een verschil met de vroegere situatie zonder quotering op. Ook in de huidige situatie met grondgebonden leveringsrechten zijn de efficiënte moderne bedrijven met een hoge veebezetting gerekend naar de inkomensmogelijkheden in staat de hoogste prijs te betalen voor de grond. Daarnaast zullen echter bedrijven met een relatief lage veebezetting en voldoende perspectief uitgaande van het inkomensvoordeel bereid zijn een hoge prijs te betalen voor grond met een relatief hoog quotum. Dit om hun melkproduktie uit te breiden of tot het oude niveau terug te brengen. Het aanbod van dergelijke grond zal echter gezien de in het algemeen gunstige continuïteitsperspectieven van bedrijven met een hoge veebezetting beperkt zijn.

Worden echter grond en leveringsrechten van elkaar losgekoppeld, dan zullen boeren met een relatief hoge veebezetting volgens de berekening in hoofdstuk 7 bereid zijn relatief veel te betalen voor grond en boeren met een lage veebezetting juist relatief veel over hebben voor leveringsrechten. In zo'n situatie is aannemelijk dat van een deel van de thans voor melkveehouderij gebruikte grond het leveringsrecht wordt losgemaakt waardoor deze grond buiten de melkveehouderij een aanwending moet vinden.

Herverdeling van de produktie

8. De neiging tot verplaatsing van de produktie naar de meer efficiënte, grotere bedrijven en naar bedrijven en gebieden met gunstige voorwaarden voor de melkveehouderij en met relatief weinig gunstige alternatieven buiten de melkveehouderij onder een systeem van vrij verhandelbare quota kan worden afgezwakt door onzekerheid omtrent de duur van de regeling en de continuïteit van de geldende voorwaarden, alsmede door financieringsproblemen. Hetzelfde geldt voor de tendentie tot nivellering van de hoogte van de veebezetting per hectare via de herverdeling van grond en leveringsrechten tussen bedrijven met een gunstige continuïteitsverwachting. Bovendien zal het aanbod van leveringsrechten per saldo voornamelijk afkomstig zijn van boeren, die hun bedrijf beëindigen of inkrimpen. Dat betekent waarschijnlijk dat de onttrekking van grond aan de melkveehouderij via het loskoppelen van leveringsrechten in eerste instantie geografisch vrij sterk gespreid zal zijn. Binnen de gebieden is daarom een concentratie van de melkveehouderij op grotere, moderne en meer efficiënte bedrijven te verwachten met daarnaast

gronden, die in andere richting worden aangewend, terwijl de regionale hergroepering waarschijnlijk in eerste instantie van beperkte betekenis is.

De ervaring op dit punt in Canada was dat vooral de grotere bedrijven de quota opkochten. Het is echter niet uit te maken in hoeverre dat veroorzaakt werd, doordat deze bij overneming van quota een groter inkomensvoordeel konden behalen, doordat ze beter bij kas waren of doordat vooral kleinere bedrijven hun produktie staakten. Naar analogie van de gang van zaken op de grondmarkt spelen waarschijnlijk alle factoren een rol.

Een mogelijk verschil met de Nederlandse situatie is dat de Canadese bedrijven in het algemeen sterker op ruwvoer uit eigen bedrijf gebaseerd zijn. Op grond daarvan zijn ze misschien bereid relatief meer voor leveringsrechten te betalen. Ook is de herverdeling van grond en quota tussen bedrijven met hoge en lage veebezetting per hectare daardoor in Canada wellicht van minder betekenis.

9. Over de meest gewenste richting van de ontwikkeling kan worden getwist. Verdere intensivering en concentratie van de melkproduktie op steeds minder en steeds grotere bedrijven wordt in Nederland vaak gezien als modernisering en verdere structurele verbetering van de landbouw. Vanuit dit gezichtspunt is het dus wenselijk om grond en quota te ontkoppelen.

De toeneming van de veebezetting per hectare heeft echter ook bezwaren, met name voor het milieu. In ruimer verband gezien neemt echter de mestproduktie niet toe. Hogere melkproduktie per koe bij een gegeven omvang van de melkproduktie betekent zelfs dat de mestproduktie terugloopt, zij het dat deze wel sterker geconcentreerd wordt op de intensief gevoerde melkveehouderijbedrijven.

Ontkoppeling betekent verder dat de waarde van de grond verlaagd wordt in verhouding tot aangekochte krachtvoerders, wat een prikkel vormt voor een intensiever benutting van zelfgewonnen ruwvoeder en een minder intensief grondgebruik. Zoals in het voorgaande punt is opgemerkt is het echter te betwijfelen of op korte termijn een substantiële hergroepering van grond en leveringsrechten tot stand komt. Overschakeling op intensiever gebruik van ruwvoer kan - met name op bedrijven met hoge veebezetting - ook plaats vinden op basis van aankoop en inscharrings- of beweidingscontracten. Het beschikbaar komen van grond zonder leveringsrechten kan resulteren in een verruimd aanbod tegen lagere prijzen.

Vermogens- en financieringsaspecten

10. De invoering van een quotastelsel zonder binding aan de grond heeft in principe tot gevolg dat de meerwaarde als ge-

volg van de prijspolitiek zich niet meer hecht aan de grond maar aan de quota. Deze vormen dan immers de limiterende factor voor de uitbreiding van de melkproduktie, terwijl de waarde van de grond zich zal richten naar het opbrengstvermogen in alternatieve produktieve toepassingen.

11. Een belangrijk aspect van ontkoppeling is dan ook de invloed op de vermogensverhoudingen en financieringsmogelijkheden. In feite treedt de wijziging van de vermogensverhoudingen ook reeds op onder het huidige systeem. Grond met relatief hoge leveringsrechten heeft een hogere waarde dan grond waaraan een gering quotum is gebonden. Bij ontkoppeling treedt dit echter duidelijker aan het licht omdat aan de hand van marktprijzen van leveringsrechten en grond een splitsing is te maken tussen de waarde van resp. grond en leveringsrechten. Dit zal gevolgen hebben voor de onderpandwaarde van grond als grondslag voor de bedrijfsfinanciering en kan een aantasting betekenen van de kredietruimte. In sommige gevallen zou dit zelfs tot grote financieringsproblemen kunnen leiden.
12. Door de kapitalisering van de leveringsrechten zullen afschrijving en rente daarover geleidelijk als een kostenpost worden opgevat. De bestaande vicieuze cirkel tussen marktprijzen en grondprijzen zet zich dan voort in de relatie tussen de melkprijs en de prijs van leveringsrechten.

Ervaringen in Canada: beperkingen in de handelbaarheid

13. In Canada, waar men langdurige ervaring heeft met handelbare quota voor melk, is de prijsvorming een voortdurende bron van discussie. In de jaren zeventig speelden daarin vooral zowel het niveau als de schommelingen in met name de prijs van de consumptiemelkquota een belangrijke rol. Er is bovendien een discussie ontstaan over het verschil tussen de uitbetalingsprijs van de geleverde melk en de prijs waartegen de boeren gezien de voor leveringsrechten betaalde vergoeding, kennelijk bereid zouden zijn melk te leveren, als er geen quotastelsel was. Dat verschil zou namelijk kunnen worden opgevat als een maatstaf voor de door het quotastelsel veroorzaakte inefficiëntie. Dat is overigens een aanvechtbare redenering.
14. Om wat meer inzicht te verschaffen in de werking van het Canadese systeem is in tabel 8.1 een overzicht gegeven van de prijzen voor consumptie- en industriemelk alsmede van quotawaarden in enkele Canadese provincies in de afgelopen jaren. Tevens is vermeld de hoogte van de heffing bij overschrijding van het industriemelkquotum (MSQ). De consumptie-

Tabel 8.1 Prijzen en quotawaarden van melk in Canada (in Canadese dollarcenten per liter; quotawaarden per liter op jaarbasis; MSQ in mln. ton)

Periode	Prijzen/heffingen/quota industrie- melk geheel Canada				Quota per provincie				
	Richt- prijs a)	Over- quota heffing	In- quota heffing	MSQ (mln. ton)	Ontario		Quebec		Br. Colum- bia cons.- melk b)
					cons.- melk	MSQ	cons.- melk	MSQ	
1968					4				
69					9				
70					13				
71					15				22
72					10	2 à 4			24
73					8				23
74					4				23
75					5				36
76 jan.-mei					12				
76-77 april-mrt.	25,99	19,52	3,06	4,45	10 c)	6 c)			48
						2 d)			
77-78	26,92	15,89	2,72	4,35	10 c)	19 e)			58
78-79	28,19	17,03	2,27	4,32	10 c)	8 f)			75
79 april-juli	30,17				10 c)	36 g)	32 g)	25 g)	
79-80 aug.	31,01	18,16	2,27	4,32	10 c)	32 g)	27 g)	11 g)	86
april	33,31						36 h)	23 h)	
80-81 aug.	34,61	18,16	2,96	4,41	27 j)	25 j)	42 j)	20 j)	96
					25 j)	29 j)	41 j)	18 j)	
81-82	38,06	20,21	3,30	4,41	27	23	43	27	94
					30	27	50	41	
82-83 aug.	41,02	27,95	4,40	4,32	47	39	79	50	97
jan.				4,28					
83-84	42,80	31,79	5,14	4,45	57 k)	64 k)	72 k)	84 k)	123
84-85	44,65	34,38	6,14	4,45	65 l)	54 l)	71 m)	79 m)	

- a) De richtprijzen betreffen anders dan in de EG bruto-minimumprijzen.
 Voorts zijn niet alle prijsveranderingen vermeld (zie voor een volledig overzicht diverse PZ-marktberichten).
 b) Alle prijzen kalenderjaargemiddelden (76/77 = 76 enz.).
 c) Vaste verkoopprijs aan de MMB (MSQ in juni 1976).
 d) Idem oktober 1976 - maart 1977.
 e) Vrije quotaprijs januari - maart 1978.
 f) Prijs waartegen de helft van de verkochte quota moest worden overgedragen aan de MMB.
 g) Vrije quota-prijs resp. juni en december 1979.
 h) Idem juni 1980.
 j) In de jaren 1980/81 tot en met 1982/83 heeft het bovenste getal steeds betrekking op de quota-waarden in december en het onderste op die in juni.
 k) Betreft gemiddelde waarden in het kalenderjaar 1983.
 l) Betreft waarden in november 1984.
 m) Betreft waarden in de eerste drie kwartalen van 1984.

N.B. - Baricello noemt voor 1980 een prijs van binnen het quotum geleverde consumptiemelk in Britse Columbia van 42,16 dollarcent per liter
 - Belgraver vermeldt de volgende per 1 augustus 1983 geldende bruto-prijzen in Canadese dollarcenten per liter voor binnen het quotum geleverde melk (kwaliteitsklasse I, vergoed 3,6%):

	Consumptiemelk	Industriemelk
Ontario	47,77	42,80
Quebec	45,96	35,18
Britse Columbia	54,78	35,49
Alberta	46,17	36,00

Op die bruto-prijzen worden een aantal betalingen in mindering gebracht. In totaal gaat het inclusief de "in-quota-heffing" om ongeveer 3 dollarcenten per liter consumptiemelk en 8 dollarcenten per liter industriemelk.

Bronnen: OECD (1973), Lane and Mc. Gregor, PZ, Belgraver, Baricello, Fallert and Goodloe.

melkprijzen en quotaprijzen zijn verschillend per provincie; de industriemelkprijzen en de heffing bij overschrijding van de MSQ zijn in alle provincies gelijk 1). De provincies Ontario en Quebec leveren ieder ongeveer 35% van de Canadese melkproductie, de provincie Brits Columbia ongeveer 10%. De tabel laat zien dat zowel de waarde van consumptiemelk-quota als die van industriemelkquota van jaar tot jaar nogal grote schommelingen vertonen. Die schommelingen hangen af van prijsniveaus en prijsverschillen van binnen en buiten de quota geproduceerde melk, van verwachtingen op dit punt voor de eerstkomende jaren, van de rentevoet waartegen men de prijsverschillen kapitaliseert, van de mate van inkrimping of uitbreiding van het per quotum toegekende leveringsvolume, e.d. Zo hangt de geringe daling van de waarde van MSQ tussen 1979 en 1981 samen met de mede als gevolg van verbeterde wereldmarktprijzen relatief sterke prijsstijging van de buiten het quotum geproduceerde melk. De vanaf 1982 explosief stijgende waarde van MSQ heeft te maken met de toen opgetreden relatieve prijsdaling van de buiten het quotum geproduceerde melk, alsmede met een in 1983 doorgevoerde (kleine) vermindering van het volume van de toegewezen industriemelkquota. Dat voorts consumptiemelkquota in Brits Columbia aanzienlijk duurder zijn dan in Quebec en Ontario hangt naast andere quotavraag- en aanbodfactoren vooral ermee samen dat de consumptiemelkprijs in deze provincie hoger is dan in beide andere, maar de industriemelkprijs niet.

15. Een mede bepalende factor voor de hoogte van de quotawaarden is de mate van ingrijpen in de prijsvorming ervan door de Provinciale Milk Marketing Boards of andere organisaties die het quotasysteem beheren. Zo is de constante prijs voor consumptiemelkquota in Ontario tussen 1976 en 1979 het gevolg van een door de Milk Marketing Board opgelegde bevrozing van deze prijs. Vooral in de jaren zeventig is op deze en andere wijze verschillende malen ingegrepen in de prijsvorming van zowel consumptiemelkquota als MSQ. Dat ingrijpen bestond o.a. uit het tegen vastgestelde prijzen aan- en verkopen van quota via de Marketing Boards of andere organisaties, het toestaan dat slechts bepaalde categorieën belangstellenden de quota konden kopen, het opleggen van een verplichte korting bij overdracht van de quota e.d. Met andere woorden, alle denkbare instrumenten van een soort Wet Agrarisch Grondverkeer zijn in Canada toegepast voor quota. De verhandelbaarheid is dus aan meer of minder sterke beperkingen onderhevig.

- 1) Althans volgens de meest door ons geraadpleegde bronnen; één bron geeft ook hier verschillen, mogelijk als gevolg van verschillen in de in-quota verschillen.

16. Sedert 1981 functioneren in enkele Canadese provincies "quota-exchanges". Dat zijn een soort beurzen voor consumptiemelk- en industriemelkquota. Deze worden eens per maand gehouden en zijn georganiseerd door de Milk Marketing Boards of andere instanties die de quotastelsels beheren. Een voorbeeld is Ontario waar alle overdrachten m.u.v. die binnen de directe familiekring of bij verkoop van een boerderij via de beurs moeten plaatsvinden. Kopers kunnen alleen serieuze en voldoende kapitaal bezittende (potentiële) melkproducenten zijn, terwijl melkveehouders die stoppen gedurende twee opeenvolgende exchanges de gelegenheid hebben hun quota te verkopen (daarna vervallen ze aan de Board; zie verder hoofdstuk 9). Ook onder het exchangesysteem is dus geen sprake van een volledig vrije prijsvorming 1). Ter informatie zij nog vermeld dat in 1983/84 in Ontario 8% van de quota werd overgedragen. Van die 8% was in 65% van de gevallen sprake van overdracht van quota tussen familieleden onderling, 5% door middel van verkoop van boerderijen en 30% door verkoop via de quota-exchange. Ten aanzien van overdracht door middel van verkoop van de boerderij noemt Belgraver (zie hoofdstuk 9) als voorbeeld een transactie van een boerderij van bijna 50 hectare met 45 koeien in Ontario in 1983, waarvan de grond voor \$ 100.000 en het totale quotum voor \$ 170.000 dollar van de hand ging. Dat komt neer op ruim \$ 2000 per hectare en bij 4250 liter melk per koe op ongeveer \$ 0.85 per liter melk (ofwel 2x de minimumprijs van industriemelk). Onder het EG-systeem met aan grond gekoppelde quota zou dat uitgaande van dezelfde bedragen uitkomen op een grondtransactie tegen een prijs van ruim \$ 5500 per hectare.
17. Een pikant detail in tabel 8.1 is dat de waarde van consumptiemelkquota vaak weinig hoger en soms zelf lager is dan die van MSQ. Dit ondanks de 10 à 20% hogere prijs die consumptiemelk oplevert. De verklaring is dat op consumptiemelk een dagelijkse leveringsplicht ligt die maakt dat men zomer en winter eventueel moet leveren, terwijl voor industriemelk slechts een jaarlijks quotum geldt. Dat maakt dat iemand die zich toelegt op industriemelk, deze vooral in de zomer kan produceren wanneer de kosten laag zijn. Hij kan dan ondanks de lagere industriemelkprijs in principe meer voor een MSQ bieden dan een consumptiemelkproducent, die weliswaar een hogere prijs voor zijn melk krijgt maar vooral door de wintermelk ook meer kosten voor zijn consumptiemelkquotum maakt.
- 1) Een marktbeïnvloeding is voorts de inhouding door de MMB van 15% van de op de beurs aangeboden MSQ.

Uiteraard moet op de wat langere termijn de opbrengst minus kosten van consumptiemelk, en daarmee de waarde van de consumptiemelkquota, wel hoger zijn dan die van industriemelk. Zou dat niet zo zijn dan zouden alle boeren hun consumptiemelkquota inleveren voor MSQ en geen consumptiemelk meer leveren.

Conclusies voor Nederland en de EG

18. De conclusie uit de Canadese ervaringen is dat door onzekerheden rond het quotastelsel (hoogte van de heffing, korting of uitbreiding van de quota, hoogte van de melkprijs, enz.) en ook door andere factoren (rentevoet, produktiekosten, e.d.) de quotawaarden grote schommelingen kunnen vertonen. Onderzoek naar stelsels met verhandelbare quota in het algemeen in Noord-Amerika schijnt uitgewezen te hebben dat boeren met deze onzekerheden en risico's rekening houden door de quota te kapitaliseren tegen een gemiddelde rentevoet van 25%. Dat neemt niet weg dat de opgetreden schommelingen politiek als ongewenst voorkomen, hetgeen ertoe leidt dat meer of minder sterk wordt ingegrepen in de prijsvorming. Zoals opgemerkt in punt 13 komt daar recentelijk als extra factor bij de discussie over de vraag in welke mate de quotawaarden weergeven hoeveel er teveel wordt betaald voor de melk en welke steun daarmee uitsluitend de oorspronkelijke bezitters van de quota ontvangen, terwijl degenen die ze kopen in feite niet profiteren van de prijssteun.
19. Duidelijk is hier een parallel aanwezig met de discussie over de prijsvorming van grond in Nederland en de daarmee verband houdende wetten Vervreemding Landbouwgronden en Agrarisch Grondverkeer. Het is gezien die discussies dan ook niet te verwachten dat er ooit in Nederland of de andere EG-landen volledig vrije verhandelbaarheid van quota zal worden ingevoerd. Feitelijk verdraagt die vrije verhandelbaarheid zich niet met de doeleinden van het prijsbeleid. Dat geldt overigens ook voor de vrije verhandelbaarheid van onder het huidige stelsel van aan grond gebonden quota. In dit verband kan een parallel worden getrokken met vroegere discussies over de grond- en pachtprijsbeheersing vlak voor en na de Tweede Wereldoorlog. Deze werd gezien als het sluitstuk van het prijsondersteuningsbeleid. Zonder die prijsbeheersing zouden de baten van de prijsondersteuning in de vorm van een hogere pachtsom of kapitalisatie in de grondwaarde uiteindelijk toevloeien aan de eigenaars van de grond (zie Proefschrift de Hoogh).
20. Aannemelijk is dan ook dat meer een oplossing wordt gezocht in een richting waarbij met zekere vrijheden de overheid of

producentenorganisaties sturend optreden ten aanzien van de herverdeling van quota. Daarmee zou de EG dezelfde weg kiezen als ook bewandeld is in Oostenrijk en Zwitserland (zie hiervoor de hoofdstukken 10 en 11) en ten aanzien van de consumptiemelkquota ook in landen als bijvoorbeeld Australië en Nieuw-Zeeland. In die landen bestaat alleen vrije overdraagbaarheid tegelijkertijd met de overdracht van bedrijven, maar is voor het overige van vrije verhandelbaarheid geen sprake. Een dergelijke weg past overigens geheel in de tradities van het structuurbeleid waar met name de nationale overheden nu reeds een groot aantal sturingsinstrumenten tot hun beschikking hebben.

Ten aanzien van de consumptiemelkquota in Australië en Nieuw-Zeeland zij nog opgemerkt, dat deze net als in Canada weliswaar recht geven op een hogere prijs voor de melk, maar ook gepaard gaan met de eis dat men iedere dag evenveel moet leveren. Dat maakt dat met de hogere prijs tevens de hogere kosten van met name wintermelk moeten worden goedgeemaakt en bovendien het risico gedekt wordt dat men door op enkele dagen niet voldoende te kunnen leveren het quotum kwijtraakt (zie over Australië o.a. het artikel in de Boerderij van 13-3-1985; de informatie over Nieuw-Zeeland werd verkregen tijdens een gesprek met de voorzitter van de New Zealand Dairy Board).

21. De prijsvorming van leveringsrechten kan uiteraard ook beïnvloed worden via verlaging van de superheffing. De hoogte van deze superheffing legt immers een bodem in de markt voor de leveringsrechten. De jaarlijkse kosten van rente en afschrijving van het leveringsrecht zullen immers hoogstens gelijk zijn aan de superheffing.
22. Voor wat betreft de mogelijke beëindiging van de quoteringsregeling kan worden opgemerkt dat de in de quotawaarde (bij verhandelbaarheid) of in de grond-met-quota-prijs (huidige regeling) gekapitaliseerde waarde van de in de toekomst toe te kennen prijssteun voor melk in principe de mogelijkheid ligt door een uitkering ineens aan de bestaande quotabezitters, het hele systeem van prijsondersteuning in één keer af te kopen. Onder andere van Engelse zijde is met name door Harvey meermalen op die mogelijkheid gewezen. Hij wil dat doen door de quota verhandelbaar te stellen en vervolgens ze geleidelijk op te laten kopen door de overheid. Een andere mogelijkheid zou kunnen zijn, na het vervullen van bepaalde randvoorwaarden ten aanzien van de totale omvang van de quota in de EG, in één keer overstappen van een quotastelsel naar directe inkomenstoeslagen voor degenen die op het moment van de overgang quota bezitten. Zo'n operatie kost volgens de eerste berekeningen de EG-schatkist op korte termijn nauwelijks meer dan het huidige prijsbeleid en leidt op den

duur tot aanzienlijke besparingen 1). Daarnaast zou met zo'n overgang tevens voldaan kunnen worden aan de formeel nog steeds geldende wens het quotastelsel tijdelijk te doen zijn. Waarschijnlijk zou een voorwaarde voor de financierbaarheid (en mogelijk ook de politieke haalbaarheid) van de overgang moeten zijn dat de quota niet verhandelbaar zijn, dit in tegenstelling tot de gedachten van Harvey. Verhandelbaarheid heeft namelijk tot gevolg dat de "prijs" die de overheid voor de overgang moet betalen wordt opgedreven, omdat de verkoper in een machtspositie komt te verkeren.

23. In het voorgaande is geconstateerd dat de vrije verhandelbaarheid van melkquota overal aan bepaalde beperkingen onderhevig is. Anderzijds kan er bij niet-verhandelbaarheid van quota nog wel enigermate sprake zijn van bedrijfsontwikkeling, bijvoorbeeld met behulp van een opkoopregeling. De verschillen tussen wel of niet verhandelbaarheid van melkquota zijn derhalve veel minder groot dan vaak wordt gesuggereerd.

1) Zie voor berekeningen tabel 4.3 van de WRR-voorstudie "Het Europese landbouwbeleid voorbij de scheidslijn van zelfvoorziening, 1985".

9. ZUIVELCONTINGENTERING IN CANADA

Ing. J.L.G. Belonje

9.1 Algemeen

De melkveehouderij is een van de belangrijkste agrarische industrieën en is verantwoordelijk voor ongeveer één vijfde van het totaal agrarisch inkomen. Driekwart van de totale melkplas komt uit de provincies Quebec en Ontario.

Enkele instrumenten van de Canadese zuivelpolitiek zijn:

- Een produktievermindering voor industrie- en consumptiemelk;
 - De vaststelling van een minimumprijs voor industriemelk;
 - Het verstrekken van een directe subsidie;
 - Bepaling van interventieprijsen voor boter en mager melkpoeder;
 - Het opleggen van diverse heffingen, o.a.:
 - . exportbevorderingsheffing;
 - . strafheffing;
 - . speciale heffing;
 - Een invoercontingent voor kaas;
 - Het bevorderen van de uitvoer van melk en zuivelprodukten.
- (1)

In Canada wordt melk geproduceerd voor de industriemelksector en de consumptiemelksector. Men spreekt over industriemelk en consumptiemelk. De melkmarktordening van de industriemelk is in handen van de Canadian Dairy Commission (CDC). De marktordening van de consumptiemelksector is een aangelegenheid van de provinciale "Milk Marketing Boards" (MMB's). (9)

9.2 Produktie en prijs

Het totale aantal melkveehouders in 1967 bedroeg 174.000. In 1983 was dit aantal 49.900. Het totaalaantal melkkoeien bedroeg in 1967 2.569.000, tegen in 1983 1.717.000 dieren. Het gemiddelde aantal dieren per melkveehouder steeg dus van 14,8 in 1967 tot 34,9 in 1983. (9)

De totale Canadese melkproduktie bedroeg in 1975 7,040 mln ton; in 1983 was deze hoeveelheid 7,446 mln ton. (10,12) In 1981 was het aandeel van de consumptiemelk 36% van de totale melkproduktie. (10)

De prijsvorming van consumptiemelk en industriemelk vindt geheel onafhankelijk van elkaar plaats. De consumptiemelkprijs wordt bepaald door de Milk Marketing Boards. De aan de boeren uit te betalen prijs komt geheel uit de markt. Bij de prijsvorming van de industriemelk zijn de "Returns Adjustment Formula" en de consumentensubsidie de bepalende factoren. Als de Returns Adjust-

ment Formula 1) een prijsstijging van 2% of meer aantoon, zal de prijsaanpassing plaatsvinden. Dit echter niet vaker dan 3 maal per jaar en alleen na 3 maanden na de vorige aanpassing. Medio 1982 besloot de federale overheid de door haar gecontroleerde prijzen en salarissen zoveel mogelijk te beperken tot 6% voor het eerste jaar en 5% voor het volgende. Als gevolg daarvan zijn de industriemelkprijsverhogingen gebonden aan die percentages. Per 1 januari 1982 bedroeg de richtprijs voor industriemelk C\$ 39.61 per hl. Per 1 januari 1983 is de richtprijs op C\$ 41.40 per hl gebracht. In dit bedrag zit ook de federale consumentensubsidie van C\$ 6.03. (10)

9.3 Marktordening

In de vijftiger jaren werd in Canada steeds minder melkvet gebruikt terwijl de melkproduktie een stijgende lijn vertoonde. Hierdoor namen de voorraden boter en mager melkpoeder toe. Het gevolg was dat in 1966 de Canadian Dairy Commission (CDC) werd opgericht met het doel om enerzijds de efficiënte melkveehouders een redelijk inkomen te waarborgen en anderzijds de consumenten een constant aanbod van hoogwaardige melk- en zuivelprodukten te verzekeren. De CDC dient jaarlijks een zuivelprogramma in bij de Federale overheid, waarin o.a. de interventieprijzen voor boter en mager melkpoeder en de producentensubsidies worden vastgesteld. Volgens de Canadese wetgeving valt de produktie van en de handel in melk en zuivelprodukten binnen de provincies zelf onder de jurisdictie van de provinciale overheid, terwijl de interprovinciale handel onder de bevoegdheid van de Federale overheid valt. De zorg voor het evenwicht tussen vraag en aanbod van consumptiemelk ligt bij de provinciale overheid; voor industriemelk ligt deze bij de Federale overheid. (1)

9.3.1 Contingentering

In 1969 kwam "Dairy Farmers of Canada" met een plan om de produktie van industriemelk en room meer af te stemmen op de Canadese behoefte. Dit plan werd genoemd een Market Sharing Quota-Plan (MSQ-Plan). De CDC en de Milk Marketing Board's van Ontario en Quebec stelden hierop als vervolg een "milk marketing plan" op; dit plan werd van kracht op 1 januari 1971. de overige provincies pasten het MSQ-plan per 1 april 1974 toe. (12)

De in 1969 opgerichte "Canadian Milk Supply Management Committee" verdeelt het totaal te produceren industriemelkquotum (MSQ) over de provincies op basis van een historisch gegroeide

- 1) Bij de bepaling van deze formule wordt er rekening gehouden met wijzigingen van produktiekosten, arbeidsloon, kosten van levensonderhoud en melkprijzen in het buitenland. (1)

verdeling van het produktiepakket. Het basisjaar is 1969-70. De provinciale Milk Marketing Boards verdelen op hun beurt de MSQ weer over de melkveehouders. (3,12). In 1976/77 bepaalde de Canadian Milk Supply Management Committee, dat het totale produktiecontingent met een 5% "sleeve" (speelruimte) verhoogd werd. Deze sleeve blijkt noodzakelijk te zijn om de produktievermindering op te vangen door producenten die stoppen met de melkproduktie. (12) Gedurende enkele jaren was de boven het contingent geproduceerde melk, maar binnen de sleeve, nodig om aan de binnen- en buitenlandse vraag te voldoen. Het gevolg is, dat de speciale heffing t.b.v. de sleeve steeds kon worden gerestitueerd. Gedurende het melkprijsjaar 1981/82, werd er als gevolg van de gedaalde vraag niets gerestitueerd. Met ingang van 1 april 1982 werd de heffing zelfs verhoogd, terwijl de MSQ per 1 augustus 1982 werd verlaagd met 2,7%. In 1983 werd de MSQ nogmaals met 2% verlaagd. (3)

In de zomer van 1979 werd een exportontwikkelingsplan ontwikkeld t.b.v. een extra nationaal quotum ten einde de zuivelindustrie in staat te stellen om nieuwe exportmarkten te ontwikkelen. Niet alle provincies participeerden in dit plan. Producenten die in 1979/80 participeerden, ontvingen een subsidie van \$3.02/hl voor melk binnen dit speciale quotum (normale subsidie \$6.03/hl) en betaalden een exportheffing van \$0.11/hl. Het nationale industriemelkontingent (MSQ) voor 1979/80 bedroeg 45,72 mln. hl melk(equivalent), exclusief het speciale exportquotum. (12)

Over de industriemelk die de veehouder boven zijn MSQ levert, wordt een zware heffing (superheffing) opgelegd. Per 1 augustus 1983 bedraagt deze \$31.79/hl. Blijft men onder het MSQ leveren, dan kan er op het quotum gekort worden. (3)

Consumptiemelk

Alle melkveehouders die een consumptiemelkquotum hebben, bezitten ook MSQ. De melk die boven het (provinciale) consumptiemelkquotum geproduceerd wordt, is automatisch industriemelk. (3)

Al 40 jaar geleden werden in Ontario aan de produktie t.b.v. de consumptiemelksector beperkingen opgelegd. Aanvankelijk verdeelde elke fabriek de produktieruimte onder haar leveranciers. Met de oprichting van de Ontario Milk Marketing Board (OMMB) werd de quotering provinciaal geregeld. De consumptiemelkquota hebben betrekking op de dagelijkse produktie.

Elke veehouder met een dergelijk quotum, verplicht zich het hele jaar door de gecontracteerde hoeveelheid melk per dag te leveren. Gezien de hogere opbrengst van de consumptiemelk, wil elke veehouder een zo groot mogelijk quotum voor het leveren van deze melk hebben.

Toch zal geen enkele veehouder uitsluitend consumptiemelkquota willen hebben. Het is nl. niet haalbaar om het hele jaar door elke dag precies evenveel melk af te leveren. Slaagt men er gedurende twee achtereenvolgende maanden niet in om het consump-

tiemelkquotum af te leveren, dan wordt het quotum verlaagd met het aantal liters beneden de 80% van het quotum. Om de benodigde speling in de produktie te kunnen houden, heeft elke producent dan ook een MSQ (jaarquotum) nodig. (5)

Heffingen en subsidie t.b.v. industriemelk

De belangrijkste heffingen zijn de "in-quota"-heffing, de exportheffing, de "contingency"-heffing t.b.v. de produktie binnen de sleeve en de "over-quota"-heffing (superheffing).

Door middel van de in-quota-heffing betalen de Canadese melkveehouders mee aan eventuele verliezen die op de uitvoer van zuivelprodukten worden geleden. In het zuiveljaar 1983/84 was de heffing (deze varieert per provincie) \$5 à 6 per hl.

Met de opbrengst van de contingency-heffing (geïntroduceerd 1978/79) worden de kosten bestreden die ontstaan in het geval dat de totale produktie van industriemelk groter is dan de geschatte behoefte, m.a.w. wanneer in de sleeve wordt geproduceerd. In het zuiveljaar 1978/79 bedroeg deze heffing \$0.45 per hl en in 1979/80 \$0.57 per hl. Vanaf 1980/81 is deze heffing echter verdwenen en opgegaan in de "in-quota"-heffing.

Met de exportheffing wordt het speciale exportcontingent gefinancierd. De heffing bedroeg achtereenvolgens per 1 augustus 1979 \$0.11/hl; per 1 augustus 1980 \$0.16/hl en per 1 augustus 1981 \$0.25. (4)

De opbrengsten van de in-quota- en de exportheffing worden door de CDC ook aangewend om de uitvoer van zuiveloverschotten te financieren. Indien echter deze fondsen ontoereikend zijn, kan een beroep gedaan worden op het Ministerie van Financiën. (1)

Tabel 9.1 De ontwikkeling van de "in-quota-heffing" (11)

Datum	Heffingsbedrag
per 1 augustus 1980	\$2.80
per 1 augustus 1981	\$3.05
per 1 augustus 1982	\$4.40
per 1 augustus 1984	\$5.14 - \$6.14 (varieert per provincie)

Over de melkproduktie geproduceerd boven het MSQ wordt een superheffing (over-quota-heffing) opgelegd. Voor het melkprijsjaar 1980/81 bedroeg deze heffing \$18.60 (1) en per 1 augustus 1984 \$34.38.

De consumentensubsidie van \$6.03 per hl, is sinds 1 april 1975 constant en vergt ca. \$280 mln. van de ca. \$300 mln directe steun aan de zuivelindustrie uit de federale overheidskas. Door

deze subsidie kunnen de consumentenprijzen voor industriemelkprodukten \$6.03 per hl verwerkte melk lager liggen dan zou voortvloeien uit de richtprijs. (10)

Tabel 9.2 De ontwikkeling van de heffing op de melkaflevering boven het MSQ (2,11)

Datum	Heffingsbedrag
per 1 augustus 1981	\$17.13
per 1 april 1982	\$20.21
per 1 januari 1983	\$27.95
per 1 april 1983	\$29.75
per 1 augustus 1983	\$31.79
per 1 augustus 1984	\$34.38

9.3.2 Handel in melkquota

In alle Canadese provincies, behalve in Manitoba en Saskatchewan, kunnen de melkveehouders hun quota verkopen. In deze twee provincies is slechts een deel van het quotum verkoopbaar, ongeveer het industriemelkdeel. (9)

De situatie in Ontario

Oorspronkelijk was de industriemelk vrij verhandelbaar tussen de producenten. Dit was in 1976 echter tijdelijk niet mogelijk, toen er 18% gekort werd op het nationale contingent en als gevolg hiervan de quotaprijzen snel stegen. Voor de rest van het zuiveljaar 1976/77 werd de Board de enige koper van MSQ tegen vaste prijzen. In 1977/78 werd de vrije verhandelbaarheid van MSQ weer ingevoerd. In 1978/79 mocht de producent slechts 50% van de te verkopen MSQ vrij verkopen. De resterende 50% (na aftrek van 15% overdrachtsheffing) moest aan de Board tegen een vaste prijs verkocht worden. De Board verkocht deze hoeveelheid MSQ onder bepaalde criteria weer door. Gedurende 1976-1978 kon een producent quota huren van een andere melkveehouder. (7)

De betaalde prijzen voor MSQ waren sinds de introductie aan aanzienlijke variatie onderhevig. Tussen 1971 en 1973 varieerden deze prijzen tussen $\frac{1}{4}$ en 1 cent per lb (lb = pound = 0,4536 kg). Vanaf november 1973 tot 1 april 1976 kon de verkoop van (ongebruikte) MSQ alleen plaatsvinden aan de hand van een vast prijs-scheme. Naarmate het jaar vorderde, werd de verkoper een lagere prijs aangeboden. Vrije verhandelbaarheid van MSQ werd geïntroduceerd in april 1977. Gedurende januari tot maart was de gemiddeld betaalde prijs voor gebruikte en ongebruikte MSQ resp. 7,3 cent/lb en 8,6 cent/lb. In het zuiveljaar 1978/79 interveni-

eerde de Board wederom in de MSQ-markt, door te bepalen dat de helft van de aangeboden MSQ aan de Board dient te geschieden tegen een vaste prijs van 4 cent per lb. (7) Vanaf maart 1980 is de vrije handelbaarheid van MSQ een feit.

Voor juni 1976 waren in Zuid-Ontario de consumptiemelkquota vrij verhandelbaar tussen de melkproducenten. De betaalde prijzen voor de quota varieerden sterk. Op de quota-overdrachten was een 25%-overdrachtsheffing in de vorm van quota van toepassing.

Hiervan uitgezonderd waren de directe familie en de gevallen van bedrijfsoverdracht. De op deze wijze door de Board vergaarde quota werden vervolgens gedistribueerd onder nieuwe melkproducenten ("Graduated Entrants"). (7) Na 1 juni 1976 waren de consumptiemelkquota niet langer meer vrij verhandelbaar. Uitgezonderd de overdracht binnen de directe familie of de overdracht in het kader van bedrijfsovername dienden alle quota tegen een vaste prijs van \$16.00 per lb via de Board verhandeld te worden. Vanaf het zuiveljaar 1979/80 konden alleen melkveehouders die minder dan 75% van de totale melkproductie aan consumptiemelk produceerden, consumptiemelkquota kopen. (8)

Tabel 9.3 Ontwikkeling van de quota-prijzen voor consumptiemelk in Ontario van 1968/69 (7,19)

Jaar	Prijs	Jaar	Prijs
1968	\$ 7.00 per pound	1977	\$ 16.00 per pound
1969	\$14.44	1978	\$ 16.00
1970	\$21.57	1979	\$ 16.00
1971	\$24.36	1980 (dec)	\$ 44.07
1972	\$17.22	1981 (juni)	\$ 40.99
1973	\$13.79	(dec)	\$ 44.07
1974	\$ 6.68	1982 (juni)	\$ 47.79
1975	\$ 7.40	(dec)	\$ 75.36
1976 (jan.-mei)	\$19.01	1983	\$ 91.01
(juni-dec)	\$16.00	1984 (nov)	\$103.99

Vanaf maart 1981 is de Ontario Milk Marketing Board gestart met het verhandelen van zowel MSQ als consumptiemelkquota op een beurs, de "Quota Exchange". De handel vindt één maal per maand plaats. Bij de verhandeling van industriemelkquota moet onderscheid worden gemaakt tussen reeds gebruikte en ongebruikte quota. Bij ongebruikte quota mag de koper gedurende het lopende zuiveljaar de betreffende hoeveelheid nog leveren. Worden gebruikte quota gekocht, dan dient de koper tot het volgende zuiveljaar te wachten met de leverantie. (1) Blijkt aan het eind van het zuiveljaar dat minder dan 85% van het industriemelkcontingent

Tabel 9.4 Ontwikkeling van de quota-prijzen voor consumptiemelk in Quebec. (19)

Jaar	Prijs	Jaar	Prijs
1979 (juni)	\$52.39 per pound	1982 (juni)	\$ 79.63 per pound
(dec)	\$41.45	(dec)	\$ 69.51
1980 (juni)	\$58.56	1983	\$116.57
(dec)	\$67.07	1984 (nov)	\$114.59
1981 (juni)	\$65.18		
(dec)	\$69.51		

Tabel 9.5 Ontwikkeling van de quota-prijzen voor consumptiemelk in British Columbia. (15)

Jaar	Prijs	Jaar	Prijs
1971	\$35.67 per pound	1978	\$121.31 per pound
1972	\$37.80	1979	\$137.57
1973	\$36.80	1980	\$155.07
1974	\$36.32	1981	\$150.51
1975	\$57.98	1982	\$155.28
1976	\$76.57	1983	\$197.52
1977	\$93.03		

Tabel 9.6 Ontwikkeling van de quota-prijzen voor MSQ in Ontario en Quebec. (19)

Jaar	Prijs	
	Ontario	Quebec
1979 (juni)	0.16 per pound	0.11 per pound
(dec)	0.14	0.05
1980 (juni)	?	0.10
(dec)	0.11	0.09
1981 (juni)	0.13	0.08
(dec)	0.10	0.12
1982 (juni)	0.12	0.18
(dec)	0.17	0.22
1983	0.28	0.37
1984	0.24	0.33

geleverd is, dan dient de MSQ onder die 85% verkocht te worden, anders valt deze MSQ aan de Board. (9) Levert men gedurende één maand onvoldoende consumptiemelk af, d.w.z. onder het (dag)quotum, dan krijgt men een waarschuwing van de Board. Blijkt er gedurende de volgende maand nog te weinig afgeleverd te zijn, dan is men verplicht het quotum overeenkomend met het te weinig afgeleverde binnen één maand te verkopen, anders vervalt dit quotum aan de Board. (9)

Bij de introductie van de handelbaarheid van quota zijn de prijzen van consumptiemelkquota omhooggeschoten vanwege het feit dat de OMMB de prijs onrealistisch laag gehouden heeft. (19) Op de eerste dag van de Quota-Exchange (maart 1980) werd consumptiemelk verhandeld voor \$60.00 per liter. Dit betreft dus het recht om elke dag een liter melk te mogen leveren. Ongebruikte MSQ werd in maart 1980 verhandeld voor 22,7 cent per liter. (1) In 1983 kostte een consumptiemelkquotum \$210.00 per liter. Voor MSQ bedroeg dit \$0.85 per liter. (9) Eind 1984 waren deze bedragen respectievelijk \$234.00 en \$0.55-\$0.70 (gebruikt-ongebruikt). (Bron: Landbouwrraad in Canada).

In 1983/84 is ongeveer 8% van het totale aantal quota verhandeld. Hiervan is 65% overgedragen binnen de directe familie, 5% in overgedragen door boerderijverkopen en 30% is verhandeld via de Quota Exchange. (19)

De Quota Exchange

De handel op de Quota Exchange geschiedt als volgt. De koper geeft een maximumkoop prijs op en de verkoper een minimumverkoop prijs (per liter). Hierbij maakt men gebruik van de telex. Deze gegevens worden in de computer met elkaar vergeleken. Dit gebeurt éénmaal per maand. Op het moment dat vraag en aanbod met elkaar vergeleken worden, zal tevens bekend worden, wat een quotum op dat ogenblik waard is. Deze prijs noemt men de "Market Clearing Price" (MCP).

Er zijn drie afzonderlijke quota-exchanges in werking; nl. voor:

- consumptiemelkquota;
- ongebruikte MSQ;
- gebruikte MSQ.

De kosten om te participeren in de Quota-Exchange bedragen \$3.00 per transactie. (8) Potentiële nieuwe melkproducenten dienen allereerst een OMMB-nummer te krijgen, alvorens te kunnen participeren in de exchange. Hiervoor dienen de nieuwe producenten aan te tonen, dat zij serieuze plannen hebben om te starten met de melkproductie. Zij dienen voldoende kapitaalkrachtig te zijn om aan de verplichtingen te kunnen voldoen. (8)

Een melkveehouder die stopt met de melkproductie krijgt een kans om de resterende quota via twee opeenvolgende exchanges te verkopen die volgen op de laatste melkaflevering. Als de quota

dan nog niet verkocht zijn, vervallen deze automatisch aan de Board. (8)

De minimumhoeveelheid die op de exchange kan worden aangeboden is 10 liter consumptiemelk en 3000 liter voor zowel gebruikte als ongebruikte MSQ. (8)

De Board legt een heffing in de vorm van quota van 15% op alle quota die worden aangeboden en verhandeld. Deze heffing is ook van toepassing bij bedrijfsovername. Uitgezonderd worden de transacties binnen de directe familie. (8)

Het is toegestaan om quota buiten de Quota-Exchange om binnen de directe familie over te dragen. Tevens is het mogelijk om een compleet melkveehouderijbedrijf met bijbehorende quota over te nemen. De melkproduktie moet na de overdracht dan wel gedurende de 24 maanden ononderbroken voortgaan. (8)

9.4 Structuur van de melkveehouderij

Gedurende de laatste twee decennia is het aantal zuivelfabrieken aanzienlijk gedaald. In 1961 telde Canada nog 1710 bedrijven, tegen 444 in 1979. Veel bedrijven moesten hun poorten sluiten, omdat er te weinig winst werd gemaakt. Diverse onderzoeken hebben uitgewezen, dat de winstmarge in de zuivelsector zeer gering is. (1)

In 1967 waren er in Canada 174.000 melkveehouders en 2.569.000 melkkoeien. In 1983 waren deze aantallen respectievelijk 49.900 en 1.746.000.

In 1967 bedroeg de melkproduktie per koe 3185 liter. In 1982/83 is deze hoeveelheid 4279 liter per koe.

Toen de Ontario Milk Marketing Board in 1965 werd opgericht, waren er in Ontario ongeveer 30.000 melkveehouders, die industrie- en/of consumptiemelk leverden. Sinds die tijd nam het aantal melkveehouders geleidelijk af tot 12.544 in 1978. Hoewel het totale aantal melkproducenten in Ontario sinds 1970 verminderd is met 40%, is het aantal consumptiemelkleveranciers met bijna een derde vermeerderd. Het aantal producenten dat uitsluitend industriemelk levert, is met bijna 90% verminderd. (7) Een aantal van deze producenten stopte met de melkveehouderij, maar een groot aantal van hen kwam de consumptiemelksector binnen via het "graduated entry program". De groei van het aantal nieuwe consumptiemelkleveranciers in Ontario had een negatief effect op de hoogte van het gemiddelde consumptiemelkquotum per melkveehouder. Tussen 1968/69 en 1977/78 groeide dit gemiddelde van 787 tot 805 pound (of 2.2%) per melkveehouder. De gemiddelde produktie van industriemelk nam in deze periode echter met 35,5% toe. De totale gemiddelde melkproduktie in deze periode nam met 20% per melkveehouder toe. (7)

In het recente verleden deed zich de situatie voor dat de prijs van het quotum van de melkveehouder vaak meer waarde ver-

tegenwoordigde dan de waarde van de grond. Er is dus een enorm stuk vermogen gefixeerd in de afleveringsrechten van de melkproduktie. Zo kost een boerderij (zonder quota) in de omgeving van Ottawa (Ontario) van 120 acres + \$100.000.--. Hierop kunnen 45 melkkoeien worden gehouden. Het benodigde quotum kost dan nog ca. \$170.000.--. (9) In British Columbia werden in december 1980 consumptiemelkquota verhandeld voor \$173.-- per pound. Bij deze quota-prijs moet een melkveehouder ten minste \$300.000.-- betalen voor het recht om melk te mogen verkopen van een veestapel van 50 koeien. Dit vormt uiteraard een enorme extra financiële barrière voor nieuwe melkveehouders. (16) Doordat de toekomstige of de uitbreidende melkveehouder moet investeren in zijn afzetmarkt, wordt hij geconfronteerd met extra produktiekosten, en zal slechts beperkte voordelen van het quotasysteem ondervinden.

Melkveehouders die in het begin van de zeventiger jaren land en quota in bezit hadden, profiteerden van de latere gunstige melkprijzen. Het quoteringssysteem is vooral ten goede gekomen aan de grotere melkveehouders in de vorm van vermogensvergroting door de in waarde stijgende quota. Melkveehouders die op een later tijdstip met de melkproduktie startten, waren er financieel slechter aan toe. (16) Quota-prijzen zijn hoog alleen omdat de melkveehouders bereid zijn om deze hoge prijzen te betalen. Hoge quota-prijzen worden betaald, omdat de huidige marktomstandigheden gunstig zijn. Men verwacht de grote investeringen terug te kunnen verdienen.

Quota-prijzen zouden een aanwijzing geven over de mate van winstgevendheid van de bedrijfstak. (16) Ook het belastingstelsel in Canada zou de prijzen van de quota wellicht kunnen verhogen. 50% van de uitgaven voor de aankoop van quota kunnen nl. op een afzonderlijke rekening geboekt worden, waarvan jaarlijks 10% afgeschreven kan worden. Bij verkoop van quota komt echter weer 50% van de opbrengst op deze rekening. Het saldo van de rekening wordt belast. (Landbouwraad)

De vermindering van het aantal melkveehouders dat uitsluitend MSQ heeft en de structurele veranderingen die in de MSQ-sector plaatsvinden, geven een aanwijzing, dat de meeste kopers van MSQ de huidige melkveehouders zijn. De hoge quota-prijzen, de aard van het melkveebedrijf en de vereiste technologische kennis zijn de belangrijkste barrières voor nieuwe melkveehouders. Het grootste deel van de quota-kopers bestaat uit grote melkveehouders, die lagere produktiekosten hebben dan de "returns adjustment formula" zou aangeven. Kleinere melkveehouders, met beperkte financiële reserves, kunnen de produktie slechts met moeite vergroten. (18)

9.5 Nabeschouwing

De volgende nadelen zijn er volgens Ramm (17) verbonden aan de contingeringsregeling.

1. De melkveehouders met een groot consumptiemelkquotum zijn geprivilegeerd boven de producenten met een groot industrie-melkquotum, vanwege de betrekkelijk hoge consumptiemelk-prijs.
2. De prijs-afzet-functie van de afzonderlijke producenten verloopt anders dan het geval zou zijn bij een concurrerende markt. Als ervan uitgegaan wordt, dat een vrije prijsvorming zonder contingenten tot de meest effectieve verdeling van de produktie zal leiden, zal het afwijken hiervan tot economische verliezen leiden.
3. De bevolking draagt door de hogere consumentenprijzen en subsidie bij tot de verhoging van het landbouwinkomen. Door de hogere consumptiemelkprijs (in vergelijking b.v. met de VS) worden in het bijzonder de lage inkomens getroffen. (17) Vanuit een liberaal handelsstandpunt is de sterke oriëntering van de Canadese zuivelmarktpolitiek op het binnenland (zelfvoorziening met zuivelprodukten, produktiekosten, prijspeil) te bekritisieren. De binnenlandse produktie wordt dermate gesteund, dat praktisch de volledige zelfvoorziening met melkvet bereikt is.

Hoewel de wereldmarkt als regel goedkoper is, kan deze nauwelijks bijdragen aan de verzorging van de Canadese markt, daar deze door importcontrole en contingenten afgeschermd wordt. Daartegenover heeft Canada het overschotprobleem praktisch opgelost, in tegenstelling tot de EG, hetgeen resulteert in betrekkelijk kleine exporten. (17)

Ook Forbes (16) komt tot de conclusie dat het federale programma voor industriële melk en de provinciale programma's voor consumptiemelk een voorbeeld van slechte internationale en nationale handelspraktijken zijn. Voor industriemelkprodukten bestaat er in feite een embargo op de import van boter en zijn er beperkingen van de kaasimport. Magere melkpoeder wordt op de wereldmarkt gedumpt voor prijzen welke aanzienlijk onder het nationale prijspeil en de kosten van produktie liggen. Wat betreft de consumptiemelk is buitenlandse (VS) import niet toegestaan en is er praktisch geen interprovinciale handel. (16) Door het contingenteringssysteem zijn im- en export marginaal geworden, waardoor veel concurrentie is weggevallen, en vernieuwingen langzamer en later zullen plaatsvinden.

Ook de relatief hoge consumptieprijzen stimuleren de afzet niet. (9) De basismelkprijs voor industriemelk, vastgesteld in 1975, werd gelet op de produktiekosten op een te hoog niveau vastgesteld. Vervolgens zijn de latere prijsaanpassingen veelal ook te hoog geweest. Dit vindt zijn weerslag in de hoge waarden van de verhandelde MSQ. (16)

Volgens Dijkstra (6) heeft het Canadese zuivelsysteem sterke en zwakke kanten. Een sterk punt is dat vraag en aanbod op de binnenlandse markt zo veel mogelijk op elkaar afgestemd worden. Dit komt uiteindelijk tot uitdrukking in de uitbe-

taalde melkprijs. Ook is het positief dat de individuele produktiequota overdraagbaar zijn, met als gevolg dat de bedrijfsvoering aangepast kan worden. Een zwak punt is dat het niet eenvoudig is om tussen de provincies steeds tot overeenstemming te komen over de verdeling van de produktierechten. Dit betekent dat de zuivelindustrie per provincie gebonden is aan de eigen directe produktieontwikkelingen. Het contingenteringssysteem in Canada is nogal gecompliceerd, met name door de verhandelbaarheid van de quota. Daarnaast vindt de handel in quota bij lange na niet altijd plaats voor een aanvaardbare, redelijke prijs. De Milk Marketing Boards zijn er nog steeds niet in geslaagd om een goed systeem voor de verkoop van quota op te zetten. (6,7)

De belangrijkste kritiek van Canadese landbouweconomen richt zich op het feit, dat quota een marktwaaarde hebben. Deze marktwaaarde wordt veroorzaakt doordat melkproduktie meer winstgevend is dan andere takken van landbouw. Dit heeft tot gevolg, dat men bereid is veel te betalen voor het recht om melk te mogen afzetten. Melkveehouders die reeds produceerden voor 1975, toen het quotasysteem startte, zijn duidelijk bevoordeeld. Zij kregen een geruisloze vermogensvermeerdering door de waarde van het quotum en kregen in aanvulling hierop een gegarandeerde afzet tegen een gunstige melkprijs. (18)

Volgens een OECD-studie (18) zou zonder de overheidsregulering en -interventie de rationalisatie en de verhoging van het technische niveau van de bedrijven, door de betrekkelijk gunstige economische omstandigheden, wellicht niet plaatsvinden. Aangezien de quota alleen binnen de provincies verhandeld kunnen worden, kan het gunstigste gebied voor de melkproduktie, Centraal Canada, niet voldoende benut worden. (18)

Ten slotte kan gesteld worden dat de melkveehouders thans in een betere positie verkeren dan voor 1967. (9)

LITERATUUR

1. Canada
Marktbericht Produktschap voor Zuivel (1981) (4 maart) No. 2715
2. Canada
Melkaanvoer flink gedaald.
Marktbericht Produktschap voor Zuivel (1984) (18 mei) No. 2829
3. Overzicht van melkproductiebeperkende maatregelen in een aantal landen.
Canada
Marktbericht Produktschap voor Zuivel (1983) (sept) No. 2804
4. Belgraver, G.
Nieuwe prijs en produktiequota voor industriemelk
Canada
Bureau Landbouwrapraad Canada, 10 jan. 1983
5. Vries, C. de Canadezen zijn tevreden met verhandelbare quota.
Boerderij (Veehouderij 70) (1984) (28 nov.) blz. 20-22
6. Dijkstra, W.M.
Canada, voorbeeld in de verte?
Zuivelzicht 75 (1983) No. 15, blz. 341-342
7. Lane, S.H. and M.A. MacGregor
Quotas and quota values
Quelph (Canada), 1979, Ontario Agricultural College
University of Quelph
8. Information on the Ontario Milk Marketing Board's Quota Exchange System
Ottawa, ca. 1980
9. Belgraver, G.
Canada houdt zuivelproduktie strak in de hand
PP-Magazine (1983) dec.
10. Belgraver, G.
Hoofdpunten zuivelsituatie Canada
Bureau Landbouwrapraad
Canada, 6 jan. 1983

LITERATUUR (vervolg)

11. The Dairy Program, Canada
1980/81 to 1983/84
The Dairy Review (1984) (aug)
12. McCormick, V.
Canadian dairy policy - The seventies
Canadian Farm Economics 15 (1980) No. 6 (dec) blz. 1-8
13. Quota policies. Ontario Milk Marketing Board
1 augustus 1984
14. The Canadian Dairy Commission
1981/82 annual report. Ottawa, 1982
15. Barichello, R.R.
Analyzing an agricultural marketing quota
Vancouver, 1984
University of British Columbia
Department of Agricultural Economics
16. Forbes, J.D. et al
Economic intervention and regulation in Canadian Agriculture
Ottawa, 1982
Economic Council of Canada and the Institute for Research on
Public Policy
17. Ramm, G.
Der Milchmarkt in Canada
Agrarwirtschaft 28 (1979) No. 7, blz. 198-206
18. Positive adjustment policies in the dairy sector
Paris, 1983
Organisation for Economic Co-operation and Development
19. USDA-ERS. Dairy Outlook and situation
Report-December 1984

10. ZUIVELCONTINGENTERING IN OOSTENRIJK
Ing. J.L.G. Belonje

10.1 Algemeen

De doeleinden van de land- en bosbouw kunnen als volgt worden geformeerd:

- Het bereiken van een in overeenstemming met de behoeften zijnde evenwichtige voorziening van de markt met levensmiddelen en grondstoffen;
- Het streven naar een zo hoog mogelijke graad van zelfvoorziening, waar dit economisch rendabel is;
- Het in zo goed mogelijke staat houden van natuur en landschap;
- Het leveren van een positieve bijdrage aan werkgelegenheid en export;
- Het verzekeren van een gezonde financiële basis voor het agrarisch bedrijfsleven middels een markt- en prijsbeleid alsmede, voor een aantal sectoren en/of gebieden, via een subsidiebeleid. (3)

10.2 Melkproductie

De Oostenrijkse melkproductie bedroeg in 1983 3,67 mln. ton. De productie per koe per jaar steeg van 3689 kg in 1982 naar 3737 kg in 1983. Het melkveebestand daalt gestaag en belooft in 1982 rond de 970.000 dieren; een daling van 10% ten opzichte van 1970.

Tabel 10.1 Ontwikkeling van de melkaanvoer, het aantal melkveehouderijbedrijven en het aantal melkkoeien (6, 7)

Jaar	Melkaanvoer (x 1000 t)	Bedrijven	Melkkoeien (x 1000)
1965	1.187	219.796	1.125
1970	2.050	193.603	1.070
1975	2.113	160.947	1.026
1976	2.185	155.884	1.015
1977	2.271	151.246	1.008
1978	2.208	143.861	1.002
1979	2.173	138.729	998
1980	2.236	134.123	975
1981	2.377	129.600	974
1982	2.366	125.909	973
1983	2.434	122.653	983
1984	2.422		

In diezelfde periode steeg de melkopbrengst per koe met 19% en de totale produktie met 8%.

De zuivelindustrie produceerde de afgelopen jaren voortdurend meer dan binnenlands werd geconsumeerd. Bedroeg de hoeveelheid aan de zuivelindustrie geleverde melk in 1973 nog 2 miljoen ton, voor 1983 was dit 2,4 miljoen ton. Circa 1/3 deel van de melkproduktie wordt op de veehouderijbedrijven achtergehouden. De toenemende leveranties baren voortdurend zorgen. Ondanks de introductie van een gecombineerd quota- en prijssysteem op 1 juli 1978 stijgen de leveringen tot op de dag van heden. Voorlopig ziet het ernaar uit, dat het overschotprobleem pas de komende jaren zal kunnen worden opgelost. (3)

10.3 Zuivelmarktordening

In 1958 werden alle bestaande wettelijke regelingen samengevoegd in één wet, de z.g. "Marktordnungsgesetz". (7) Deze wet geeft als doelstellingen:

- Het veiligstellen van de afzet van zuivelprodukten;
- Het waarborgen van de voorziening met zuivelprodukten tegen een zo mogelijk uniforme prijs;
- Het veiligstellen van arbeidsplaatsen;
- Het bevorderen van de export van zuivelprodukten.

De uitgaven van het Ministerie van Land- en Bosbouw ten behoeve van de zuivelmarktordening stegen tussen 1970 en 1984 van 1,8 naar 2,8 miljard OS. Vanaf 1978 vindt continu een grondige hervorming plaats van de zuivelmarktordening. Voor de verdere hervorming en ontwikkeling en de herverdeling van de righthoeveelheden zijn de afzetverhoudingen van doorslaggevend belang. (3)

10.3.1 Zuivelcontingentering

In Oostenrijk is de zuivelcontingentering ingevoerd op 1 juli 1978, met als motivatie het niet onder controle krijgen van de geleidelijk groeiende melkproduktie bij achterblijvende vraag in binnen- en buitenland. Het Ministerie van Land- en Bosbouw stelt jaarlijks de z.g. "Bedarfsmenge" vast. Dit is de hoeveelheid melk nodig voor een volledige voorziening van de binnenlandse markt, exclusief importen. Deze Bedarfsmenge wordt als volgt berekend:

$$\frac{a + b - c}{3}$$

- a = de som van de binnenlandse afzet gedurende de laatste 3 zuiveljaren 1)
b = de geschatte binnenlandse afzet van het komende zuiveljaar 1)
c = de laagste jaarafzet genoemd onder a

1) Het zuiveljaar loopt van 1 juli tot 30 juni.

Voor 1984-'85 is een Bedarfsmenge van 1.898.000 ton vastgesteld. Als de Bedarfmenge wordt verhoogd met maximaal 22%, wordt de z.g. "Gesamtrichtmenge" gevormd. Ook deze Gesamtrichtmenge wordt vastgesteld door het Ministerie van Landbouw en Bosbouw. De hoogte van de Gesamtrichtmenge vereist goedkeuring van het parlement en wel met 2/3 meerderheid. Voor 1984-'85 is de Gesamtrichtmenge vastgesteld op 2.296.000 ton. (3)

Tabel 10.2 Ontwikkeling van melkaanvoer, Bedarfsmenge en Gesamtrichtmenge (x 1000 ton) (1, 3, 7, 9)

Zuiveljaar	Melkaanvoer	Bedarfsmenge	Gesamtrichtmenge
1978/79	2.145	1.757	2.145
1979/80	2.220	1.757	2.144
1980/81	2.276	1.761	2.178
1981/82	2.350		2.200
1982/83	2.415	1.870	2.262
1983/84	2.418	1.879	2.273
1984/85		1.898	2.296

Het contingent of de righthoeveelheid van het individuele bedrijf ("Einzelrichtmenge") wordt berekend op basis van de afleveringen uit de periode 1 mei 1976 tot 30 april 1978 aan de zuivelfabriek. Van dit gemiddelde wordt 93% toegewezen als contingent. De som van de contingenten vormt de Gesamtrichtmenge.

Iedere leverancier betaalt een z.g. "Algemeine Absatzförderungsbetrag". Vanaf 1 oktober 1983 bedraagt deze 20 Groschen per kg melk. Deze algemene heffing is vanaf 1978 nooit hoger geweest dan 23 Groschen (3,7 cent).

Wanneer er op jaarbasis meer afgeleverd wordt dan het contingent toestaat, dient er over het meerdere een z.g. "Zusätzliche Absatzförderungsbeitrag" betaald te worden. Per 1 oktober 1983 is de hoogte hiervan OS 3,13 per kg. De extra heffing (ook wel superheffing) wordt in feite bepaald door de financieringsbehoefte bij de export van zuiveloverschotten. Op deze wijze kan een te grote produktie flink beperkt worden en kan er op prijs-, vraag- en aanbodveranderingen relatief snel gereageerd worden. De extra heffing wordt echter niet opgelegd indien het melk betreft die op bergweiden wordt gewonnen. (3)

Voor de afzet van een hoeveelheid melk overeenkomende met 116% van de Bedarfsmenge draagt de overheid de volle financiële verantwoordelijkheid. De kosten verbonden aan de afzet van de afgeleverde hoeveelheid die hier bovengaat worden volledig gefinancierd uit de opbrengst van de heffingen. (7)

De melkprijs bedroeg in de tweede helft van 1978 en in het begin van 1979 ca. 3,07 OS (vetgehalte 3,5%). Per 1 oktober 1982 was de melkprijs 4,42 OS per kg en per 1 augustus 1984 4,82 OS (vetgehalte 3,8%, eerste kwaliteit melk).

Tabel 10.3 Heffingen in OS per kg melk onafhankelijk van vetgehalte (6, 7, 10)

Met ingang van:	Absatzförderungs- beitrag	Zusätzliche Absatz- förderungsbeitrag
1 7 - 30.11.1978	0,20	1,99
1.12. - 31.12.1978	0,20	1,79
1. 1. - 28. 2.1979	0,08	0,90
1. 3 - 30. 6.1979	0,04	0,15
1. 7. - 31.12.1979	0,11	0,16
1. 1 - 30. 4.1980	0,23	1,40
1. 5 - 30. 6.1980	0	0
1. 7. - 31.12.1980	0,14	0,95
1. 1. - 31. 3.1981	0,14	0,60
1. 4 - 30. 6.1981	0,13	0,90
1. 7 - 30.10.1981	0,13	1,50
11.1981 - 28. 2.1982	0,13	1,83
1. 3. - 30. 6.1982	0,09	1,93
1. 7. - 30. 9.1982	0,18	1,74
1.10 - 31.12.1982	0,19	1,18
1. 1. - 28. 2.1983	0,19	1,30
1. 3 - 30. 6.1983	0,16	2,47
1. 7. - 30. 9.1983	0,18	3,13
1.10. - 31.12.1983	0,20	3,13
1. 1. - 30. 4.1984	0,21	3,13
1. 5 - 30. 6.1984	0,23	1,27
1. 7 - 31.10.1984	0,21	2,85
ab 1.11.1984	0,21	3,93

In 1982 zijn er in de melkmarktordening o.m. de onderstaande veranderingen aangebracht:

- Een nieuwe verdeling van de vrijkomende contingenten. Deze regeling, in werking getreden op 1 juli 1982, houdt meer rekening met de overlevering van bedrijven met kleinere contingenten ten opzichte van bedrijven met grote(re) contingenten. Bij de nieuwe toedeling krijgt b.v. een melkleverancier met een contingent onder de 40.000 liter, van de te veel geleverde hoeveelheid 37% toch tegen de volle prijs betaald (tabel 10.4);
- Een nieuwe regeling voor boeren die na 1 juli 1982 met de melkproductie beginnen;
- Overgangsregeling van contingenten, een meer hechte koppeling aan de boerderij van de toegewezen hoeveelheid. (3)

Bezwaren

In het begin van de contingenteringsmaatregelen werd van zeer veel melkveehouders (57.000 van de 144.000) een verzoek ont-

vangen om hen de toegekende Einzelrichtmenge te verhogen. Op enkele tientallen na werden deze verzoeken gehonoreerd. Gemiddeld werden de oorspronkelijk aan deze veehouders toegekende contingenten met 2400 kg melk verhoogd. (7)

Overdracht van contingenten

Contingenten zijn in Oostenrijk niet vrij verhandelbaar. In het begin van de contingentierungsregeling was het de bedoeling niet of niet ten volle benutte contingenten over te dragen aan diegenen die hun toegekende contingent hadden overschreden. Hierop is men echter weer teruggekomen. Melkveehouders of hun rechtsopvolgers die hun contingent in een bepaald jaar niet of slechts gedeeltelijk hebben geleverd, behouden in het volgend jaar hun recht op levering van het contingent. Op deze wijze hoopt men te voorkomen, dat als gevolg van een incidentele oorzaak (o.a. veeziekte) leveringsrechten verloren zouden gaan.

Is er echter sprake van een blijvende geringere aflevering onde de 50% van het contingent gedurende een tweetal op elkaar volgende zuiveljaren, dan wordt het contingent op 75% van het oorspronkelijke contingent vastgesteld.

Aangezien jaarlijks een groot aantal melkveehouders de bedrijfsvoering staakt, komen er contingenten vrij. Deze hoeveelheden worden verdeeld onder hen, die hun jaarlijkse contingent hebben overschreden. (7)

Van de leveringen boven het quotum in 1980 werd 31,6% van de te veel geleverde melk niet met de extra heffing belast. Voor het jaar 1981 was dit 20,3% en voor 1982 37%.

Bij de vernieuwing van het "Marktordnungsgesetz" in 1982 werd tot een toewijzing naar bedrijfsgrootte besloten. Dit om de structureel zwakke regio's en de kleine bedrijven te ondersteunen. (8)

Tabel 10.4 Het percentage heffingvrije melk boven het contingent in 1982/83 (8)

	Heffingvrij	% t.o.v. "37%-groep"
tot 40.000 kg	37 %	100
40.000- 60.000 kg	29,6%	80
60.000- 80.000 kg	22,2%	60
80.000-100.000 kg	14,2%	40
100.000-120.000 kg	7,4%	20
boven 120.000 kg	3,7%	10

10.4 Landbouwstructuur

De bedrijfsstructuur is mede de oorzaak van het achterblijven van de melkproduktie per koe van Oostenrijk (3737 kg in 1983) in vergelijking met de omringende landen. Zwitserland heeft b.v. een melkopbrengst per koe per jaar van 4340 kg en voor West-Duitsland is dit getal 4640 kg.

Oostenrijk heeft 120.000 melkveehouders die aan de zuivelindustrie leveren, met totaal 830.000 stuks melkvee, ergo een gemiddelde van 6 dieren per bedrijf (ter vergelijking: EG 15 stuks; Nederland 37 stuks). 110.000 boeren hebben 6 melkkoeien of minder, waarvan ongeveer de helft melk levert aan zuivelfabrieken.

Slechts 4,7% van de melkveehouders heeft een contingent van meer dan 80.000 kg per jaar. Het gaat dan om ongeveer 1000 melkveehouders. 2% van de melkkoeien bevindt zich in bestanden groter dan 30 stuks. De ontwikkeling gaat langzaam maar zeker in de richting van meer melkvee per boer.

Gedurende de laatste tien jaar vond er een stijging van de melkgift per koe, een afname van het aantal melkveehouders en een toenemende concentratie in de zuivelindustrie plaats. Het aantal melkveehouders liep terug van 170.000 naar 120.000 en de zuivelindustrie kwam van 284 op 204 (1983) bedrijven. (3) Ook in de toekomst zullen in Oostenrijk nog talrijke bedrijven de melkproduktie opgeven. Daardoor komen melk-contingenten vrij, die over de melkveehouderij verdeeld, of algemeen voor contingentsverhoging aangewend kunnen worden. Deze toewijzingen kunnen de dreigende verstarring van de landbouwstructuur in de komende jaren misschien gedeeltelijk voorkomen. (2)

In het zuiveljaar 1982/83 is men begonnen met een andere herverdeling van de vrijgekomen contingenten over de melkveehouders die hun contingent hebben overschreden. De kleinere bedrijven krijgen hierbij (veel) meer toegewezen dan de grotere bedrijven (zie tabel 10.4). Uit een sociaal en inkomenspolitiek oogpunt is dit misschien te verdedigen, het is echter een belemmering voor de noodzakelijke structuurverandering t.b.v. de middelgrote en de grote melkveehouderijbedrijven. (8)

10.5 Nabeschouwing

De Oostenrijkse melkveehouder heeft in het begin van de produktie beperkende maatregelen vrij snel gereageerd op het niveau van de extra heffing. Reeds spoedig na het vaststellen van de extra heffing op OS 1,99 daalde de melkaanvoer tot beneden het niveau van 1977. Toen in het voorjaar van 1979 de heffing werd verlaagd tot het geringe bedrag van OS 0,15, begon reeds na enkele maanden de aanvoer weer te groeien. Voor het zuiveljaar 1978/79 wordt het gestelde doel bereikt, voor 1979/80 daarentegen wordt de Gesamtrichtmenge duidelijk overschreden.

Met de introductie van het contingenteringssysteem is er aan de jarenlange stijging van de melkaanvoer toch een einde gekomen. Door het invoeren van twee soorten afzetbijdragen kan de zuivelmarkt in Oostenrijk (in vergelijking met b.v. de EG) relatief goed in de hand worden gehouden.

Dit wordt mede veroorzaakt door het feit dat circa een derde deel van de melkproduktie op de bedrijven wordt achtergehouden. Afhankelijk van een hoogte van de heffing zal meer of minder melk worden achtergehouden. (3, 5, 7)

De vooruitzichten voor het relatief kleine aantal middelgrote en grote melkveehouderijbedrijven lijken niet gunstig omdat extra contingenten niet verworven kunnen worden en de extra heffing het overschrijden van het contingent niet aantrekkelijk maakt.

LITERATUUR

1. Ortner, K.M.
Kurzfristige Prognosen der Milchlieferleistung in Österreich
mit einem Kausanalytischen Modell
Die Bodenkultur 35 (1984) 2, blz. 181-195
2. Milchkontingentierung in Österreich
Zentralblatt Land- und Milchwirtschaft 69 (1980) 2, blz. 5
3. Melkveehouderij en zuivelindustrie in Oostenrijk,
Landbouwwereldnieuws 39 (1984) 2, blz. 32-35
4. Gravert, H.O.
Ausländische Erfahrungen über Auswirkungen von Quotenrege-
lungen auf die Milcherzeugung
Kieler Milchwirtschaftliche Forschungsberichte
Veröffentlichungen der Bundesanstalt für Milchforschung 36
(1984) 3, blz. 139
5. Marktbericht Produktschap voor Zuivel 20-4-1983
6. Marktbericht Produktschap voor Zuivel 9-9-1983 (nr. 2804)
7. Marktbericht Produktschap voor Zuivel 4-3-1981 (nr. 2715)
8. Zittmayr, H. Probleme der Österreichischer Milchmarktordnung
Deutsche Molkerei Zeitung 104 (1983) 12, blz. 332-335
9. Landbouw in Oostenrijk heeft ook overschotproblemen
Zuivelzucht 75 (1983) 32/33 blz. 706-707
10. Die Land-, Forst- und Wasserwirtschaft 1984
Wien, 1984
Bundesministerium für Land- und Forstwirtschaft

11. ZUIVELCONTINGENTERING IN ZWITSERLAND

Ing. J.L.G. Belonje

11.1 Algemeen

Van het totale Zwitserse grondgebied kan slechts een vierde deel beschouwd worden als landbouwgrond in engere zin. Hiervan is driekwart deel grasland (780.000 ha) en een vierde deel akkerland (300.000 ha). De veehouderij is de belangrijkste bedrijfstak. Bodemgesteldheid en klimaat zijn gunstig voor de graslandbouw. De totale bruto-productiewaarde (SFr 8,5 miljard) van de landbouw is als volgt opgebouwd:

- melkproductie	32%
- rundveehouderij	21%
- varkenshouderij	20%
- pluimveehouderij	6% (incl. overige dieren)
- akker- en tuinbouw	12%
- wijnbouw en fruitteelt	9% (1)

De eigen landbouwproductie dekt ongeveer 60% van de voedselvoorziening. Voor akkerbouwprodukten is de zelfvoorzieningsgraad 40%, voor vlees 97%, voor melk en zuivelprodukten 110% (consumptiemelk 100%, boter 75% en kaas 150%).

De belangrijkste doelstellingen van de Zwitserse landbouwpolitiek zijn:

- Het streven naar een hoge mate van zelfvoorziening met eigen voedselprodukten;
- Het veiligstellen van de voedselvoorziening in noodtoestanden;
- De verzorging van het landschap;
- Een paritair arbeidsinkomen voor de boeren.

Bergboeren zijn voor de verzorging van het landschap onmisbaar en inkomenstoelagen worden dan ook als normaal beschouwd.

(1)

De Zwitserse zuivelsector is goed georganiseerd. Op plaatselijk niveau werken de coöperaties (Milchgenossenschaften). Hieruit zijn de regionale Milchverbände en het Zentralverband Schweizerischer Milchproduzenten (ZVSM) ontstaan. (1)

11.2 Melkproductie en prijzen

Naast andere factoren, hebben de bescherming van de markt en de daaruit voortvloeiende hoge prijzen geleid tot een toeneming van de melkproductie tot 1982. In 1979 werd 21% meer melk in de handel gebracht dan in 1970, terwijl het verbruik slechts 5% hoger was. (2)

Tabel 11.1 Ontwikkeling van de melkproductie (2, 4)

Jaar	Aantal melkkoeien x 1000	Gemiddelde melkgift per koe	Totale produktie x 1000 ton	In de handel gebracht x 1000 ton
1970	896	3.560	3.183	2.519
1975	884	3.820	3.375	2.784
1976	888	3.890	3.452	2.896
1977	883	3.950	3.489	2.896
1978	880	4.000	3.518	2.913
1979	882	4.130	3.642	3.010
1980	875	4.180	3.658	2.982
1981	856	4.270	3.655	3.020
1982	844	4.340	3.663	2.967
1983	843	4.470		

Zwitserland telt in 1983 plm. 80.000 rundveehouders (64% van de bedrijven), met in totaal 2 miljoen runderen. Er zijn meer dan 60.000 melkproducenten, met in totaal 843.000 melkkoeien, met een gemiddelde van 13 koeien per bedrijf. De melkproductie bedraagt + 3,66 miljoen ton melk per jaar, en er wordt ca. 3 miljoen ton in de handel gebracht. De melk wordt verwerkt tot consumptiemelk (18%), koffiemelk/room (13%), yoghurt (2%), kaas (46%), boter (15%) en poeder en overige produkten (6%). (1)

Tabel 11.2 Melkaanvoer, basisprijs en heffing (3, 5, 6)

Jaar (nov-okt)	Melkaanvoer x 1000 ton	Basis- hoeveelheid x 1000 ton	Basis- prijs Rappen	Heffing 1) Rappen
1975/76	2.882	2.700	75	
1976/77	2.936	2.750	75	4,65
1977/78	2.878	2.900	76	2,10
1978/79	3.016	2.900	79	2,43
1979/80	3.000	2.900	79	2
1980/81	3.012	2.900	82	2
1981/82	2.980	2.900	87	2
1982/83	3.066	2.900	91	2
1983/84			92	

1) Medeverantwoordelijkheidsheffing.

11.3 Marktordening

De groeiende melkproduktie in de vijftiger jaren bracht met zich mee dat in 1958 een medeverantwoordelijkheidsheffing (Rück-behalt) werd ingesteld. De melkaanvoer beliep toen 2,2 mln. ton en de maximale heffing werd toen bepaald op 2 Rappen per kg melk (ca. 5% van de producentenprijs). Ondanks verhoging van de heffing bleef de melkaanvoer in de daaropvolgende jaren stijgen en bereikte eind 1976 een recordhoogte van 2,9 mln. ton. De heffing was inmiddels opgetrokken tot Rp 4,5 per kg. (1) De toeneming van de melkproduktie heeft plaatsgevonden ondanks de regeling waarbij boeren verplicht werden financieel bij te dragen aan de pogingen produktie en binnenlands verbruik zo goed mogelijk in evenwicht te houden. Over de eerste 8.000 kg melk van een bedrijf in de dalzone, resp. 20.000 kg melk per bedrijf in de berg- en heuvelzone is geen heffing verschuldigd.

In 1971 is men op basis van het "Milchwirtschaftsbeschluss 1971" overgegaan tot het jaarlijks vaststellen van de z.g. basishoeveelheid voor de in de handel te brengen hoeveelheid melk gedurende de afrekeningsperiode november t/m oktober (tabel 11.2).

Bepalend voor de hoogte van de heffing is de mate van overschrijding van de basishoeveelheid. Bij het van kracht worden van de zuivelcontingentering per 1 mei 1979 is de hoogte van de medeverantwoordelijkheidsheffing niet langer meer afhankelijk van de mate waarin de basishoeveelheid wordt overschreden. (7)

11.3.1 Contingentering

Eind 1976 bereikten de melkleveranties een zodanige hoogte, dat er handelend moest worden opgetreden. De "Bundesrat" stond voor de keuze de medeverantwoordelijkheidsheffing van + 4,5 Rappen sterk te verhogen of de melkcontingentering in te voeren. Men koos uiteindelijk voor het laatste; de minst schadelijke keuze. Binnen 3 maanden werd de voorlopige melkcontingentering per 1 mei 1977 ingevoerd.

De basis van de contingentering werd gevormd door de afgeleverde hoeveelheid melk in het zuiveljaar 1975/1976 (1 mei 1975 t/m 30 april 1976). Was voor een producent de aflevering gedurende het zuiveljaar 1974/75 absoluut en per ha cultuurgrond groter dan de aflevering gedurende het zuiveljaar 1975/1976, dan is het gemiddelde van beide jaren bepalend. Voorts gold er een beperking tot 9000 kg per ha grasland.

Met ingang van het tweede contingenteringsjaar (per 1 mei 1978) is het z.g. "coöperatiecontingent" ingevoerd. Dit betekent dat de individuele leverancier binnen de coöperatie pas de superheffing dient te betalen als het totale coöperatiecontingent wordt overschreden. (6)

De definitieve melkcontingentering kon na een positieve uitslag van een referendum pas op 1 mei 1979 ingevoerd worden (Milchwirtschaftsbeschluss 1977). De individuele contingenten

zijn grondgebonden en zijn niet verhandelbaar. (1) De regeling per 1 mei 1979 houdt nog meer rekening met de bedrijfsoppervlakte. Er werd een maximumproductie per hectare ingevoerd en wel 8500 kg voor bedrijven tot 15 ha en 8000 kg voor bedrijven boven de 15 ha. Wie in de basisjaren 1974-1976 een grotere melkproductie per ha had, moet dan ook in vergelijking met andere producenten een sterkere produktiekorting ondergaan (5,6).

Om rekening te houden met de oppervlakte cultuurgrond werd het coöperatiecontingent met 7% gekort. Deze korting wordt over de verschillende melkleveranciers verdeeld naar rato van de verhouding tussen afgeleverde hoeveelheid melk en de oppervlakte cultuurgrond. Op deze hoeveelheid wordt dan weer een toeslag verleend van 3%. Op deze wijze wordt het basis-contingent verkregen. (2) Contingenten boven de 100.000 kg kregen een aanvullende korting van maximaal 8% om bedrijven met een kleine productie te bevoordelen. (5, 6)

De contingenten hoger dan 100.000 kg zijn als volgt verlaagd: (2)

100.000 t/m 129.999 kg	met 1%	niet minder dan tot 100.000 kg
130.000 t/m 159.999 kg	" 2%	" " " " 128.700 kg
160.000 t/m 199.999 kg	" 4%	" " " " 156.800 kg
200.000 t/m 250.000 kg	" 6%	" " " " 192.000 kg
meer dan 250.000 kg	" 8%	" " " " 235.000 kg

Voor producenten in de vooralpine heuvelzone en bergzone 1 werden de basiscontingenten met 3 resp. 6% verhoogd. (6)

In het eerste jaar van de voorlopige regeling waren de hogere berggebieden (zone 2 tot 4) eveneens onderworpen aan contingentering. Vanaf 1 mei 1978 tot eind april 1981 waren dezelfde gebieden door een parlamentsbesluit in de praktijk vrijgesteld van beperkingen wat betreft de melkaanvoer. Per 1 mei 1981 werd de contingentering voor deze berggebieden weer ingevoerd, omdat de melkaanvoer uit deze gebieden in de periode zonder contingentering met liefst 30% gestegen was. In tegenstelling tot de andere gebieden werden in de berggebieden niet individuele contingenten, maar z.g. "Gesamtmilchmenge" per coöperatie toegedeeld, en wel op het intussen bereikte niveau. (5)

Volgens schattingen zouden de melkleveranties zonder de contingentering 8 tot 12% hoger geweest zijn. Deze extra hoeveelheid melk zou dan alleen tegen zeer hoge kosten afgezet kunnen worden. (5)

Superheffing

Wordt er meer dan het contingent afgeleverd, dan wordt er vanaf 1 mei 1980 60 rappen per kg op de melkprijs ingehouden. In de eerste twee contingenteringsjaren bedroeg deze aftrek 50 Rappen, en in het derde jaar 40 Rappen. Binnen zekere grenzen kunnen "overleveringen" binnen een coöperatie met "onderleveringen" verrekend worden, zodat de daadwerkelijke aftrek voor de individuele melkvehouder binnen een coöperatie als regel op minder dan 60 Rappen uitkomt. (6)

Tabel 11.3 Overzicht van de contingenten en melkleveranties (5)
(x 100.000 ton)

Jaar	Verdeelde contingenten			Melkleveranties		
	DZ-BZ1	BZ2-4	totaal	DZ-BZ1	BZ2-4	totaal
1977/78	26,15	4,15	30,30	24,5	3,4	27,9
1978/79	26,28	vrij	-	25,8	3,9	29,7
1979/80	25,57	vrij	-	25,9	4,4	30,3
1980/81	25,62	vrij	-	25,1	4,5	29,6
1981/82	25,57	5,32	30,89	25,8	4,9	30,7
1982/83	25,44	5,52	30,96	25,1	5,1	30,2
1983/84 1)	25,42	5,61	31,03	-	-	31,0

1) Voorlopig.

DZ = dalzone BZ = bergzone.

De Bondsraad heeft de bevoegdheid voor elk contingenteringsjaar - al naar gelang de produktie - te bepalen of de aftrek voor de te veel in de handel gebrachte melk (superheffing) van 60 Rappen per kg reeds moet worden toegepast wanneer het contingent van een coöperatie wordt overschreden of pas in rekening moet worden gebracht wanneer de leveranties boven de contingenten van de regionale zuivelbonden en de basishoeveelheid uitkomen. (4)

Met ingang van 1 mei 1984 werd het quotastelsel op verschillende punten aangepast. Tot voor deze datum konden quota binnen een coöperatie naar melkveehouders met zeer kleine contingenten worden verschoven. Aangezien in de praktijk hiervan veel misbruik werd gemaakt, heeft de Bondsraad de verdeling van de contingenten binnen een coöperatie verscherpt. Daarnaast werd de verdeling van de quota in geval van bedrijfssanering en -overname onder bepaalde omstandigheden versoepeld. Een belangrijke wijziging betreft de opneming van nieuwe melkveehouders. Tot nu toe had elke nieuwe melkveehouder aanspraak op een contingent. voortaan zullen nieuwe producenten die niet noodzakelijkerwijs op de produktie van melk zijn aangewezen dan wel hun bedrijf op andere produktiegebieden kunnen overschakelen, geen contingenten toegewezen krijgen. (3)

Beroepsprocedure

Melkveehouders kunnen bij een van de regionale Milchverbände een verzoek indienen om verhoging van het contingent. Tegen het besluit van een Milchverband kan zo nodig beroep worden aangetekend bij een regionale "Rekurskommission". Tenslotte bestaat de mogelijkheid tot hoger beroep bij de nationale "Oberrekurskommission".

Tabel 11.4 Aantallen coöperaties en melkleveranciers

Jaar	Aantallen coöperaties	Melkleveranciers
1975/76	3.294	51.558
1979/80	3.341	48.078
1981/82	3.318	46.326
1982/83	3.260	45.056

Bron: Milchstatistik der Schweiz, 1983

Tabel 11.5 Bedrijven naar contingentsgrootte, 1982/83

Contingenten in kg/jaar	Aantal bedrijven	Koeien/ ha	Contingent/ kg/ha
tot 20.000	3.959	0,9	2.442
20.001 - 40.000	10.947	1	3.213
40.001 - 60.000	12.802	1	3.663
60.001 - 80.000	8.787	1	3.994
80.001 - 100.000	4.570	1,1	4.283
100.001 - 130.000	2.704	1,1	4.445
130.001 - 165.000	827	1	4.370
160.001 - 200.000	314	1	4.266
meer dan 200.000	146	0,8	3.576

Bron: Milchstatistik der Schweiz, 1983

Tabel 11.6 Verdeling van de gecontingenteerde bedrijven 1) naar grootte (8)

Bedrijfsgrootte ha	Aantal bedrijven %	Contingent	Melkleveranties		Koeien ha
			ha	koe	
0 - 5	8,40	13.681	3.921	2.833	1,4
5 - 10	26,05	33.822	4.397	3.374	1,3
10 - 15	30,34	51.446	4.262	3.617	1,2
15 - 20	18,15	65.941	3.935	3.731	1,1
20 - 25	8,74	77.944	3.586	3.785	1,0
25 - 30	3,71	89.580	3.396	3.632	0,9
30 - 40	2,95	98.854	2.984	3.772	0,8
40 - 50	0,92	120.722	2.922	3.837	0,7
50 - 70	0,51	143.315	2.344	3.780	0,7
70 - 100	0,16	161.193	2.062	3.412	0,6
100 e.m.	0,08	201.499	1.503	3.026	0,5

1) Bedrijven in de dalzone, heuvelzone en bergzone 1.

Het Bundesamt für Landwirtschaft kan en dient bij het toezicht op een correcte uitvoering van de contingenteringsmaatregelen, in voorkomende gevallen eveneens de beroepsprocedure te volgen. Jaarlijks worden er ca. 15.000 verzoeken om een verhoging van het contingent ingediend en worden ca. 1000 bezwaarschriften door de Rekurskommissionen behandeld. (1)

11.4 Agrarische structuur

De veehouderij in Zwitserland staat sterk onder invloed van economische, geografische en maatschappelijke omstandigheden. Het aantal landbouwbedrijven bedraagt in 1983 + 125.000. De gemiddelde bedrijfsgrootte is 15 ha (inclusief bergweide). Hierbij moet bedacht worden dat slechts 15% van de bedrijven groter is dan 20 ha en niet meer dan 100 bedrijven groter zijn dan 50 ha. Ruim 35% van de bedrijven zijn gelegen in bergachtig gebied. Daarnaast is voor ruim 40% van de boeren de landbouw een nevenberoep. (1)

Er zijn in 1983 ongeveer 60.000 melkproducenten, 45.000 in het laagland en Bergzone 1 en 15 à 16.000 producenten in het berggebied (bergzone 2-4). Een groot aantal producenten levert geen melk aan de fabriek. (6)

11.5 Nabeschouwing

De contingentering wordt nog altijd als een noodzakelijk kwaad ervaren. Maar algemeen wordt erkend, ook door een meerderheid van de producenten, dat er geen alternatief is om de melkaanvoer te beperken. (1) Dankzij de ingestelde contingentering is de melkaanvoer in Zwitserland slechts weinig gestegen en in 1982 zelfs gedaald. (4) Als zeer positief wordt de prijsontwikkeling ervaren. Dankzij de contingentering kon de melkprijs jaarlijks worden verhoogd, van Rp 75 in 1977 tot Rp 91 in 1983. Tevens is de medeverantwoordelijkheidsheffing teruggebracht naar Rp 2 per kg (een geringe heffing wordt om politieke en psychologische redenen gehandhaafd). (1)

In geen enkele andere sector van de landbouw is de bruto-opbrengst in de loop van de contingenteringsperiode zo sterk verbeterd als bij de melkproductie. Daarom schat men dat ongeveer 90% van de melkveehouders de contingenteringsregeling accepteren, dat 8 tot 9% de regeling nog draagbaar achten en dat slechts 1 à 2% de regeling afwijzen. (9)

Ondanks de vele bijstellingen en differentiaties in het contingenteringssysteem, blijven onbillijkheden en hardheidsgevallen bestaan. Vooral voor jonge boeren is het systeem deprimerend. (1) Bij een gemiddelde van 13 koeien per bedrijf ontbreken er voor de meeste bedrijven de gewenste ontwikkelingsmogelijkheden. Omdat ook in Zwitserland de rundvleesmarkt verzadigd is en voor de meeste andere produkten de zelfvoorziening is bereikt, is er voor

het merendeel van de melkproducenten geen alternatief. Bij een bedrijfsovername dient bewezen te worden of een voortzetting van het bedrijf als hoofd- of nevenbedrijf nog zinvol is. (9)

Hauser (9) heeft de invoering van de melkcontingentering geanalyseerd. In totaal werden er in 1979/80 3,7% meer mestkalveren gehouden en 1,6% meer mestrunderen in vergelijking met het jaar voor de contingentering. Er werd 42% meer melk dan voor de contingentering bij de opfok en mesterij gebruikt.

Het aantal koeien per bedrijf liep alleen in de dalzone terug en dan alleen nog bij de grotere bedrijven. De produktie per koe steeg gemiddeld met 6 tot 10%. Een deel van het grasland is gescheurd en overwegend vervolgens voor voedergewassen benut. (9)

Jörin (10) is van mening dat er bij de verdeling van de te contingeren hoeveelheid melk meer uitgegaan dient te worden van een bevordering van de typische graslandgebieden ten koste van de akkerbouwgebieden.

Bij de beoordeling van de resultaten van de contingentering, dient er rekening mee te worden gehouden, dat de oorspronkelijk vastgestelde contingenten later soms weer werden verhoogd uit bepaalde billijkheidsoverwegingen. Daarnaast is gedurende de periode, dat voor berggebieden nauwelijks beperkingen wat betreft de melkproduktie golden, in deze gebieden de produktie met ongeveer 30% gestegen, ook omdat koeien uit de dalgebieden kwamen "logeren".

Een contingentering is pas effectief als deze stringent wordt toegepast, maar dat kan leiden tot sociaal onaanvaardbare gevolgen. Contingenteringsmaatregelen moeten dan gepaard gaan met steunmaatregelen op het sociale vlak. (2)

Een nadeel van de individuele melkcontingentering is de verstarring van de produktiestructuur. Deze verstarring wordt mede in de hand gewerkt door het feit dat contingenten niet verhandeld kunnen worden. (2) Wel wordt er momenteel gediscussieerd over deze verhandelbaarheid (naar het Canadese voorbeeld). De opvattingen binnen de landbouw wisselen hierover echter sterk. Juridisch zou een dergelijke verhandelingsmogelijkheid eventueel echter pas op basis van het melkbesluit van 1987 kunnen worden ingevoerd. (9)

LITERATUUR

1. Melkveehouderij en zuivelindustrie in Zwitserland
Contingentering
Landbouwwereldnieuws 39 (1984) 2
2. Marktbericht Produktschap voor Zuivel (1981) No. 2715
(4 maart)
3. Marktbericht Produktschap voor Zuivel (1984) No. 2829
(18 mei)
4. Marktbericht Produktschap voor Zuivel (1983) No. 2804
(9 sept.)
5. Rudolf, K.
Die Milchcontingentierung in der Schweiz
Agra-Europe (1984) 17 (24 april)
6. Sechster Bericht über die Lage der schweizerische Landwirtschaft und die Agrarpolitik des Bundes vom 1 oktober 1984
Bern, 1984, 17 Bundesblatt, 136 Jahrgang, Bd III, nr. 45
7. Zuivelbeleid in Zwitserland.
Zuivelzicht 71 (1979) 32/33
8. Die Schweizerische Milchwirtschaft
Zentralverband Schweizerischer Milchproduzenten
Bern, 1982, Dokumentationsdienst No. 198, vom 14
September 1982
9. Gravert, H.O.
Ausländische Erfahrungen über Auswirkungen von Quotenregelungen auf die Milcherzeugung
Kieler Milchwirtschaftliche Forschungsberichte
Veröffentlichungen der Bundesanstalt für Milchwirtschaft 36
(1984) 3, blz. 139-154
10. Jörin, R.
Ökonomische Analyse der Entscheidungen über die Steuerung des Milchmarktes, Auswirkungen auf Produzenten, Konsumenten und Bundeshaushalt
Zürich, 1983
Eidgenössischen Technischen Hochschule Zürich (proefschrift)

Aanbevolen literatuur

Hauser, H.

**Die Einführung der einzelbetrieblichen Milchkontingentierung in de
Schweiz**

Bern, 1983

Verslag Paul Haupt

**Schweizerischer Nationalfonds zur Förderung der
Wissenschaftlichen Forschung**

Bd. 21

ISBN 3-258-03305-6

MINISTERIE VAN LANDBOUW EN VISSERIJ

DIRECTORAAT-GENERAAL LANDBOUW EN VOEDSELVOORZIENING

Directie Veehouderij en Zuivel

DEZUIDENHOUTSEWEG 73
CORRESPONDENTIEADRES: POSTBUS 20401
2600 EK 'S-GRAVENHAGE
TELEGRAMADRES: LANDVIS
TELEFONNUMMER 32040
TELEFONNUMMER 070-79 3911

(Bereikbaar met tram- en buslijnen via station Den Haag Centraal)

AAN
het Bestuur Landbouw Economisch
Instituut,
Postbus 29703,
2502 LS 's-GRAVENHAGE.

Uw kenmerk

Uw brief van

Ons kenmerk
VZ/3320

Datum
12 oktober 1984

Onderwerp
Onderzoek Superheffing.

Bijlage(n)

Zoals bekend, is met ingang van 1 april 1984 de Beschikking Superheffing van kracht geworden. Zowel op korte als op langere termijn heeft dit ingrijpende gevolgen voor de melkveehouderij en de ontwikkelingen daarin.

Ter ondersteuning van verdere beleidsvorming ter zake dient nader onderzoek te worden uitgevoerd.

Het onderzoek naar de economische, structurele en sociale betekenis van de Superheffing voor de melkveehouderij en de toeleverende en verwerkende industrie verdient hoge prioriteit.

In dit kader kunnen als relevante onderzoeksvragen de volgende worden genoemd.

1. De toepassing van de Beschikking Superheffing heeft in structureel en economisch opzicht gevolgen voor de melkveehouderij.
Wat zijn de verwachtingen op korte en lange termijn zowel op sectorniveau als op bedrijfsniveau bij ongewijzigd beleid.
2. In welke mate beïnvloedt het huidige beleid de structurele en sociale ontwikkelingen van het landelijk gebied, mede in relatie tot de koppeling quotum-grond bij overdrachten.
3. Welke beleidsalternatieven zijn denkbaar in verband met het structuurbeleid en wat zijn daarvan de gevolgen voor het bedrijfsontwikkelingsproces, daarbij uitgaande van het huidige beleid.
In dit verband dient de loskoppeling grond-quotum en het verhandelbaar maken van quotum aandacht te krijgen.
4. In welke nota kan een flankerend beleid ondersteunend fungeren ten aanzien van het bedrijfsontwikkelingsproces in de komende jaren bij het huidige beleid.
In dit verband kunnen alternatieven in aanmerking komen zoals opkoopregelingen, liquiditeitsoverbruggingsregelingen.

5. Welke gevolgen heeft de huidige Beschikking voor de vleeskalveren- en roodvleesproductie.
6. In welke mate wordt de grondmarkt beïnvloed door de toepassing Beschikking Superheffing.
Welke gevolgen kunnen worden verwacht bij mogelijke beleidsalternatieven (zie ad. 3).
7. In hoeverre is de Beschikking Superheffing van invloed op de ontwikkeling van neventakken en/of (gedeeltelijke) overschakeling naar akkerbouwmatige teelten.

Gezien de grote maatschappelijke belangen die er in dit kader op het spel staan dring ik erbij U op aan de noodzakelijke ruimte te scheppen om met de uitvoering van eerdergenoemd onderzoek op korte termijn een aanvang te nemen.

Een nadere detaillering van de onderzoeksvragen kan in overleg met de Directie Veehouderij en Zuivel plaatsvinden.

DE MINISTER VAN LANDBOUW EN VISSERIJ.

Amos